

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΙΣ
ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΠΟΥ ΒΙΩΝΟΥΝ ΤΑ
ΠΑΙΔΙΑ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ»**

ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΝΝΑ

ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΑΣΗΜΙΝΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΑΡΩΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ

- ΗΡΑΚΛΕΙΟ, 2003 -

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	ΣΕΛ
<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	5
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο</u> : Εφηβεία: Μεταβατικό στάδιο από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση	
1.1 Εισαγωγή – Ορισμός εφηβείας	7
1.2 Τα αναπτυξιακά στάδια της εφηβείας.....	10
1.2.1 Βιοσωματική ανάπτυξη του εφήβου	10
1.2.2 Πνευματική ανάπτυξη του εφήβου	18
1.2.3 Συναισθηματική ανάπτυξη του εφήβου	24
1.2.4 Κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου	46
1.3 Οι αντιδράσεις των εφήβων στις αλλαγές που βιώνουν – Μηχανισμοί άμυνας του «Εγώ»	51
1.4 Συναισθηματικά προβλήματα (Κρίσεις) εφηβείας	69
1.5 Ανακεφαλαίωση	72
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο</u> : Ο θεσμός της οικογένειας και ο έφηβος	
2.1 Εισαγωγή	73
2.2 Ιστορική ανασκόπηση του θεσμού της οικογένειας – Θεωρητικές προσεγγίσεις	73
2.3 Ο ρόλος των γονέων μέσα στην οικογένεια	77
2.4 Η κρίση του θεσμού της οικογένειας και η σύγχυση ρόλων	80
2.5 Η θέση του εφήβου μέσα στην οικογένεια	81
2.6 Η συμπεριφορά της οικογένειας απέναντι στον έφηβο	83
2.7 Η στάση των γονέων κατά την ανάπτυξη της εφηβείας	91
2.8 Ο ρόλος των φίλων και συνομηλίκων κατά την εφηβεία και η στάση της οικογένειας	97
2.8.1 Η σχέση με τους συνομηλίκους	97
2.8.2 Η στάση της οικογένειας απέναντι στις ομάδες συνομηλίκων	104
2.9 Ανακεφαλαίωση.....	105

2.10 Στόχοι και σκοποί της έρευνας.....	105
---	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Μεθοδολογία της έρευνας - Αποτελέσματα

3.1 Εισαγωγή	108
3.2 Επιλογή δείγματος – Χαρακτηριστικά περιοχής	111
3.3 Περιγραφή ερωτηματολογίου	112
3.4 Διαδικασία της έρευνας	113
3.5 Παρουσίαση αποτελεσμάτων της έρευνας	114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Συμπεράσματα – Προτάσεις

4.1 Εισαγωγή	130
4.2 Ανακεφαλαίωση στόχων και σκοπών έρευνας	130
4.3 Επεξεργασία αποτελεσμάτων	131
4.4 Αδυναμίες έρευνας	137
4.5 Γενικά συμπεράσματα – Προτάσεις	138

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....

142

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ .....

147

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ	148
-----------------------------------	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: ΠΙΝΑΚΕΣ	161
----------------------------	-----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εφηβεία είναι μια κρίσιμη περίοδος που βρίσκεται στο μεταίχμιο μεταξύ παιδικότητας και ενηλικίωσης. Το παιδί δεν είναι πλέον παιδί αλλά ούτε και ώριμος άνθρωπος. Η περίοδος της εφηβείας είναι μεταβατική, αλλά παρουσιάζει ειδικά γνωρίσματα που την κάνουν να διαφοροποιείται εντελώς από τις άλλες περιόδους ζωής του ανθρώπου.

Κατά την περίοδο αυτή συμβαίνουν σοβαρές αλλαγές στο βιοσωματικό, στο συναισθηματικό και στον κοινωνικό τομέα του ατόμου. Οι αλλαγές αυτές συχνά συνοδεύονται από ψυχοσυναισθηματικές αναστατώσεις και εκρήξεις οι οποίες, ανάλογα με το άτομο, τις συνθήκες της ζωής στην οικογένεια και τη στάση των γονέων, άλλοτε αντιμετωπίζονται και ξεπερνιούνται ομαλά, χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες και άλλοτε προκαλούν συγκρούσεις και προβλήματα στις σχέσεις του εφήβου με τον εαυτό του και τους γονείς του. (ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ, 2003)

Όλες αυτές οι αλλαγές συμβαίνουν με τόσο γρήγορους ρυθμούς, ώστε πολλές φορές ούτε οι γονείς, ούτε τα παιδιά προλαβαίνουν να τις παρακολουθήσουν και να τις κατανοήσουν επαρκώς και γι' αυτό συχνά δημιουργούνται τριβές και αντιπαραθέσεις μεταξύ των γονέων και των παιδιών.

Επίσης, αν οι γονείς δεν γνωρίζουν για όλα αυτά που συμβαίνουν στα παιδιά τους κατά τη διάρκεια της εφηβείας είναι πιθανό να μην κατανοούν τις αλλαγές της συμπεριφοράς τους. Γι' αυτό ενοχλούνται από τις αντιδράσεις που αυτά εκδηλώνουν, αποδίδουν στα παιδιά τους συνειδητή κακή συμπεριφορά και επιμένουν δυναμικά για αλλαγή της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς τους, με αποτέλεσμα να διαταράσσονται επικίνδυνα οι σχέσεις τους. (ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ, 2003)

Η στάση των γονέων και οι σχέσεις τους με τα παιδιά τους επηρεάζονται από τις απόψεις τις οποίες έχουν οι γονείς για τις αλλαγές στη συμπεριφορά των εφήβων. Αλλαγές βέβαια, οι οποίες, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της εφηβικής ηλικίας. Ιδιαίτερης, λοιπόν, σημασίας είναι να εντοπιστούν οι παράγοντες εκείνοι οι οποίοι καθορίζουν τις απόψεις των γονέων για τη συμπεριφορά των εφήβων.

Η παρούσα εργασία αποτελείται συνολικά από τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο εξετάζει τη φύση της εφηβείας ως ένα μεταβατικό στάδιο όπου περιγράφονται οι αλλαγές που βιώνουν οι έφηβοι στους τέσσερις τομείς ανάπτυξης (βιοσωματικό, πνευματικό, συναισθηματικό, κοινωνικό) και πως οι ίδιοι αντιδρούν στις αλλαγές αυτές. Τέλος, αναφέρονται οι συναισθητικές κρίσεις που παρουσιάζονται στη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται κυρίως στην οικογένεια. Εξετάζονται οι ρόλοι των γονέων και η θέση του εφήβου μέσα στην οικογένεια, ο ρόλος των συνομηλίκων στη φάση της εφηβείας, καθώς και η στάση των γονέων τη διάρκεια της ανάπτυξης, τόσο απέναντι στις αλλαγές, όσο και στις ομάδες των συνομηλίκων.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας και τα αποτελέσματα και τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΕΦΗΒΕΙΑ: ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Η εφηβική ηλικία είναι ένας ευδιάκριτος κρίκος στην αλυσίδα των φάσεων συγκροτήσεως της ανθρώπινης προσωπικότητας. Είναι η περίοδος της ζωής του ανθρώπου που αρχίζει με το τέλος της παιδικής ηλικίας και οδηγεί στην ενηλικίωση, μια κατεξοχήν κρίσιμη περίοδος που βρίσκεται στο μεταίχμιο μεταξύ παιδικότητας και ενηλικίωσης. Είναι μια εξελικτική φάση που κατά τη διάρκειά της συμβαίνουν βιολογικές, σωματικές και ψυχολογικές μεταβολές, που επηρεάζουν και διαμορφώνουν τη συμπεριφορά του εφήβου, τη στάση του απέναντι στους άλλους, ενήλικες και συνομηλίκους, τις απόψεις και τις ιδέες του απέναντι σε αρχές και αξίες που επικρατούν στην κοινωνία όπου ζει.

Δίνοντας έναν ορισμό στην εφηβεία μπορούμε να πούμε ότι “είναι η αναπτυξιακή εκείνη περίοδος της ζωής του ανθρώπου που ξεκινάει με ειδικές βιολογικές αλλαγές (ορμονικές) στο σώμα του παιδιού (αλλαγές που έχουν παράλληλα ψυχοσωματικές επιπτώσεις) και τελειώνει (ψυχολογικά) με την τελική γενετήσια ολοκλήρωση και αυτόνομη ωρίμανση του ατόμου” (ΣΤΥΛΙΑΝΑΚΗΣ, 2003). Σύμφωνα, βέβαια, με τον Herbert (1997, 138) “ο όρος εφηβεία αναφέρεται στην ψυχολογική ανάπτυξη του ατόμου, η οποία σχετίζεται εν μέρει με τις βιοσωματικές αναπτυξιακές διαδικασίες, με αυτό δηλαδή που ορίζουμε ως «ήβη»..... Η εφηβεία έχει την αρχή της στην βιολογία και το τέλος της στον πολιτισμό, στο σημείο εκείνο που το κορίτσι και το αγόρι έχουν αποκτήσει ένα ικανοποιητικό βαθμό ψυχολογικής ανεξαρτησίας από του γονείς τους..... ενώ μόνο για το μη ειδικό, η εφηβεία σχετίζεται με τη διαδικασία της ανάπτυξης..... τη μεταβατική περίοδο ανάμεσα στην παιδική και στην ώριμη ηλικία.”

Με τον κλασικό, όμως, ορισμό η εφηβεία είναι μια παρατεταμένη περίοδος της ανάπτυξης περίπου 7 ως 8 ετών (ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ,2003). Ο χρονικός προσδιορισμός της εφηβείας δεν είναι σταθερός λόγω πολλών διαφορών που χωρίζουν τα άτομα. Το φύλο, η ιδιοσυγκρασία και οι ιδιαίτερες περιβαλλοντικές συνθήκες ζωής δημιουργούν τόσες μορφές εφηβείας όσα και τα άτομα.

Σύμφωνα με την πιο γενική διαίρεση η εφηβεία εκτείνεται από το 12^ο μέχρι το 18^ο ή και το 20^ο έτος της ζωής του ανθρώπου (ΚΡΑΣΑΝΑΚΗΣ, 1986). Η χρονική οριοθέτηση της εφηβείας για τα κορίτσια είναι από την ηλικία των 11 έως 18 ετών και για τα αγόρια από την ηλικία των 12 με 13 ως 18 ετών περίπου. Η έναρξη της εφηβείας μπορεί να αρχίζει με διαφορά 1 ως 2 χρόνια από άτομο σε άτομο (ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ, 2003).

Ο Γάλλος ψυχολόγος Georges Cruchon (ΚΡΑΣΑΝΑΚΗΣ, 1986) διαχωρίζει την εφηβική ηλικία σε τρεις φάσεις : 1) Η φάση της προετοιμασίας (11/12 – 13/14 ετών), κατά την οποία παρατηρείται μια προετοιμασία για τις μεγάλες αλλαγές που θα ακολουθήσουν. Ο χωρισμός από την παιδική ηλικία δεν έγινε ακόμα. Το παιδί ετοιμάζεται να γίνει έφηβος. 2) Η φάση των έντονων αλλαγών (13/14 – 16/17 ετών), η οποία διαρκεί τρία χρόνια και χαρακτηρίζεται από έντονες αναπτυξιακές κρίσεις και θεαματικές σωματικές και πνευματικές τροποποιήσεις. Κύρια γνωρίσματα της φάσης αυτής είναι η σεξουαλική αφύπνιση, το συναισθηματικό άνθισμα και η έντονη κοινωνική παρουσία. 3) Η φάση της κάμψεως των αναπτυξιακών τάσεων (17 – 21 ετών). Κατά την περίοδο αυτή παρατηρούνται λιγότερες αλλαγές. Το άτομο βρίσκει τον εαυτό του. Η σκέψη του ωριμάζει και γίνεται ικανή να κυριαρχεί επί των διαφόρων παθών και φωτίζει τη συμπεριφορά. Είναι η περίοδος των μεγάλων αποφάσεων για το επάγγελμα, την οικογένεια και την κοινωνική παρουσία με καθαρό ιδεολογικό προσανατολισμό.

Οι τρεις αυτές αναπτυξιακές φάσεις, μπορεί να εμφανίζουν κάποια πρωιμότητα ή και βραδύτητα, ανάλογα με το άτομο, το κοινωνικό περιβάλλον και τα πολιτιστικά ερεθίσματα που δέχεται (ΚΡΑΣΑΝΑΚΗΣ, 1986). Υπάρχει

ενδεχόμενο, παρά την ίδια χρονολογική ηλικία, όταν τελειώνουν οι αναπτυξιακές κρίσεις σε έναν έφηβο, στον άλλο να μην έχουν αρχίσει ακόμα.

Ενδιαφέρον για την εφηβική ηλικία παρουσιάζεται σε όλες τις εποχές. Σε κάθε κοινωνία και σε κάθε εποχή όμως, τα κριτήρια που καθορίζουν την έναρξη και τη λήξη της εφηβείας είναι διαφορετικά. Η λέξη έφηβος στην Αρχαία Ελλάδα αναφερόταν στο τέλος της περιόδου που λέγεται σήμερα «εφηβεία» (adolencence) και που λεγόταν τότε «ήβη» (ΔΟΞΙΑΔΗΣ-ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ,1985).

Όπως και σήμερα, έτσι και στην αρχαιότητα, η ήβη άρχιζε με την εμφάνιση των δευτερευόντων χαρακτηριστικών, αλλά τελείωνε όταν το αποφάσιζε ο νόμος, που σε κάθε περιοχή ήταν διαφορετικός. Στις Ιωνικές πόλεις για παράδειγμα όπως η Αθήνα, η λήξη της «ήβης» πραγματοποιούνταν όταν ο νέος συμπλήρωνε το 16^ο έτος της ηλικίας του. Αντίθετα στις Δωρικές κοινωνίες όπως η Σπάρτη, η «ήβη» (εφηβεία) τελείωνε μόλις γινόταν 18 ετών. Για το κορίτσι η χρονική λήξη της «ήβης» ήταν χαμηλότερη από αυτή του αγοριού και σήμαινε ότι είχε φθάσει σε ηλικία γάμου (ΔΟΞΙΑΔΗΣ-ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, 1985).

Ενδιαφέρον για την εφηβική ηλικία εκδηλώνουν πολλοί φιλόσοφοι. Ο Πλάτωνας υποστηρίζει πως η αγωγή των εφήβων διευκολύνεται περισσότερο, όταν είναι γνωστή στους εκπαιδευτές η φύση και οι ανάγκες τους. Ο Σωκράτης ενδιαφέρθηκε για την ηθική και πνευματική ανάπτυξη των νέων, ενώ ο Αριστοτέλης για τη σωματική εξέλιξη.

Το ενδιαφέρον για την εφηβική ηλικία συνεχίστηκε και στους νεότερους χρόνους (Rousseu, Pestalozzi κ.λ.π), ενώ στις αρχές του 20ου αιώνα εκδηλώνεται επιστημονικό ενδιαφέρον με μελέτες και παρουσιάσεις ερευνών, όπως αυτή του Stanley Hall στο βιβλίο του «Η εφηβεία» (1904), του Spranger στο έργο του «Η ψυχολογία της εφηβικής ηλικίας », του P. Mendousse «Η ψυχή του εφήβου» (1908). Στην Ελλάδα η επιστημονική προσπάθεια μελέτης της εφηβικής ηλικίας έγινε το 1923 με την εργασία του Γ. Σακκελλαρίου (ΜΑΝΟΣ,1999).

1.2 ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Από μια σύντομη ανάλυση του ορισμού της εφηβείας στην εισαγωγή, διαπιστώθηκε πως η εφηβεία είναι η χρονική περίοδος στη ζωή του ανθρώπου κατά την οποία συμβαίνουν έντονες φυσιολογικές μεταβολές. Οι αλλαγές αυτές συχνά συνοδεύονται από ψυχοσυναισθηματικές αναστατώσεις και εκρήξεις οι οποίες, ανάλογα με το άτομο, τις συνθήκες της ζωής στην οικογένεια και τη στάση των γονέων, άλλοτε αντιμετωπίζονται και ξεπερνιούνται ομαλά, χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες και άλλοτε προκαλούν συγκρούσεις και προβλήματα στις σχέσεις του εφήβου με τον εαυτό του και τα πρόσωπα του περιβάλλοντός του.

Οι αλλαγές των εφήβων μπορούν να ομαδοποιηθούν σε τέσσερις βασικούς τομείς :

- Βιοσωματικός τομέας. Παρουσιάζονται αλλαγές στη λειτουργία οργάνων και συστημάτων, με κορυφαία την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας.
- Πνευματικός τομέας. Εμφανίζεται η αφαιρετική σκέψη και παράλληλα ο έφηβος διαμορφώνει ένα προσωπικό σύστημα αξιολόγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς.
- Συναισθηματικός τομέας. Κύρια χαρακτηριστικά του εφήβου είναι η ένταση και η αστάθεια της ψυχικής διάθεσης με απότομες συναισθηματικές μεταπτώσεις.
- Κοινωνικός τομέας. Χαρακτηρίζεται από την τάση για ανεξαρτητοποίηση από τους ενήλικες και εκδηλώνεται η ετερόφυλη σεξουαλική συμπεριφορά.

1.2.1 ΒΙΟΣΩΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Πολλές από τις σημαντικές ψυχολογικές αλλαγές που συμβαίνουν κατά την εφηβεία, φαίνεται ότι έχουν σχέση με τη σωματική ωρίμανση του εφήβου. Η ήβη μπορεί να προκαλέσει διάφορα συναισθήματα, όπως εγωκεντρικότητα, τάση για απομόνωση, χαμηλή αυτοπεποίθηση. Αυτό είναι φυσιολογικό, γιατί μέχρι τώρα, ο έφηβος έβλεπε το σώμα του σαν κάτι δεδομένο και αυτονόητο.

Με τις αλλαγές όμως που αρχίζει να βιώνει, γίνεται το επίκεντρο της προσοχής του. Ο έφηβος περνάει πολλές ώρες παρατηρώντας και εξετάζοντας εξονυχιστικά τις αλλαγές αυτές που συμβαίνουν στο σώμα του.

Υπεύθυνοι για την ήβη και τις αλλαγές που αυτή προκαλεί είναι ορισμένοι ενδοκρινείς αδένες, που ωριμάζουν και εκκρίνουν υγρά που ονομάζονται ορμόνες. Οι αδένες αυτοί, με την έντονη λειτουργία τους, δημιουργούν πραγματική αναστάτωση στον οργανισμό, αφού προκαλούν την ανάπτυξη των λειτουργιών, οργάνων, ακόμη και του κεντρικού νευρικού συστήματος και του σκελετού. Οι πιο σημαντικοί αδένες που σχετίζονται άμεσα με την ήβη είναι η υπόφυση, που βρίσκεται στη βάση του κρανίου και ασκεί επίδραση στην πνευματική και σωματική ανάπτυξη, οι γεννητικοί αδένες (όρχεις και ωθήκες) και τα επινεφρίδια, που είναι μικροί αδένες πάνω από τα νεφρά, που συντελούν στη διατήρηση της τονικότητας των μυών (ΝΤΟΛΤΟ, 1998).

Όλοι οι παραπάνω αδένες, παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στην ωρίμανση των γεννητικών αδένων, που με τη σειρά τους εκκρίνουν τις γεννητικές ορμόνες, οι οποίες συντελούν στην παραγωγή ώριμων σπερματοζωαρίων στον έφηβο και ωαρίων στην έφηβη. Σε αυτό το σημείο συντελείται η σεξουαλική ωριμότητα.

Η ωρίμανση των γεννητικών αδένων και στα δυο φύλα, έχει μεγάλη σημασία για τη κανονική σωματική και ψυχική εξέλιξη των εφήβων. Αν οι εκκρινόμενες ορμόνες δεν είναι αρκετές, μπορεί να υπάρξει καθυστέρηση στην ανάπτυξη των γεννητικών αδένων και οργάνων, με αποτέλεσμα να καθυστερήσει το πέρασμα στην ήβη. Στην αντίθετη περίπτωση, αν οι ορμόνες είναι περισσότερες απ' ό,τι πρέπει, θα υπάρξει «πρώιμη ήβη» με αποτέλεσμα την ανώμαλη ανάπτυξη και διαμόρφωση των γνωρισμάτων του φύλου. Οι αλλαγές που συμβαίνουν παίρνουν πολύ χρόνο, αφού η ήβη είναι ένα φαινόμενο που γίνεται σταδιακά και έχει διάρκεια. Η σωματική ανάπτυξη δεν ακολουθεί την ίδια πορεία σε όλους τους εφήβους και εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Εκτός από τους αδένες, σημαντικό ρόλο στη ωρίμανση των οργάνων παίζουν η κληρονομικότητα, η υγεία, η διατροφή, το

κλίμα και γενικά το περιβάλλον που ζει ο έφηβος, καθώς και οι ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσης της οικογένειας (ΔΗΜΑΣ, 1992).

Για παράδειγμα, σε χώρες με θερμό κλίμα, κοπέλες νεαρής ηλικίας, μπορεί να παρουσιάσουν πιο γρήγορα σημάδια γήρατος σε αντίθεση με άλλες ψυχρών χωρών. Επιπλέον, στην τωρινή εποχή παρατηρείται μεγαλύτερη αύξηση ύψους των νέων σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές. Αυτό είναι αποτέλεσμα της βελτίωσης των συνθηκών ζωής. Επίσης, η σωστή διατροφή και η αντιμετώπιση ορισμένων ασθενειών συμβάλλει θετικά στο ύψος και το βάρος του εφήβου (ΔΗΜΑΣ, 1992).

Πολύ γρήγορες αλλαγές συμβαίνουν κυρίως στην πρώτη φάση της εφηβείας, με την είσοδο του ατόμου στην ήβη. Τα κορίτσια συνήθως ωριμάζουν πιο γρήγορα από τα αγόρια (η μεταξύ τους διαφορά κυμαίνεται γύρω στα δυο χρόνια). Μέχρι την ηλικία των δεκατεσσάρων χρόνων, παρατηρείται μια σωματική υπεροχή στα κορίτσια. Μετά το 14^ο έτος προηγούνται τα αγόρια, αλλά και στα κορίτσια συνεχίζεται η ανοδική πορεία. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το ύψος και το βάρος, η αύξηση του συναισθήματος είναι συνήθως απότομη και όχι κανονική. Στην αρχή της εφηβείας μεγαλώνουν πολύ τα κάτω άκρα και αργότερα ο κορμός. Μέχρι το 16^ο έτος υπάρχει μια αύξηση γύρω στα 20-25 εκατοστά. Παράλληλα με το ύψος αυξάνεται και το βάρος. Στο σημείο αυτό σημαντικό ρόλο παίζει η σωστή διατροφή του εφήβου. Η τάση για αύξηση του λίπους κατά την προεφηβική ηλικία, αν συνδυαστεί με την πολυφαγία, μπορεί να δημιουργήσει προδιάθεση για παχυσαρκία. Σε αντίθεση με αυτό, έρχεται η αυστηρή δίαιτα που μπορεί να ακολουθήσουν ορισμένοι έφηβοι προκειμένου να βελτιώσουν την εμφάνισή τους, με απώτερο αποτέλεσμα την απώλεια όρεξης, που μπορεί να γίνει παθολογικό φαινόμενο, κλονίζοντας την υγεία τους. Τα δυο αυτά φαινόμενα μπορεί να οφείλονται σε κληρονομικούς παράγοντες ή σε ψυχολογικά αίτια. Το σίγουρο όμως είναι πως δημιουργούν πολλά ψυχολογικά προβλήματα στον έφηβο.

Σημαντικές είναι και οι μεταβολές που παρατηρούνται στα χαρακτηριστικά του προσώπου, αλλά και σε άλλα μέρη του σώματος. Η μύτη μεγαλώνει συνήθως πιο γρήγορα από άλλα σημεία του προσώπου. Το σαγόι πλατύνεται και ο

χρωματισμός της ίριδας αλλάζει χρώμα και γίνεται συνήθως πιο ανοιχτός. Το όριο των γραμμών στο μέτωπο αρχίζει να χάνει την παιδική καμπύλη. Στα αγόρια εμφανίζονται το μουστάκι και το γένι, ενώ παράλληλα εμφανίζεται τρίχωμα και στα άκρα του και τα γεννητικά όργανα. Χαρακτηριστική είναι η αλλαγή της φωνής που ονομάζεται βράγχος. Επιπλέον, υπάρχει αύξηση στο μέγεθος των όρχεων και του πέους. Στα κορίτσια παρατηρείται αύξηση του στήθους, των ωοθηκών και της μήτρας, αποκτά μεγαλύτερη λεκάνη, περιφέρεια και γλουτούς. Παράλληλα, αναπτύσσουν περισσότερους λιπαρούς ιστούς, σε σχέση με τα αγόρια, αποκτώντας έτσι ένα πιο απαλό και πιο καμπυλώδες περίγραμμα σώματος.

Στην παιδική ηλικία αγόρια και κορίτσια, έχουν περίπου την ίδια μυϊκή δύναμη. Στην εφηβεία η μυϊκή δύναμη των αγοριών είναι μέχρι και δυο φορές μεγαλύτερη από αυτή των κοριτσιών. Επιπλέον, στο στάδιο της προεφηβείας, παρατηρείται έντονη μυϊκή κόπωση, που κάνει τους εφήβους νωθρούς και αδιάφορους, με τάση να αποφεύγουν τη σωματική άσκηση ή ακόμη και διάφορες εργασίες που τους αναθέτουν οι γονείς τους. Η μυϊκή κόπωση μειώνεται, καθώς ο προέφηβος προχωρά στην κυρίως εφηβική ηλικία.

Παράλληλα, μεγάλη ανάπτυξη υπάρχει στο κυκλοφοριακό, αναπνευστικό και πεπτικό σύστημα. Η καρδιά διπλασιάζεται σε όγκο, ενώ αντίθετα οι φλέβες και οι αρτηρίες αυξάνονται με πολύ αργό ρυθμό. Έτσι, ενώ στην παιδική ηλικία μια μικρή καρδιά έστελνε το αίμα στο σώμα μέσα από σχετικά μεγάλες αρτηρίες και φλέβες, τώρα μια μεγάλη καρδιά στέλνει το αίμα στο σώμα μέσα από μικρά σχετικά αγγεία. Αυτό δημιουργεί μια κυκλοφοριακή δυσκολία στο αίμα και έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της αρτηριακής πίεσης. Οι παλμοί της καρδιάς κατά τη διάρκεια της εφηβείας μειώνονται.

Η αναπνευστική ικανότητα αυξάνεται αισθητά, μα μια ελαφρά υπεροχή της ζωτικής χωρητικότητας στα αγόρια. Η υπεροχή αυτή οφείλεται στη μεγαλύτερη θωρακική περίμετρο που έχουν και τους μεγαλύτερους πνεύμονες που διαθέτουν. Η ζωτική χωρητικότητα έχει μεγάλη σημασία, γιατί αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα της οργανικής ενέργειας. Η προτίμηση των

αγοριών για παιχνίδια τα οποία απαιτούν μεγάλη συγκριτικά κινητικότητα και γενικά η σωματική ενεργητικότητά τους συνδέεται αναμφισβήτητα με τη μεγαλύτερη ζωτική χωρητικότητα του φύλου τους (ΜΑΝΟΣ, 1999). Μεγάλη ανάπτυξη στο στάδιο αυτό υπάρχει και στα όργανα του πεπτικού συστήματος. Το στομάχι και τα έντερα μεγαλώνουν σε μήκος και διάμετρο, ενώ παράλληλα οι μύες τους δυναμώνουν και γίνονται παχύτεροι.

Σημαντικές όμως είναι και οι αλλαγές που παρατηρούνται στις γενετήσιες λειτουργίες. Το πιο σημαντικό στα αγόρια, είναι ότι οι στύσεις γίνονται πιο συχνές και καταλήγουν στην παραγωγή σπέρματος. Ο πολλαπλασιασμός των στύσεων και ο ερεθισμός που τους συνοδεύει, είναι ένα φυσιολογικό χαρακτηριστικό που οφείλεται στη συρροή του αίματος στο πέος. Στα κορίτσια ένα σημαντικό γεγονός είναι η πρώτη περίοδος. Μια φορά το μήνα οι ωοθήκες παράγουν ένα ωάριο(ωορρηξία). Η μήτρα, για να δεχτεί το ωάριο, καλύπτεται από ένα στρώμα με αιματώδη αγγεία, που είναι θρεπτικά για το ωάριο σε περίπτωση που αυτό γονιμοποιηθεί από ένα σπερματοζώαριο. Εάν το ωάριο δεν γονιμοποιηθεί, το στρώμα αυτό αχρηστεύεται και αποβάλλεται. Αυτή είναι η περίοδος. Με την έναρξη της περιόδου το σώμα της εφήβου αλλάζει, ενώ παράλληλα μπορεί να αλλάξει και ο μεταβολισμός της, δηλαδή ο τρόπος που ξοδεύει τις θερμίδες που παίρνει από τις τροφές (ΝΤΟΛΤΟ,1998).

Γενικά, η κατάσταση της υγείας των εφήβων σ' αυτό το στάδιο βελτιώνεται. Οι αδιαθεσίες τους προέρχονται κυρίως από στομαχικές διαταραχές , που ίσως να οφείλονται στη λαιμαργία τους, ή από κρυολογήματα, ενώ πιο δύσκολα προσβάλλονται από άλλες ασθένειες, σε αντίθεση με τα μικρά παιδιά που είναι πιο ευάλωτα. Οι πιο πολλοί έφηβοι πεθαίνουν από ατυχήματα, κυρίως από πτώσεις ή συγκρούσεις με μοτοποδήλατα. Οι θάνατοι από αυτή την αιτία και από άλλα ατυχήματα, μαζί με τις αυτοκτονίες και τις ανθρωποκτονίες καλύπτουν το 71% του συνόλου των θανάτων. Οι θάνατοι από φυσικές αιτίες καλύπτουν μόνο το 1/ 4 του συνόλου των θανάτων (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που υποβοηθούν τη σωστή σωματική ανάπτυξη και τη διατήρηση της υγείας των εφήβων. Ορισμένοι από τους σημαντικότερους παράγοντες είναι:

1. Η καλή διατροφή

Είναι γνωστό ότι η σωστή διατροφή συμβάλλει στην ομαλή σωματικά ανάπτυξη και διατήρηση της υγείας. Αντίθετα, όταν ο οργανισμός του ατόμου δεν λαμβάνει τις ανάλογες θερμίδες ή βιταμίνες, αυτό μπορεί να έχει επίπτωση στη σωματική ανάπτυξη του εφήβου και να καθυστερήσει την εμφάνιση της ήβης. Επιπλέον, όταν ο οργανισμός είναι εξασθενημένος γίνεται πιο ευάλωτος σε διάφορες ασθένειες.

Ο φόβος όμως του υποσιτισμού δεν πρέπει να οδηγεί την οικογένεια σε υπερσίτιση του εφήβου, γιατί αυτό μπορεί να έχει βλαβερές συνέπειες γι ' αυτόν. Ο έφηβος θα πρέπει να μάθει ένα τέτοιο τρόπο διατροφής, ώστε να προσφέρονται στον οργανισμό του οι απαραίτητες ουσίες για την ανάπτυξή του. Τέτοιες ουσίες είναι κυρίως οι βιταμίνες. Η βιταμίνη Α για παράδειγμα βοηθάει τη γενική ανάπτυξη, η βιταμίνη D την εξέλιξη του σκελετού, ενώ η Ε τη γεννητική δραστηριότητα.

2. Η φυσική αγωγή και η επαφή με τη φύση

Για τη σωστή σωματική ανάπτυξη του εφήβου, παράλληλα με την καλή διατροφή, χρειάζεται και η φυσική ζωή. Η φυσική ζωή και η άσκηση, δυναμώνουν το σώμα και το κάνουν πιο ανθεκτικό στις ασθένειες. Ο έφηβος που προσέχει την υγεία του, έχει περισσότερες πιθανότητες να διατηρηθεί πιο πολλά χρόνια στη ζωή.

3. Άλλες υγιεινές συνήθειες.

Κάποιες άλλες συνήθειες που συμβάλλουν θετικά στη σωματική ανάπτυξη του εφήβου είναι ο οχτώωρος ύπνος του που πρέπει να αρχίζει πριν τα μεσάνυχτα, η υγιεινή ενδυμασία και η καθαριότητα του σώματος, η φροντίδα για γερά δόντια και μάτια, η αποφυγή εντάσεων κ.λ.π.

Ταυτόχρονα, όμως, οι έντονες σωματικές αλλαγές που συμβαίνουν στα στάδια της εφηβείας, μεταβάλλουν πολλά από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εφήβου. Αποτέλεσμα αυτών είναι να του δημιουργούνται αρκετά προβλήματα. Καταρχήν ο έφηβος διακατέχεται από ανησυχία και αγωνία,

αφού βλέπει να αλλάζουν τα χαρακτηριστικά της παιδικής του ηλικίας και να μεταβάλλεται εντελώς η εξωτερική του εμφάνιση. Γνωρίζει βέβαια, ότι έτσι οδηγείται προς την ωριμότητα, αυτό όμως δεν είναι αρκετό για να τον καθησυχάσει. Οι φόβοι του εντείνονται ιδιαίτερα όταν δεν είναι σωστά ενημερωμένος από αρμόδια άτομα για τη σημασία των αλλαγών αυτών.

Ιδιαίτερη έντονη είναι η ταραχή που δέχεται το κορίτσι, σε σχέση με το αγόρι, από τις διάφορες οργανικές αλλαγές που του συμβαίνουν πριν περάσει στην ήβη και που του προκαλούν συχνά συναισθηματικές διαταραχές και εκνευρισμούς. Οι εντάσεις αυτές που βιώνουν με την είσοδο τους στην ήβη, μπορεί να μειωθούν, εάν οι νέοι στραφούν σε δημιουργικές δραστηριότητες, όπως είναι ο αθλητισμός, η μουσική, η ζωγραφική κ.λ.π.

Μεγάλη είναι και η ταραχή που βιώνει ο έφηβος, όταν η ανάπτυξή του υπολείπεται σε σχέση με την ανάπτυξη των συνομηλίκων του ή όταν η ανάπτυξή του ξεπερνάει τις συνηθισμένες για τους συνομηλίκους του διαστάσεις. Όπως είναι φυσικό η πρόωρη ή η καθυστερημένη ωρίμανση των εφήβων δημιουργεί σ' αυτούς περισσότερα προβλήματα, απ' ό,τι σε κείνους που ωριμάζουν φυσιολογικά. Η σωστή και έγκυρη ενημέρωση του εφήβου για τη φύση και την πορεία των αλλαγών που συμβαίνουν στο σώμα του, για τις διαφορές στην έναρξη και το ρυθμό ανάπτυξης των αλλαγών αυτών από άτομο σε άτομο, συντελεί στη μείωση της ανησυχίας του εφήβου, όταν παρατηρεί κάποια απόκλιση στην ανάπτυξή του σε σχέση με τους συνομηλίκους του.

Όσον αφορά τη σωματική ανάπτυξη του εφήβου διαφορές παρατηρούνται ανάμεσα στα δύο φύλα, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι το ένα φύλο είναι κατώτερο από το άλλο. Άλλωστε οι διαφορές αυτές αλλού είναι υπέρ του ενός φύλου και αλλού υπέρ του άλλου. Από τις διάφορες έρευνες που έγιναν διαπιστώνεται πως το λεγόμενο «ισχυρό» φύλο, αν εξαιρεθεί η περιοχή της μυϊκής δύναμης, είναι πιο ευπαθές από το λεγόμενο «ασθενές» φύλο σε μεγάλο αριθμό ανωμαλιών, όπως είναι οι εγκεφαλικές παραλύσεις, οι πυρετώδεις σπασμοί, οι μολύνσεις, τα έλκη, οι καρδιοπάθειες, η κύρωση του

συκωτιού, οι πνευμονίες και μερικές μορφές διανοητικής καθυστέρησης (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Διαφορές, όμως, υπάρχουν και στο νευρικό σύστημα, αφού υποστηρίζεται πως το νευρικό σύστημα των κοριτσιών ωριμάζει πιο γρήγορα από αυτό των αγοριών. Επιπλέον, τα κορίτσια φαίνεται να αντιδρούν γρηγορότερα σε ερεθίσματα που απαιτούν άμεση απόκριση και έχουν πιο ευαίσθητη αφή και όσφρηση. Ακόμη, αντέχουν περισσότερο στο αίσθημα του πόνου.

Όσον αφορά τη συμπεριφορά, υποστηρίζεται πως το αγόρι είναι «εκ φύσεως» πιο επιθετικό από το κορίτσι, γι' αυτό διακρίνεται από μεγάλη κινητικότητα και επιλέγει βίαια παιχνίδια. Οι διαφορές αυτές οφείλονται κατά ένα μέρος στο βιολογικό παράγοντα και κατά ένα άλλο μέρος στις επιδράσεις του περιβάλλοντος. Το κάθε φύλο σχεδόν αναγκάζεται από την κοινωνία, πολλές φορές με αυστηρές υποδείξεις (τα αγόρια δεν κάνουν τέτοια πράγματα, αγόρι είσαι ή κορίτσι; κ.λ.π) να παίξει το ρόλο του (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Διαφορές παρατηρούνται και στις σωματικές ικανότητες ανάμεσα στα δυο φύλα, αφού τα αγόρια πηδούν πιο ψηλά, ρίχνουν πιο μακριά, τρέχουν γρηγορότερα σε σχέση με τα κορίτσια. Εν αντιθέσει τα κορίτσια υπερέχουν σε διάφορες ενέργειες που θέλουν λεπτότητα ή ακρίβεια στην κίνηση. Οι διαφορές αυτές όμως, φαίνεται πως οφείλονται περισσότερο στη διαφορά ενδιαφερόντων, εμπειριών και άσκησης.

Γεγονός πάντως είναι, πως η σωματική διάπλαση του εφήβου παίζει σημαντικό ρόλο στη δημοτικότητα και την ψυχολογία του, σε αυτό το αναπτυξιακό στάδιο, αφού νέοι με σωματική δύναμη ή αθλητικό παράστημα προτιμούνται, ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση ή τη σχολική τους επίδοση.

Τα σωματικά χαρακτηριστικά επηρεάζουν ακόμη και την προσωπικότητα του εφήβου, αφού τόσο το αγόρι όσο και το κορίτσι, ενδιαφέρονται για το σώμα τους, τα χαρακτηριστικά του προσώπου τους και γενικά για τη σιλουέτα τους.

Η εμπιστοσύνη του εφήβου για τον εαυτό του εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα σωματικά χαρακτηριστικά που διαθέτει. Όταν τα χαρακτηριστικά αυτά, είναι αποδεκτά από τους άλλους και θεωρούνται ιδανικά σχετικά με τον ανδρισμό ή τη θηλυκότητα από την κοινωνία, τότε μεγαλώνει και η εμπιστοσύνη του εφήβου για τον εαυτό του. Γι' αυτό, λοιπόν, η παραδοχή της σωματικής του κατασκευής προς το τέλος της εφηβικής ηλικίας, είναι ένα από τα βασικότερα προβλήματα που πρέπει να επιλύσουν οι έφηβοι.

1.2.2 Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Στη διάρκεια της εφηβείας, εκτός από την σωματική ανάπτυξη του εφήβου αναπτύσσεται παράλληλα και το πνεύμα του. Η πνευματική ανάπτυξη είναι συνάρτηση της βιολογικής ωρίμανσης, καθώς και της αλληλεπίδρασης δυο ακόμη βασικών παραγόντων της ανάπτυξης, της κληρονομικότητας και του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, η πνευματική ανάπτυξη, οφείλεται στην επίδραση του νευρικού συστήματος που σταδιακά γίνεται πιο ισχυρό, στην λειτουργία πολλών αδένων, καθώς και στις εμπειρίες και γνώσεις που αποκτήθηκαν μέχρι τώρα (ΜΑΝΟΣ, 1999). Μέχρι την έναρξη της εφηβείας, για παράδειγμα, ο έφηβος γνωρίζει διάφορες πληροφορίες και δεξιότητες. Έχει αφομοιώσει πολλές έννοιες και γνωρίζει τις σχέσεις αιτιών και αποτελέσματος. Αυτό σημαίνει ότι οι πνευματικές κατακτήσεις των προηγούμενων ετών, αποτελούν τη βάση για τις μετέπειτα πνευματικές κατακτήσεις.

Έχοντας, λοιπόν, ως βάση όλα αυτά που έχουν μάθει, οι έφηβοι σιγά σιγά αρχίζουν να κατανοούν πιο εύκολα τις σχέσεις πραγμάτων, γεγονότων και φαινομένων. Έτσι, καταφέρνουν να αντιμετωπίζουν προβληματικές καταστάσεις πιο πολύπλοκες. Διευρύνεται η αφαιρετική τους σκέψη, αποκτούν περισσότερες γνώσεις και μπορούν να κρίνουν πιο εύκολα τον εαυτό τους και τους άλλους.

Ο ρυθμός της πνευματικής ανάπτυξης είναι πιο γρήγορος τα πρώτα χρόνια της ζωής του ανθρώπου. Με την είσοδο του παιδιού στην εφηβεία, ο ρυθμός ανάπτυξης μειώνεται, ενώ από το 16^ο έτος και μετά επιβραδύνεται ακόμη

περισσότερο. Ολοκληρώνεται περίπου στο 20ο έτος, αλλά για ορισμένους ανθρώπους μπορεί να συνεχιστεί με αργό ρυθμό μέχρι το 25^ο έτος. Η πορεία της πνευματικής ανάπτυξης διαφέρει από άτομο σε άτομο, ενώ διαφορές υπάρχουν και ανάμεσα στα δυο φύλα.

Συγκεκριμένα, η ανάπτυξη του εφήβου, συντελείται κυρίως στις εξής πνευματικές λειτουργίες (ΜΑΝΟΣ,1999) : γλώσσα, προσοχή, σκέψη, μνήμη, νόηση – φαντασία, ενδιαφέροντα. Οι παραστάσεις του εμπλουτίζονται περισσότερο και γίνονται πιο γενικές και αφηρημένες. Παράλληλα ενισχύονται και οι γλωσσικές του παραστάσεις, διευρύνεται το λεξιλόγιό του, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιεί και να κατανοεί πολύ μεγαλύτερο αριθμό λέξεων. Μάλιστα, στην ηλικία αυτή, πολύ έφηβοι υιοθετούν έναν κώδικα δικής τους επικοινωνίας, χρησιμοποιώντας ένα δικό τους λεξιλόγιο, που γίνεται κάποιες φορές κατανοητό μόνο από τα μέλη μιας συγκεκριμένης ομάδας.

Ενισχύεται η προσοχή του εφήβου με αποτέλεσμα η αντίληψή του να γίνεται πιο γρήγορη, να κατανοεί και να αναγνωρίζει πράγματα, γεγονότα και φαινόμενα με μεγαλύτερη ακρίβεια.

Η μηχανική μνήμη μειώνεται και ο έφηβος χρησιμοποιεί πλέον τη λογική. Γενικά όμως, η μνήμη με την έναρξη της ήβης χαλαρώνει και χαρακτηριστικό είναι η έλλειψη συγκέντρωσης και η αφηρημάδα του εφήβου. Στην πορεία όμως η μνήμη ενισχύεται, δυναμώνει και η ανάπτυξή της ολοκληρώνεται προς το τέλος της εφηβείας.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου, είναι η φαντασία, που σ' αυτή τη φάση όμως είναι πιο δημιουργική. Ο έφηβος με τη φαντασία ξεφεύγει από την πραγματικότητα και δημιουργεί ένα δικό του τέλειο φανταστικό κόσμο. Παράλληλα, η φαντασία του βοηθά να δημιουργήσει ποιήματα, τραγούδια, διηγήματα και διάφορα άλλα καλλιτεχνήματα συμβάλλοντας έτσι στον πνευματικό κόσμο του εφήβου.

Το ενδιαφέρον του εφήβου για τα μαθήματα του σχολείου ελαττώνεται και η επίδοση του συνήθως μειώνεται. Αρχίζουν να τον ενδιαφέρουν και να τον

απασχολούν άλλα θέματα πιο σοβαρά σχετικά με τη ζωή. Γι' αυτό του αρέσει να διαβάζει εξωσχολικά βιβλία κοινωνικού ή φιλοσοφικού περιεχομένου και ιδιαίτερα λογοτεχνία. Δεν αρκείται στις φαινομενικές εξηγήσεις, αλλά ψάχνει τις βαθύτερες αιτίες ενός γεγονότος. Ο έφηβος σ' αυτό το στάδιο, διακρίνεται από περιέργεια και ανησυχία και μοιάζει με έναν αληθινό ερευνητή που αναζητά λύσεις για το καθετί.

Η νόηση και ο τρόπος σκέψης αποκτούν μεγαλύτερη ευελιξία. Ο έφηβος χρησιμοποιώντας πια τη γλώσσα ως ένα ισχυρό όργανο, στοχάζεται με νόμους, κανόνες, υποθέσεις, γενικεύσεις και φθάνει σε σωστά συμπεράσματα και στην ουσία των πραγμάτων. Η σκέψη του απελευθερώνεται από το συγκεκριμένο περιεχόμενο, μπορεί να κρίνει και να κάνει συλλογισμούς με αφηρημένο και συμβολικό τρόπο. Πρέπει να αναφερθεί ότι με την είσοδο στην εφηβεία, με όλες αυτές τις αλλαγές που βιώνει ο έφηβος, η διάνοησή του μπορεί να περάσει μια κρίση, με χαρακτηριστικά την αστάθεια και την αβεβαιότητα. Καθώς όμως ο έφηβος προχωρεί στην κυρίως εφηβεία, η διάνοηση γίνεται πιο σταθερή.

Όπως προαναφέρθηκε, υπάρχουν διαφορές στην πορεία της πνευματικής ανάπτυξης ανάμεσα στα δυο φύλα, όχι όμως τόσο ως προς τη νοημοσύνη, αλλά κυρίως στις πνευματικές ικανότητες. Οι διαφορές αυτές πότε είναι υπέρ του ενός φύλου και πότε υπέρ του άλλου.

Το αντρικό φύλο υπερέχει σε ορισμένες κινητικές δεξιότητες όπως είναι η ταχύτητα, καθώς και σε δραστηριότητες που απαιτούν μυϊκή δύναμη. Επίσης, προσανατολίζονται πιο εύκολα στο χώρο γιατί διαθέτουν καλύτερη αντίληψη. Επιπλέον, έχουν μεγαλύτερες αριθμητικές ικανότητες, όχι τόσο στην απλή εκτέλεση πράξεων, αλλά στις αριθμητικές ικανότητες που χρειάζεται μαθηματική σκέψη και εφαρμογή μαθηματικών γνώσεων. Τέλος, υπερέχουν σε ορισμένα πράγματα που χρειάζονται μηχανική ικανότητα, όπως για παράδειγμα στη συναρμολόγηση ενός αντικειμένου.

Αντίθετα, τα κορίτσια φαίνεται να υπερέχουν στην επιδεξιότητα των χεριών, γιατί ελέγχουν καλύτερα τις κινήσεις του καρπού και των δακτύλων που είναι απαραίτητες για «λεπτές» δουλειές, όπως κέντημα, δακτυλογράφηση κ.λ.π

Αντιλαμβάνονται καλύτερα τις λεπτομέρειες και είναι πιο γρήγορες όταν απαιτείται εναλλαγή προσοχής. Για παράδειγμα, μπορούν να τσεκάρουν πιο εύκολα τις ομοιότητες και τις διαφορές από ένα κατάλογο ονομάτων και αριθμών. Αυτό τις κάνει να είναι πιο ικανές σε δουλειές γραφείου. Επίσης, τα κορίτσια υπερέχουν στις γλωσσικές δεξιότητες. Αυτό φαίνεται από τη μικρή ακόμη ηλικία. Αφού η ομιλία εμφανίζεται πιο γρήγορα στα κορίτσια, καθώς και τα προβλήματα ομιλίας εμφανίζονται περισσότερο στα αγόρια. Επιπλέον, τα κορίτσια διακρίνονται σε ορισμένα είδη μηχανικής ικανότητας, όπως να τακτοποιούν γρήγορα κομμάτια σε ασύμμετρες εσοχές ή να ταιριάζουν κάρτες. Βέβαια με το πέρασμα της εφηβείας, φαίνεται πως η διαφορά αυτή εξαλείφεται (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Ανώτερη στα κορίτσια φαίνεται να είναι και η αναγνωστική ικανότητα, αφού οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει το αγόρι στην ομιλία τα πρώτα χρόνια της ζωής του, συνεχίζουν να τον συνοδεύουν. Υπεροχή παρουσιάζουν τα κορίτσια και στη γραφική έκφραση, στην καλλιγραφία και στη λεκτική ευφράδεια. Άλλη μια περιοχή, όπου υπερέχουν τα κορίτσια είναι η μνήμη, χωρίς τεράστιες όμως διαφορές. Όσον αφορά τη σχολική επίδοση και εδώ το προβάδισμα έχουν τα κορίτσια. Τα αγόρια έχουν καλύτερες επιδόσεις στις κοινωνικές επιστήμες, καθώς και σε προβλήματα αριθμητικής, ενώ τα κορίτσια στην ορθογραφία, σε απλές αριθμητικές πράξεις, καθώς και στη γλωσσική έκφραση.

Την πνευματική ανάπτυξη των εφήβων μπορεί να επηρεάσουν, θετικά ή αρνητικά, τα νέα ενδιαφέροντα που αποκτούν, καθώς και οι γενικότερες ψυχοσωματικές μεταβολές που υφίστανται κατά τη διάρκεια της εφηβείας (ΜΑΝΟΣ, 1999). Ορισμένα από αυτά είναι:

1. Ανάπτυξη ενδιαφερόντων

Σ' αυτό το στάδιο οι έφηβοι αναπτύσσουν διάφορα ενδιαφέροντα. Αρχίζουν να ενδιαφέρονται για τη μελέτη σχολικών και κυρίως εξωσχολικών βιβλίων. Τα κορίτσια φαίνεται πως προτιμούν ιστορίες που ασχολούνται με τη σχολική ή την οικογενειακή ζωή, καθώς και ιστορίες αγάπης. Αντίθετα τα αγόρια προτιμούν ιστορίες με περιπέτειες και δράση, καθώς και ημιεπιστημονικά μυθιστορήματα. Πολλές φορές μάλιστα επιδίδονται οι ίδιοι στο γράψιμο

διαφόρων ποιημάτων, ιστοριών, μουσικών συνθέσεων για να εκφράσουν έτσι τις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους. Παράλληλα, αναπτύσσεται το ενδιαφέρον τους για τη ζωγραφική και τη μουσική, την κατασκευή διαφόρων αντικειμένων με διάφορα υλικά, την εκτέλεση πειραμάτων ή τη συλλογή διαφόρων αντικειμένων (γραμματοσήμων, εικόνων κ.λ.π)

Τους ενδιαφέρει πολύ η ψυχαγωγία τους που την επιζητούν στον κινηματογράφο, σε πάρτι ή σε κέντρα διασκέδασης. Η ψυχαγωγία αποτελεί σημαντική ανάγκη του εφήβου, ιδιαίτερα όταν η ζωή του είναι αρκετά αγχώδης. Έντονο είναι το ενδιαφέρον του εφήβου και για τον αθλητισμό. Το ενδιαφέρον αυτό θα πρέπει να ενισχύεται, ιδιαίτερα για τους εφήβους που δεν έχουν ικανοποιητική σωματική διάπλαση.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζεται επίσης, από την πλευρά των εφήβων για την πολιτική. Το ενδιαφέρον τους για πολιτικά θέματα που αφορούν τη χώρα τους πρέπει να ενισχύεται μέσω διαφόρων μαθημάτων στο σχολείο τους, καθώς και να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν στις σχολικές εκλογές. Σημαντικό είναι όμως αυτή τους η ενημέρωση ή επαφή με τέτοιου είδους δραστηριότητες να μην είναι μονόπλευρη και φθάσει στο σημείο η πολιτικοποίηση του εφήβου να μετατραπεί σε κομματικοποίηση.

2. Τάση για εσωστρέφεια

Το ενδιαφέρον του εφήβου στρέφεται προς τον εσωτερικό του ψυχικό κόσμο. Η ενδοσκόπηση αυτή του δημιουργεί μια διάθεση απομόνωσης και απόκρυψης των συναισθημάτων του από τους άλλους. Αυτή η στάση είναι πιο έντονη ιδιαίτερα σε εφήβους που δεν βρίσκουν κατανόηση από το περιβάλλον τους. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι κόβουν τους δεσμούς τους με τον εξωτερικό κόσμο και πως χάνουν κάθε διάθεση για δράση.

3. Εγωιστική διάθεση

Η εγωιστική αυτή διάθεση προέρχεται από το γεγονός ότι ο έφηβος συνειδητοποιεί ορισμένες αδυναμίες του, για παράδειγμα κάποιο συναίσθημα μοναξιάς, τις οποίες προσπαθεί να ξεπεράσει. Στην προσπάθειά του αυτή

αναπτύσσεται μια τάση φιλοδοξίας και προσπαθεί να εντυπωσιάσει τους γύρω του προβάλλοντας το Εγώ του.

4. Τάση για ανεξαρτησία

Οι έφηβοι προσπαθούν να απελευθερωθούν από τους δεσμούς της οικογένειας και να γίνουν ανεξάρτητες προσωπικότητες.

5. Απαίτηση για αγάπη, στοργή και εκτίμηση

Ενώ οι έφηβοι επιζητούν την ανεξαρτησία τους, παράλληλα έχουν την ανάγκη να νιώθουν την αγάπη, τη στοργή και την εκτίμηση του περιβάλλοντός τους. Πολλές φορές μάλιστα, παραπονιούνται ότι καταβάλλουν αρκετές προσπάθειες να κερδίσουν την εκτίμηση και την αναγνώριση των γονιών τους, αλλά εκείνοι δεν το κατανοούν αυτό. Ενώ, λοιπόν, οι έφηβοι έχουν την τάση για ανεξαρτησία, από την άλλη εξακολουθούν να μένουν προσκολλημένοι στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

6. Εξέλιξη των δεξιοτήτων

Κατά τη διάρκεια της εφηβείας παρατηρείται μια εξέλιξη στις δεξιότητες, οι οποίες όμως επηρεάζονται από την προδιάθεση που έχει ο κάθε έφηβος, αλλά και τις επιδράσεις που δέχεται από το περιβάλλον του. Οι δεξιότητες άλλες εμφανίζονται νωρίτερα και άλλες αργότερα. Για παράδειγμα η δεξιότητα στο σχέδιο εμφανίζεται κατά το 13^ο έτος, η μαθηματική στο 14^ο και η επιστημονική μετά το 16^ο έτος.

Η πνευματική ανάπτυξη και οι εμπειρίες που έχει αποκτήσει ο έφηβος επιφέρουν σημαντικές μεταβολές σ' αυτόν και του ανοίγουν νέες προοπτικές. Διευρύνονται οι ορίζοντές του και αποκτά καλύτερη αυτογνωσία. Οδηγείται σε προβληματισμούς και αμφιβολίες, σε άρνηση και απόρριψη και ενδιαφέρεται για τη βελτίωση της κοινωνίας, βλέποντας πως ο κόσμος δεν είναι ο ιδανικός και έτσι όπως τον είχε φανταστεί.

1.2.3 Η ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Η εφηβεία είναι η περίοδος της ζωής του ανθρώπου που χαρακτηρίζεται για τον πλούσιο συναισθηματισμό της. Ο όρος συναισθηματισμός αναφέρεται στην ψυχική διάθεση του εφήβου (και του κάθε ανθρώπου) που μπορεί κάθε φορά να είναι ευχάριστη ή δυσάρεστη. Οι ψυχικές αυτές διαθέσεις διακρίνονται σε : α) συγκεκριμένα ευχάριστα ή δυσάρεστα, οργανικά κυρίως συναισθήματα, β) αμυντικά συναισθήματα, γ) επιθετικά συναισθήματα δ) κοινωνικά συναισθήματα και ε) διάφορα κυρίως ανώτερα συναισθήματα (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Οι κύριες αιτίες του πλούσιου συναισθηματισμού των εφήβων, είναι οι φυσιολογικές μεταβολές που κυριαρχούν σ' αυτό το στάδιο, και κυρίως οι μεταβολές του ενδοκρινικού συστήματος, καθώς και η πληθώρα ερεθισμάτων που δέχεται ο έφηβος από το κοινωνικό περιβάλλον.

Καθώς ο έφηβος διανύει το τελευταίο στάδιο της εφηβείας, οι μεταβολές αυτές αρχίζουν να μειώνονται. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με τα συναισθήματα, αφού όχι μόνο δεν μειώνονται, αλλά αυξάνονται σε ένταση και συχνότητα. Από αυτό συμπεραίνουμε πως η βασική αιτία του πλούσιου συναισθηματισμού δεν είναι οι φυσιολογικές μεταβολές, αλλά άλλες αιτίες, όπως τα κίνητρα και οι επιδράσεις του περιβάλλοντος στις οποίες οι έφηβοι τώρα είναι πιο ευαισθητοποιημένοι.

Συνήθως, όσο πιο απλά και περιορισμένα είναι τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος (περιβάλλον επαρχίας σε αντίθεση με περιβάλλον αστικού κέντρου) και όσο πιο απλή είναι η ζωή (ζωή επαρχίας σε αντίθεση με την αγχώδη ζωή μιας μεγαλούπολης), τόσο πιο ήρεμη και ισορροπημένη είναι η συναισθηματική ζωή των εφήβων.

Πολλές φορές όμως, η έντονη ή όχι συναισθηματική ζωή, εξαρτάται και από την ιδιοσυγκρασία του κάθε εφήβου. Κάποιοι έφηβοι από τη φύση τους είναι πιο ήρεμοι, ενώ κάποιοι άλλοι είναι πιο ευερέθιστοι. Γενικά όμως, στη διάρκεια της εφηβείας η συναισθηματική ζωή των εφήβων είναι πιο έντονη από αυτή της παιδικής ή της ώριμης ηλικίας.

Κύριο χαρακτηριστικό επίσης της ηλικίας αυτής είναι η μεγάλη αστάθεια της ψυχικής διάθεσης. Η συναισθηματική ζωή του εφήβου είναι γεμάτη μεταπτώσεις και είναι έντονη η εναλλαγή συναισθημάτων μεταξύ χαράς – λύπης, πάθους- αδιαφορίας, αγάπης- ζηλοτυπίας, ευφορίας-μελαγχολίας. Ενθουσιάζεται πολύ εύκολα, αλλά και εύκολα απογοητεύεται, με αποτέλεσμα να μεταπηδά από τη μια δραστηριότητα στην άλλη. Άλλοτε είναι ευγενικός και άλλοτε απότομος και σκληρός. Κάποιες φορές ενδιαφέρεται μόνο για τον εαυτό του και άλλες στιγμές μπορεί να κάνει τα πάντα για τους άλλους.

Σύμφωνα με τον Debesse (ΜΑΝΟΣ, 1999), οι νέοι και των δυο φύλων, συγκινούνται ευχερέστερα από ό,τι τα παιδιά των δέκα ετών. Μια λέξη, ένας υπαινιγμός, μια χειρονομία, αρκούν να διεγείρουν πολλές φορές ολόκληρη θύελλα. Κοκκινίζουν για το τίποτε, προπαντός, όταν αυτό το τίποτε θίγει το γενετήσιο τομέα. Τα κορίτσια έχουν κατά την εφηβεία σπασμωδικές κρίσεις του γέλωτα και των θορυβωδών λυγμών. Όταν η κρίση αυτή επέρχεται, διαταράσσει όχι μόνο τις πράξεις και τις χειρονομίες, αλλά παραλύει και αυτήν ακόμα τη διανοητική δραστηριότητα, πράγμα που το παρατηρούμε συχνά κατά το τρακ των εξετάσεων. Η υπερευσυκινησία, ενισχυόμενη από την ασταθή συναισθηματική κατάσταση χαρακτηρίζει το πρώτο μισό μέρος της εφηβείας, ιδιαίτερα στα κορίτσια». Αυτές όμως οι απότομες διακυμάνσεις της ψυχικής διάθεσης, συχνά του προκαλούν προβλήματα στις σχέσεις του με τους άλλους και δυσκολία προσαρμογής στο περιβάλλον του.

Αργότερα βέβαια, προς το τέλος της εφηβείας, αυτές οι έντονες αφιθυμικές αντιδράσεις, που είναι αποτέλεσμα κυρίως της ορμονικής λειτουργίας, ελαττώνονται γιατί πλέον οι έφηβοι αποκτούν ισχυρότερη θέληση και μαθαίνουν να κριτικάρουν τον εαυτό τους. Έτσι πλησιάζει προς τη συναισθηματική ωριμότητα.

Υπάρχουν όμως ορισμένοι έφηβοι που δεν είναι τόσο αυθόρμητοι, είναι εχέμυθοι και δεν εκδηλώνουν τα συναισθήματά τους. Κάποιοι άλλοι πάλι, παθιάζονται σε υπερβολικό βαθμό, με αποτέλεσμα οι εκδηλώσεις τους να είναι ακραίες και να καταλήγουν σε βιαιότητα. Αυτό οφείλεται κυρίως στην

εξέλιξη του σεξουαλικού ενστίκτου και του ερωτικού συναισθήματος, καθώς και στη διεύρυνση του κοινωνικού τους ορίζοντα.

Η βιαιότητα με την οποία εκδηλώνεται η εφηβική συναισθηματικότητα, ενισχύεται από τη φαντασία που κυριαρχεί σ' αυτή την ηλικία, κατακλύζει τη νόηση και τη βούληση του εφήβου και πολλές φορές μπορεί να καταλήξει σε παθολογικές καταστάσεις (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Η συναισθηματική ένταση μεγαλώνει προς το τέλος της εφηβείας από τρία βασικά προβλήματα που απασχολούν τον έφηβο. Το πρώτο είναι το θέμα της ανεξαρτησίας που οδηγεί σε μεγάλες συγκρούσεις με τους γονείς, το δεύτερο είναι οι σχέσεις με το άλλο φύλο και το τρίτο η επαγγελματική του αποκατάσταση, ιδιαίτερα γι' αυτούς που θέλουν να εισαχθούν στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Παρόλα τα προβλήματα όμως που αντιμετωπίζουν, φαίνεται πως η πλειοψηφία των εφήβων προς το τέλος της εφηβείας, είναι περισσότερο συναισθηματικά ώριμοι από οποιοδήποτε άλλο προηγούμενο στάδιο.

Σήμερα πιστεύεται πως ο υποθάλαμος (μέρος του ενδιάμεσου εγκεφάλου) με το φλοιό του εγκεφάλου και το αυτόνομο νευρικό σύστημα σχετίζονται άμεσα με τις συναισθηματικές εμπειρίες του ατόμου. Τα συναισθήματα στο σύνολό τους είναι ευχάριστες ή δυσάρεστες ψυχικές καταστάσεις. Χαρακτηρίζονται κι ως κατώτερα ή ανώτερα. Τα κατώτερα είναι αυτά που προέρχονται από οργανικές καταστάσεις και ανώτερα είναι αυτά που προέρχονται από ψυχικές (διανοητικά, καλαισθητικά κλπ) (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Όπως αναφέρθηκε, τα συναισθήματα του εφήβου διακρίνονται για την ένταση, αλλά και για την ταχύτατη εναλλαγή τους. Η ένταση των συναισθηματικών καταστάσεων γενικά, ποικίλει από άτομο σε άτομο και από φυλή σε φυλή.

Οι βαθύτερες αιτίες που προξενούν τα συναισθήματα στον άνθρωπο είναι οι φυσιολογικές και ψυχολογικές ανάγκες. Τέτοιες ανάγκες είναι η πείνα, η γενετήσια λειτουργία, η αποδοχή, η αγάπη κλπ. Η ικανοποίηση των αναγκών αυτών επιφέρει ομαλή συναισθηματικά προσαρμογή στο άτομο. Αντίθετα,

όταν η ικανοποίηση αυτών των αναγκών δυσκολεύει εξαιτίας κάποιων κωλυμάτων, τότε παρατηρείται συναισθηματική υπερένταση.

Πολλές φορές οι πνευματικές εκδηλώσεις είναι αλληλένδετες με τις συναισθηματικές καταστάσεις. Για παράδειγμα, όταν ο έφηβος επιλύσει κάποια προβληματική κατάσταση, αυτό θα του φέρει ικανοποίηση. Επιπλέον, όταν αυτός ζει σε μια ευχάριστη κατάσταση, αυτό συμβάλλει θετικά στην πνευματική του προσπάθεια κλπ. Γι' αυτό οι παρακινήσεις και τα κίνητρα είναι ουσιαστικά καταστάσεις που ενεργοποιούν το μαθητή και αποτελούν βασική προϋπόθεση στη διαδικασία της μάθησης.

Όμως τα έντονα και ακραία συναισθήματα δεν βοηθάνε και μπορεί να επιφέρουν προβλήματα στον έφηβο. Λόγου χάρη, όταν επικρατεί ένα κλίμα ψυχρής λογικής μπορεί να τον μετατρέψει σε μεγάλο εγωιστή. Μια ήπια συναισθηματική ανησυχία, είναι το καλύτερο κίνητρο για ενεργοποίηση και για μάθηση. Επειδή οι έντονες συγκινήσεις είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα της εφηβείας, οι γονείς θα πρέπει να παρατηρούν την εξέλιξή τους, για να γνωρίσουν έτσι καλύτερα τον έφηβο, να δουν ποια προβλήματα δημιουργούνται από την όλη συναισθηματικά κατάσταση που βιώνει και να αναζητήσουν λύσεις που είναι απαραίτητες για την ομαλή συναισθηματική του εξέλιξη και ισορροπία.

Πολλοί πιστεύουν πως τα κυρίαρχα συναισθήματα κατά τη διάρκεια της εφηβείας είναι η φιλία και ο έρωτας. Παράλληλα με αυτά όμως, υπάρχει μια ποικιλία συναισθημάτων όπως η αγάπη, η χαρά, η λύπη, ο θαυμασμός, η ζήλια κλπ, καθώς και μια σειρά από ανώτερα συναισθήματα, όπως είναι τα κοινωνικά, τα ηθικά, τα θρησκευτικά.

Παρακάτω αναφέρονται μερικά από αυτά και κυρίως εκείνα που δεσπόζουν στη συναισθηματική ζωή των εφήβων (ΜΑΝΟΣ, 1999).

1. Η αγάπη – η στοργή

Αγάπη είναι η ευχάριστη συγκίνηση, η ψυχική ικανοποίηση που νιώθει ένα άτομο για άλλο άτομο ή και πράγμα. Περιοριζόμενη σε πρόσωπα, η γενική

αυτή έννοια εκφράζεται με τον πιο ικανοποιητικό τρόπο από τον Απόστολο Παύλο στην Ά επιστολή που έστειλε στους Κορινθίους : « Η αγάπη είναι μακρόθυμη, είναι γεμάτη από ευγένεια, η αγάπη δεν είναι ζηλότυπη, η αγάπη δεν καυχιέται, δεν είναι υπερήφανη, δεν κάνει ασχήμιες, δε ζητεί το συμφέρον της, δεν ερεθίζεται, δε λογαριάζει το κακό, δε χαίρει για το κακό, αλλά συγχαίρει την αλήθεια, όλα τα ανέχεται, όλα τα πιστεύει, ελπίζει για το καθετί, υπομένει το κάθε τι » (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Μέσα στην οικογένεια η αγάπη δίνεται από τους γονείς προς τα παιδιά τους, αλλά και από τα παιδιά προς τους γονείς και τα αδέρφια τους. Παράλληλα, η αγάπη εκδηλώνεται με τη στοργή και την προστασία που οι γονείς δείχνουν στα παιδιά τους. Τα συναισθήματα αυτά μέσα στην οικογένεια και ιδιαίτερα η αγάπη και η στοργή της μητέρας, είναι πολύ σημαντικά να δίνονται από τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, γιατί βοηθάνε στην ομαλή εξέλιξή του και του μαθαίνουν να μπορεί αργότερα στη ζωή του να νιώσει, αλλά και κι εκείνο αγάπη και στοργή.

Το άτομο που περιτριγυρίζεται από αγάπη, νιώθει ασφάλεια και ηρεμία και γίνεται δημιουργικό και ισορροπημένο. Αντίθετα, η στέρηση αυτών δημιουργεί ανθρώπους που υστερούν σε πνευματικότητα και συναισθηματισμό. Η αγάπη στην εφηβική ηλικία εκδηλώνεται κυρίως μέσα από τη φιλία και τον έρωτα.

2. Η φιλία

Η φιλία, που εκδηλώνεται ως αμοιβαία συμπάθεια και εκτίμηση ανάμεσα σε άτομα, είναι για τους εφήβους εκλεκτική, αποκλειστική και αφιλοκερδής. Συνήθως διακρίνονται τρία είδη φιλιών ανάμεσα στους νέους. Οι συχνότερες είναι αυτές που δημιουργούνται ανάμεσα σε νέους του ίδιου φίλου και της ίδιας ηλικίας. Αυτές οι φιλίες συνάπτονται κυρίως στο σχολείο ή τη γειτονιά. Ορισμένες φορές, από κάποια τυχαία περιστατικά, π.χ μια εκμυστήρευση, οι έφηβοι βρίσκουν την «αδελφή ψυχή», με την οποία σιγά σιγά δένονται και ταυτίζονται, τη θαυμάζουν και μπορούν να φτάσουν ακόμη και σε θυσίες γι' αυτήν. Η φιλία είναι αμοιβαία, αλλά κάποιος από τους φίλους μπορεί να αγαπά πιο πολύ κι ο άλλος να αφήνεται να αγαπηθεί πιο πολύ. Αυτού του

είδους τη φιλία είναι σπάνιο να εκφυλιστεί και να φθάσουν τα άτομα σε γενετήσιες διαστροφές.

Περίπτωση εκφυλισμού της φιλίας μπορεί να υπάρξει στο δεύτερο είδος, όπου η φιλία αναπτύσσεται ανάμεσα σε ένα παιδί και σε ένα έφηβο. Τις περισσότερες φορές όμως και αυτή η φιλία έχει ευνοϊκά αποτελέσματα, γιατί το παιδί δέχεται προστασία και κατεύθυνση, ενώ ο έφηβος ισχυροποιεί τις αρχές του λόγω της ηθικής ευθύνης που έχει αναλάβει προς το νεότερο. Αυτό το είδος φιλίας ενθαρρύνεται σε ορισμένα κολέγια.

Συναίσθημα φιλίας μπορεί να αναπτυχθεί και από ένα έφηβο προς ένα ενήλικο, ιδιαίτερα όταν ο ενήλικος αποτελεί πρότυπο γι' αυτόν. Το συναίσθημα αυτό αναπτύσσεται συχνά στις μαθήτριες προς τους καθηγητές τους. Ορισμένες φορές, ένα απλό χαμόγελο από το (νεαρό) καθηγητή, μπορεί να ερμηνευθεί ως δείγμα ιδιαίτερης μεταχείρισης και να αποτελέσει το πρώτο ερωτικό σκίρτημα για τα κορίτσια. Σε αυτό το σημείο η στάση του ενηλίκου που έχει παρεξηγηθεί, πρέπει να είναι πολύ προσεκτική.

Άλλες φορές πάλι, οι μαθήτριες μπορεί να προσκολληθούν σε καθηγήτριες που θαυμάζουν τη μόρφωσή τους, τους καλούς τους τρόπους και την κατανόηση που δείχνουν στα προβλήματά τους. Το ίδιο φαινόμενο μπορεί να παρατηρηθεί και σε αγόρια μαθητές. Γεγονός είναι πως το συναίσθημα φιλίας βοηθάει τον έφηβο να ολοκληρώσει την προσωπικότητά του και τον προετοιμάζει για τη φιλία της ώριμης ηλικίας.

3. Ο έρωτας

Ο έρωτας είναι συναίσθημα παρόμοιο με τη φιλία, αλλά αναπτύσσεται σε ετερόφυλα άτομα. Και ο έρωτας και η φιλία έχουν σαν βάση τους την αγάπη, όμως στον έρωτα υπάρχει και το στοιχείο του σεξουαλικού ενστίκτου. Ο έρωτας βέβαια δεν παράγεται αποκλειστικά από την ορμή αυτή, αλλά ενισχύεται από το γενετήσιο ένστικτο και την έντονη αγάπη και έρχεται ως αποτέλεσμα τους φθάνοντας στο τέλος να την ξεπεράσει.

Στη ζωή του εφήβου πολλές φορές συνυπάρχουν τόσο ο έρωτας και η αγάπη απέναντι σε ένα δεύτερο ετερόφυλο πρόσωπο, αλλά και η φιλία με την αγάπη απέναντι σε ένα τρίτο άτομο.

Για να γεννηθεί όμως ο έρωτας πρέπει αρχικά να υπάρξει οργανική παρακίνηση από άτομου του αντίθετου φύλου. Στη συνέχεια πρέπει το γενετήσιο ένστικτο και η αγάπη να συνυπάρξουν αρμονικά μεταξύ τους, έτσι ώστε να εκδηλωθεί ο έρωτας και στο τέλος της βιοψυχολογικής του εξέλιξης, ο έφηβος να εισέλθει στη γενετήσια συναισθηματικά ζωή του ενηλίκου. Σύμφωνα με τον Debesse (ΜΑΝΟΣ, 1999) η γέννηση του ερωτικού συναισθήματος περιγράφεται ως το γενετήσιο ένστικτο, στο οποίο οφείλεται η διαιώνιση του είδους δεν αποκτά απ' τη στιγμή της αναδύσεώς του τον επιτακτικό και μοναδικό χαρακτήρα, που θα αποκτήσει αργότερα.

Χρειάζονται περισσότερα από ένα χρόνια, για να σταθεροποιηθεί και προσανατολιστεί οριστικά. Οι δίοδοι ποικίλλουν ανάλογα με τα άτομα. Η σεξουαλικότητα, που εκδηλώνει έναν εξαιρετικά ειδικό ρόλο, είναι συγχρόνως το περισσότερο εξατομικευμένο ψυχικό στοιχείο. Να γιατί η ιστορία του δύσκολα μπορεί να σταθεροποιηθεί μέσα σ' ένα γενικό σχήμα. Στην αρχή το ένστικτο του νέου εκδηλώνεται με την προσοχή του σώματος. Η περιέργεια για ό,τι σχετίζεται με τη σεξουαλικότητα μεγαλώνει. Αυτό καταφαίνεται και από τα αναγνώσματα και τα τραγούδια που προτιμά. Συχνά παρατηρείται κάποια αμηχανία του νεαρού εφήβου κατά τις συναναστροφές με τις νέες της ηλικίας του, καμιά φορά και κάποια περαστική αντιπάθεια. Αυτές οι περίεργες ασυνάρτητες κινήσεις μαρτυρούν κάποιο ενδιαφέρον για το άλλο φύλο, αλλά απασχολημένος με τις νέες ορμές, που δοκιμάζει ο έφηβός μας, δε μπορεί να ιδεί πιο πέρα από αυτές. Αυτή η φάση διαρκεί από το 12^ο ως το 15^ο έτος και συνοδεύεται από σκάνταλα, από επιθετικότητα που καθορίζουν την ανδρικότητα που άρχισε να γεννιέται. Ανταποκρίνεται σε μια χαλάρωση της σχολικής εργασίας, γνωστής στα Λύκεια με το όνομα «κρίση της τρίτης τάξεως»(ΜΑΝΟΣ,1999).

Με το χρόνο, το ενδιαφέρον για το ασθενές φύλο ενισχύεται. Τα αγόρια καταβάλλουν προσπάθειες να αρέσουν και να προσελκύσουν τα κορίτσια,

ιδίως τα μεγαλύτερα σε ηλικία. Αρχικά η επιθυμία του έλκεται από πολλά πρόσωπα. Κατόπιν εστιάζεται σ' ένα από αυτά τα πρόσωπα.

Αλλά πριν φθάσει εκεί , ο έφηβος περνάει μια περίοδο αβεβαιότητας. Αν η σεξουαλικά ορμή δεν βρει αμέσως ανταπόκριση από το αντίθετο φύλο , ο έφηβος αναζητά την ικανοποίηση στον εαυτό του και αυτό έχει σαν συνέπεια τον αυνανισμό. Ο αυτοερωτισμός είναι ένα συχνό φαινόμενο κατά την εφηβεία , ιδιαίτερα από την ηλικία των 12 έως 15 χρόνων. Τα γνωρίσματά του είναι η ωχρότητα του χρώματος του προσώπου και κυρίως μελανός κύκλος γύρω από τα μάτια. Το άτομο παρουσιάζεται συχνά κουρασμένο και νυσταλέο.

Ο αυνανισμός είναι μια φυσιολογική συμπεριφορά σ' αυτή τη φάση. Δεν επηρεάζει την ανάπτυξή του , όμως μπορεί να αναπτυχθούν ψυχολογικά προβλήματα και εσωτερικές συγκρούσεις εξαιτίας των ενοχών που νιώθει. Για να μην γίνει κατάχρηση αυτού , θα πρέπει ο έφηβος να εκτονώνεται έχοντας μια δραστήρια ζωή. Επιπλέον , οι γονείς θα πρέπει να ενημερώνουν τον έφηβο σχετικά με το θέμα , έτσι ώστε να μειωθούν όσο το δυνατόν οι ενοχές του.

Μια άλλη παρέκκλιση είναι η ομοφυλοφιλία, δηλαδή η αναζήτηση της σεξουαλικής ευχαρίστησης σε πρόσωπο του ίδιου φύλου. Συνήθως όμως η πρωτοβουλία μιας τέτοιας στάσης δεν προέρχεται από τους ίδιους τους εφήβους, αλλά από την προτροπή ενός άλλου ενηλίκου που αναζητά σύντροφο του ίδιου φύλου. Γι' αυτό παίζουν σημαντικό ρόλο οι συναναστροφές του, αφού αρκετές φορές αυτές επηρεάζουν και τη στάση του.

Στους εφήβους υπάρχει ακόμη και ο Πλατωνικός έρωτας , που είναι απαλλαγμένος από σαρκικές απολαύσεις και τα κύρια χαρακτηριστικά του είναι ο θαυμασμός , η αφοσίωση και η ανάγκη να προστατεύει ή να προστατεύεται. Τόσο ο αυτοερωτισμός, όσο και ο Πλατωνικός έρωτας δεν αποτελούν επικίνδυνες καταστάσεις, αρκεί να μην παραταθούν μετά την εφηβεία. Τότε υπάρχει ο κίνδυνος το άτομο να μην γνωρίσει τον πραγματικό έρωτα.

Σε αντίθεση με όσα αναφέρθηκαν για τα έφηβα αγόρια , στα έφηβα κορίτσια τα πράγματα είναι λιγότερο οδυνηρά. Αυτό συμβαίνει γιατί στα κορίτσια η αγάπη αναπτύσσεται πριν από την επιθυμία και η σεξουαλική ηδονή καθυστερεί γι' αυτές. Ο αυτοθαυμασμός όμως είναι πιο έντονος στις γυναίκες. Οι νέες επιθυμούν περισσότερο να είναι αρεστές και να κάνουν εντύπωση σε σχέση με τους νέους και γι' αυτό δείχνουν έντονο ενδιαφέρον για τον καλλωπισμό τους. Αυτό φανερώνει και μια τάση ναρκισσισμού.

4. Η χαρά

Η χαρά επέρχεται σαν αποτέλεσμα , όταν τα πράγματα στη ζωή των εφήβων προχωρούν ικανοποιητικά. Σε μια έρευνα των Jersild και Tasch (ΜΑΝΟΣ, 1999) για τα ενδιαφέροντα των παιδιών και εφήβων με θέμα «Μια από τις ευτυχέστερες ημέρες της ζωής μου» , αναφέρθηκαν οι εξής περιπτώσεις . που προκαλούν χαρά στα παιδιά και τους εφήβους:

- (α) Να δέχονται δώρα , παιχνίδια , χρήματα κ.λ.π.
- (β) Οι διακοπές , εορταστικές εκδηλώσεις , γενέθλια κ.λ.π.
- (γ) Τα σπορ , τα παιχνίδια , οι ποδηλατοδρομίες κ.λ.π.
- (δ) Η επίσκεψη χώρων αναψυχής , πάρκων , εντευκτηρίων, ταξίδια.
- (ε) Η αυτοβελτίωση , η επιτυχία στο σχολείο , οι ευκαιρίες για εκπαίδευση και ανάληψη εργασίας.
- (στ) Συμβάντα της σχολικής ζωής (τελευταία ημέρα , τέλος μαθημάτων κ.λ.π.)
- (ζ) Οι σχέσεις με πρόσωπα , η συντροφιά , η παρέα με ορισμένους φίλους, η επίσκεψη συγγενών κ.λ.π.
- (η) Η διαμονή ή μετακίνηση σε ορισμένη πόλη ή χώρα κ.λ.π.
- (θ) Περιπτώσεις ευχάριστες για όλους , όπως λήξη πολέμου κ.λ.π.

Με το πέρασμα του χρόνου όμως και καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν οι προτεραιότητες γι' αυτά αλλάζουν. Δεν δίνουν πια τόση σημασία σε γενέθλια και διακοπές , αλλά ενδιαφέρονται για την αυτοβελτίωσή τους και την ευτυχία για όλους. Τα αθλήματα και η διασκέδαση ικανοποιούν περισσότερο τα αγόρια , ενώ τα κορίτσια ικανοποιούνται πιο πολύ μέσα από τις φίλιες και τις κοινωνικές σχέσεις γενικά. Στη ζωή των εφήβων όμως δεν υπάρχει μόνο η χαρά , αλλά υπάρχουν και περιπτώσεις που αισθάνονται λύπη, πλήξη, θυμό, φόβο και έχουν να αντιμετωπίσουν πολλά προβλήματα.

5. Ο θυμός ή η οργή.

Τα συναισθήματα αυτά δημιουργούνται όταν οι προσδοκίες του εφήβου δεν πραγματοποιούνται , όταν η ζωή του δεν είναι ικανοποιητική και βιώνει πολλές ματαιώσεις στην προσπάθειά του για χειραφέτηση. Στις συγκρούσεις που δημιουργούνται , κάποιες φορές οι γονείς έχουν δίκιο , γιατί ενδιαφέρονται για το καλό του. Σε κάποιες άλλες όμως , οι αντιδράσεις και οι ενέργειές τους δεν είναι σωστές , οπότε είναι δικαιολογημένα η οργή και ο θυμός του εφήβου.

Οι έφηβοι θυμώνουν όταν θίγεται η αξιοπρέπεια και η υπερηφάνεια τους. Εκνευρίζονται με τα πειράγματα , το σαρκασμό και τις αδικίες. Ασφυκτιούν και ξεσπούν από τη συνεχή επίβλεψη και τον έλεγχο στην οικογένεια και στο σχολείο , από την άνιση μεταχείριση ή όταν δεν τους επιτρέπουν να κάνουν κάτι που τους αρέσει κ.λ.π.

Ο θυμός των εφήβων από τις παραπάνω καταστάσεις είναι δικαιολογημένος. Πολλές φορές δρα ευεργετικά , γιατί είναι ένας τρόπος εκτόνωσης. Η πλήρης απάθεια σε τέτοιες καταστάσεις δεν θεωρείται υγιής αντίδραση. Είναι προτιμότερο και υγιεινότερο για έναν έφηβο να αναγνωρίζει το θυμό του , παρά να τον αρνείται και να καταπιέζεται από μια τέτοιου είδους κατάσταση.

Από την άλλη πάλι , δε σημαίνει πως οι έφηβοι , για να εκφράσουν την οργή τους έχουν δικαίωμα να βλάπτουν τους άλλους. Επιπλέον , το ότι ο θυμός είναι ευεργετικός και ένα είδος εκτόνωσης δε σημαίνει ότι οι έφηβοι πρέπει να χρησιμοποιούν τέτοιου είδους καταστάσεις ως αφορμή για να θυμώνουν, γιατί υπάρχει και η αρνητική πλευρά του θέματος. Ο έφηβος σε αυτή τη φάση είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος και νιώθει να μειώνεται μπροστά στους άλλους. Η υπερβολική οργή όμως , μπορεί να προκαλέσει βλάβη στον ίδιο , αλλά και σε άλλα πρόσωπα. Χρειάζεται , λοιπόν, οι μεγαλύτεροι να προσέχουν και να μην εξοργίζουν τους νέους, όσο το δυνατόν αυτό γίνεται.

Πρέπει να αναφερθεί ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στους εφήβους. Η ευαισθησία του κάθε ατόμου στις καταστάσεις που προκαλούν θυμό διαφέρει από ηλικία σε ηλικία , καθώς και τα είδη των καταστάσεων που προκαλούν

θυμό. Για παράδειγμα , μερικές από τις καταστάσεις που αναφέρθηκαν δεν προκαλούν θυμό στα παιδιά (π.χ. η συνεχής επίβλεψη) ή μια κατάσταση που προκαλεί θυμό σε έναν έφηβο (π.χ, πειράγματα) να μην ενοχλεί κάποιον άλλο, γιατί είναι πιο ανεκτικός.

Διαφορές επίσης υπάρχουν ως προς τις αντιδράσεις στο θυμό από ηλικία σε ηλικία (ΜΑΝΟΣ, 1999). Το παιδί λόγου χάρη χτυπάει τα άλλα παιδιά , κλαίει , δαγκώνει , κυλιέται στο πάτωμα χτυπώντας χέρια και πόδια κ.λ.π. Ο έφηβος διατηρεί ορισμένες από τις αντιδράσεις της παιδικής ηλικίας , αλλά αντιδρά και με άλλους τρόπους , όπως το άγριο βλέμμα , τη σιωπή , την άρνηση να εκτελέσει μια εντολή ή παράκληση , την απομόνωση στο δωμάτιό του.

Ο τρόπος που θα αντιδράσουν οι έφηβοι , έχει σχέση με τη μόρφωση τη δική τους και των γονιών του , καθώς και από την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκουν. Έφηβοι που προέρχονται από την κατώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη έχουν διαφορετικό ήθος και άλλες ανάγκες από όσους προέρχονται από την ανώτερη , γι' αυτό και αντιδρούν εντονότερα , κυρίως τα αγόρια (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Η οργή είναι ένα συναίσθημα που εμφανίζεται αρκετά συχνά στην προχωρημένη εφηβική ηλικία και συνήθως προέρχεται από πρόσωπα. Οι μεγάλοι έφηβοι έχουν μάθει κατά ένα μεγάλο μέρος να ελέγχουν τις αντιδράσεις του θυμού τους. Δεν κλωτσούν , δεν πετούν πράγματα. Αντίθετα εκδηλώνουν το θυμό τους με πιο ήπιους τρόπους όπως τα σαρκαστικά σχόλια , η προσπάθεια να ταπεινώσουν τους άλλους, η σιωπή , συμπεριφορά που ερεθίζει τους άλλους π.χ κάνοντας εκνευριστικούς ήχους. Η οργή σε αυτή την ηλικία διαρκεί περισσότερο γιατί ελέγχουν περισσότερο τα συναισθήματά τους και αντιδρούν πιο ήπια. Αντίθετα η ελεύθερη και άμεση έκφραση της οργής βοηθά τον έφηβο να εκτονωθεί σε μικρότερο χρονικό διάστημα.

Μερικές φορές η οργή «αποθηκεύεται» εσωτερικά και εκδηλώνεται αργότερα. Ένας έφηβος , λόγου χάρη , που δέχεται άδικη μεταχείριση , δεν αντιδρά εκείνη τη στιγμή. Αργότερα ή τις επόμενες μέρες θυμάται το περιστατικό και

εκφράζει την οργή του καθυστερημένα , όταν θεωρήσει εκείνος πως είναι η κατάλληλη στιγμή.

Η οργή των εφήβων μπορεί να εκφραστεί και μέσω της φαντασίας και των ονειροπολήσεών τους και απευθύνεται κυρίως σε πρόσωπα που μισούν. Αρκετές φορές , όταν ο έφηβος δεν μπορεί ή δεν θέλει να εκφράσει άμεσα την οργή του στο πρόσωπο που την προκάλεσε τότε αυτή διοχετεύεται σε άλλο πρόσωπο ή άλλη κατεύθυνση. Για παράδειγμα , ο έφηβος εξοργίζεται με τους γονείς του και ξεσπά την οργή του στην παρέα του , σε κάποιον φίλο του. Εξοργίζεται με ένα αγαπημένο του πρόσωπο και ξεσπάει κλωτσώντας ή σπάζοντας κάποιο αντικείμενο. Άλλες φορές πάλι «προβάλλει» το θυμό του. Ενώ είναι ο ίδιος ο έφηβος θυμωμένος με κάποιον , υποστηρίζει πως ο άλλος είναι θυμωμένος μαζί του.

Έφηβοι που είναι αρκετά ευερέθιστοι , συνήθως δεν ικανοποιούνται με τίποτα στη ζωή τους και παραπονιούνται διαρκώς. Επιρρίπτουν συνεχώς ευθύνες στους άλλους και παρεξηγούν κάθε ενέργειά τους. Πολλές φορές είναι πιθανό να επηρεαστούν οι πνευματικές τους λειτουργίες , αφού θυμούνται μόνο πράγματα που ενισχύουν τα παράπονά τους. Αυτή τους η στάση , με τα συνεχή και αδικαιολόγητα παράπονά τους , έχει ως αποτέλεσμα να προκαλέσει την αντιπάθεια των άλλων προς αυτούς.

Άλλη χαρακτηριστική περίπτωση είναι οι έφηβοι που θυμώνουν με τον εαυτό τους. Όταν δεν καταφέρνουν να πετύχουν τους στόχους τους , που πολλές φορές είναι υψηλότεροι των ικανοτήτων τους και μπορεί να έχουν επηρεασθεί από άλλους (π.χ φιλόδοξοι γονείς), τότε προκαλείται θυμός που στρέφεται κατά του εαυτού τους. Οι έφηβοι της κατηγορίας αυτής ασκούν έντονη αυτοκριτική. Αρκετά συχνά μάλιστα , ο θυμός αυτός προς τον εαυτό τους , τους δημιουργεί ψυχοσωματικές ασθένειες (αδικαιολόγητοι πόνοι , αλλεργίες κ.λ.π).

6. Ο φόβος

Ο φόβος είναι ένα δυσάρεστο συναίσθημα που εμφανίζεται όταν ο άνθρωπος νομίζει ότι πρόκειται να συμβεί κάτι ή όταν πράγματι υπάρχει κάποιος

κίνδυνος. Φαίνεται πως ο φόβος είναι χαρακτηριστικό φαινόμενο ολόκληρου του ζωικού βασιλείου και συνδέεται με την αυτοσυντήρησή του. Συνήθως οι φόβοι σε ορισμένα πράγματα, γεγονότα ή καταστάσεις, δημιουργούνται και αποκτούνται στη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου. Υπάρχει όμως και μια προδιάθεση στον άνθρωπο για το φόβο και ορισμένα είδη φόβων έχουν κληρονομηθεί. Χαρακτηριστική για παράδειγμα είναι η αντίδραση ενός μωρού μπροστά σε ένα κενό ή σε ένα δυνατό κρότο.

Όπως συμβαίνει και σε άλλα χαρακτηριστικά, έτσι και στην περίπτωση φόβου υπάρχουν ατομικές διαφορές. Κάποιοι άνθρωποι φοβούνται περισσότερο, ενώ άλλοι λιγότερο. Ορισμένα άτομα φοβούνται από κάποια πράγματα, ζώα ή γεγονότα και ορισμένα άλλα από διαφορετικά. Οι παιδικοί φόβοι είναι διαφορετικοί σε σχέση με αυτούς των εφήβων.

Διαφοροποιήσεις όμως υπάρχουν και ανάμεσα στα δύο φύλα. Οι διαφορές οφείλονται στις διαφορετικές εμπειρίες που δέχτηκε ο καθένας σχετικά με το φόβο, στο διαφορετικό μορφωτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο που έχουν. Αν υπάρξει καλλιέργεια και διεύρυνση της πνευματικής στάθμης του ατόμου, τότε πολύ πιθανόν να εξαφανισθούν αρκετοί φόβοι από τις μικρότερες ηλικία ή να μειωθεί η έντασή τους. Η πνευματική και συναισθηματική εξέλιξη συμβαδίζει με την εξέλιξη των φόβων.

Η συχνότητα και η ένταση των φόβων είναι μεγαλύτερη μέχρι το 12^ο έτος περίπου. Πολλοί έφηβο που βρίσκονται στη μέση ηλικία, υποστηρίζουν πως δε φοβούνται πια. Αυτό δεν είναι η απόλυτη αλήθεια, γεγονός όμως είναι ότι σε αυτή τη φάση αρχίζουν να υποχωρούν ορισμένοι παράλογοι ίσως φόβοι και διατηρούνται εκείνοι μόνο που έχουν λογική βάση.

Αρκετές φορές η εμφάνιση του φόβου προκαλεί κάποιες ψυχοσωματικές αντιδράσεις στο άτομο. Ένας μικρός φόβος διακατέχει τον έφηβο που μιλάει σε μια παρέα και θέλει να κάνει εντύπωση στους άλλους, ιδιαίτερα σε άτομα του άλλου φύλου. Ο μικρός αυτός φόβος μπορεί να τον κάνει ντροπαλό και αμήχανο, όταν συνειδητοποιήσει πως δεν θα τα καταφέρει ή όταν φοβάται πως η κριτική τους δεν θα είναι ευνοϊκή.

Οι φόβοι που δημιουργούνται στους εφήβους, προέρχονται κυρίως: από ζώα, καταστάσεις που προκαλούν πόνο, τον κίνδυνο κάποιας αποτυχίας, από επικίνδυνα πρόσωπα, το σκοτάδι, ιστορίες ή έργα τρόμου, από κάποια φανταστικά πλάσματα. Οι περισσότεροι φόβοι έχουν σχέση με το σχολείο, τη μειονεκτικότητα που μπορεί να αισθανθούν έναντι άλλων ατόμων ή την απώλεια γοήτρου. Πολλοί φόβοι της παιδικής ηλικίας μπορεί να συνεχίσουν να επηρεάζουν τον έφηβο ή να αναβιώσουν ξανά στην εφηβεία ή ακόμα και να παραμείνουν σαν έντονες αναμνήσεις.

Σε πολλές περιπτώσεις οι έφηβοι κρύβουν το φόβο τους ή τον εκδηλώνουν με άλλα συναισθήματα, όπως θυμό. Επιπλέον, υπάρχει η περίπτωση ο φόβος να γίνει παθολογικό φαινόμενο και το άτομο να εμφανίζει διαρκώς παράλογους φόβους που στην πραγματικότητα δεν υφίστανται. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται φοβία. Υπάρχουν πολλά είδη φοβιών. Τα κυριότερα είναι: η πυροφοβία, η υδατοφοβία, η αγοραφοβία, η κλειστοφοβία, η μικροβιοφοβία κ.λ.π.

Καταστάσεις φόβων και φοβιών μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με τη βοήθεια ειδικών, έτσι ώστε τα άτομα να συνειδητοποιήσουν τους έντονους και παράλογους φόβους που τους διακατέχουν.

7. Η ανησυχία, η αγωνία, το άγχος.

Η ανησυχία είναι ένα ακόμη δυσάρεστο συναίσθημα, που προκαλείται συνήθως από φανταστικές και αόριστες αιτίες παρά πραγματικές. Για παράδειγμα, ο έφηβος ανησυχεί για κάτι που μπορεί να συμβεί στο μέλλον, χωρίς όμως να είναι σίγουρος ότι πράγματι θα συμβεί.

Οι έφηβοι εμφανίζουν ποικίλες ανησυχίες. Ανησυχούν για το σχολείο και κυρίως για τις εξετάσεις. Ανησυχούν για την εμφάνισή τους, ιδιαίτερα τα κορίτσια. Αγωνιούν για τις σχέσεις με τους γονείς τους, τους φίλους τους, το αντίθετο φύλο, το θέμα της ψυχαγωγίας τους, της υγείας, της ενδυμασίας, των σπουδών και αργότερα το θέμα της επαγγελματικής τους αποκατάστασης.

Γενικά ανησυχούν για το άγνωστο που τους περιμένει μετά την είσοδό τους στην ώριμη ηλικία, καθώς και για πολλά άλλα θέματα.

Όμως και στο θέμα των ανησυχιών υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα, από ηλικία σε ηλικία, αλλά και την ένταση των ανησυχιών προς τα πράγματα ή τις καταστάσεις που τα προκαλούν.

Πολλές ανησυχίες προέρχονται από την εσωτερική πάλη του ατόμου, προσπαθώντας να συμβιβάσει τις επιθυμίες του, τις ανάγκες του και τις αξίες του. Άλλες φορές πάλι η αιτία των ανησυχιών είναι ασυνείδητη. Έτσι το άτομο είναι ανήσυχο, χωρίς όμως να γνωρίζει ποια είναι η αιτία της ανησυχίας του.

Όταν η ανησυχία ξεφεύγει από τα φυσιολογικά πλαίσια, μπορεί να δημιουργήσει νευρωτικές και έντονες αγχώδεις καταστάσεις. Το άτομο ζει μέσα σε μια σύγχυση και προσπαθεί να προφυλαχτεί συνεχώς από δυσάρεστες καταστάσεις που πιστεύει πως θα έρθουν στο μέλλον.

Σύμφωνα με τον Jersild (ΜΑΝΟΣ, 1999) υπάρχουν δύο χαρακτηριστικά περιστατικά πρόκλησης ανησυχιών στους εφήβους, για τα οποία δίνει τα εξής παραδείγματα:

Στο πρώτο παράδειγμα ένας έφηβος είχε ανησυχία όταν επρόκειτο να εκφράσει τη γνώμη του. Ήταν μαθητής σε σχολείο, στο οποίο οι μαθητές ενθαρρύνονταν να εκφράζουν τις σκέψεις τους. Αυτός δεν είχε το θάρρος να μιλήσει, έστω κι αν ήταν σύμφωνος με τη γνώμη των άλλων. Ήθελε να μιλήσει «ανοιχτά», αλλά του ήταν αδύνατο να αντιμετωπίσει τους άλλους. Έτσι, μετά από συζητήσεις αυτού του είδους, ο έφηβος ένιωθε ανήσυχος και νευρικός. Αιτία όλης αυτής της κατάστασης ήταν το γεγονός ότι ο έφηβος ως παιδί είχε αποκαλύψει δημόσια μια απάτη οικονομικής φύσης που είχε διαπράξει η οικογένειά του, με αποτέλεσμα να τιμωρηθεί πολύ αυστηρά από τον πατέρα του. Έτσι διδάχτηκε ότι το να μιλάει κανείς δημόσια είναι επικίνδυνο και συμμορφώθηκε απόλυτα με την υπόδειξη.

Στην περίπτωση αυτή ο έφηβος ήταν ενήμερος της πάλης του να μιλήσει δημόσια και του φόβου να μην το κάνει, έτσι η ανησυχία του ήταν επίσης

συνειδητή. Αν είχε απωθήσει την απαγόρευση στο ασυνείδητο και είχε πιστέψει ότι, το να μιλάει κανείς δημόσια είναι αρετή, τότε η ανησυχία του θα ήταν ασυνείδητη.

Στο δεύτερο παράδειγμα μια νέα είχε συνδεθεί με κάποιο νέο με απώτερο σκοπό το γάμο. Ο νέος όμως πίστευε σε άλλο θρησκευτικό δόγμα και η νέα διαπίστωσε πως οι γονείς της Δε θα δεχόταν με κανένα τρόπο να γίνει αυτός ο γάμος. Έτσι δημιουργήθηκε μια πάλη μέσα της απ' την αγάπη για το νέο και την αντίδραση των γονιών της. Λόγω της πάλης αυτής και για να δώσει μια λύση, αποφάσισε να διακόψει το δεσμό της με το νέο. Η λύση όμως δεν ήταν αποτελεσματική. Η νέα διακατέχονταν και πάλι από ανησυχία που την οδήγησε και πάλι προς το νέο για ένα διάστημα.

Στο σύγχρονο κόσμο ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να επιλέξει μια ανάμεσα σε πολλές δυνατότητες. Έτσι του δημιουργείται στο εσωτερικό μια πάλη και συνέπεια αυτής είναι η ανησυχία. Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση ο άνθρωπος να αφήσει τα πάντα στην τύχη, να κλειστεί στον εαυτό του και έτσι να αποφύγει την πάλη και τις ανησυχίες.

Ανησυχίες όμως προκαλούνται και από τις σχέσεις του ανθρώπου με το κοινωνικό περιβάλλον. Ο κάθε άνθρωπος νιώθει την ανάγκη να επικοινωνήσει συναισθηματικά με τους άλλους. Αν ο έφηβος αποτύχει να δημιουργήσει τις απαραίτητες κοινωνικές σχέσεις προκαλείται ανησυχία και στρέφεται σε άλλες λύσεις (μοναξιά, κακές συνήθειες κ.λ.π).

Μια ακόμη βασική ανάγκη του ανθρώπου είναι να γίνει μια ανεξάρτητη προσωπικότητα σεβαστή και αποδεκτή από τα άλλα μέλη της κοινωνίας. Στην προσπάθειά του αυτή, έρχεται αντιμέτωπος και συναγωνίζεται με άλλα άτομα που καταβάλλουν τις ίδιες προσπάθειες. Αν τελικά πετύχει το σκοπό του, δημιουργεί αντιπάθειες και αντιζηλίες που μπορεί να τον απομονώσουν και σαν επακόλουθο να έρθει η ανησυχία.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους ο άνθρωπος προσπαθεί να αντιμετωπίσει τις ανησυχίες του. Ο πρώτος είναι να έρθει σε αντιπαράθεση

και ανταγωνισμό με τους άλλους και να προσπαθήσει έτσι να επιβιώσει στο δύσκολο περιβάλλον. Ο δεύτερος είναι να απομονωθεί, ξεφεύγοντας έτσι από τον υπόλοιπο κόσμο. Ένας τρίτος είναι να συμμορφωθεί και να συμβιβαστεί με τους άλλους. Συχνά όμως, αυτοί οι τρεις τρόποι δημιουργούν οι ίδιοι ανησυχίες, αφού το άτομο είναι αναγκασμένο να καταπιέσει τον εαυτό του συμφωνώντας διαρκώς με τους άλλους ή βάζοντάς τα μαζί τους.

Απ' όλα τα παραπάνω, βγαίνει το συμπέρασμα πως οι έφηβοι διακατέχονται από πολλές ανησυχίες. Ανησυχούν όταν ανταγωνίζονται τους άλλους, όταν θέτουν υψηλούς στόχους που στην πραγματικότητα δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν, όταν υστερούν στα μαθήματα, όταν αντιμετωπίζουν προβλήματα με άτομα του περιβάλλοντός τους κ.λ.π.

Η υπερβολική ανησυχία και η έντονη αγωνία που προκαλείται συνήθως από κινδύνους που δεν υπάρχουν, προκαλεί άγχος. Το άγχος όταν είναι έντονο παραλύει το άτομο, δεν το αφήνει να αντιδράσει ή αντιδρά σπασμωδικά.

Η έννοια του άγχους έχει περάσει στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Είναι ιδιαίτερα έντονο στις μεγαλουπόλεις, όπου η ζωή μηχανοποιήθηκε και τα προβλήματα πολλαπλασιάστηκαν. Άγχος δημιουργεί ο έντονος ανταγωνισμός, η προσπάθεια για κέρδος και εξουσία, η επαγγελματική αποκατάσταση των εφήβων και γενικά ο αγώνας για επιβίωση.

8. Η ζήλια και ο φθόνος.

Η ζήλια, που είναι κύριο χαρακτηριστικό της παιδικής ηλικίας, εμφανίζεται ξανά στην εφηβική ηλικία και μπορεί να εκδηλωθεί με τη μορφή της αγάπης, του θυμού, του φόβου ή της ανησυχίας.

Ο φθόνος είναι παρόμοιος με τη ζήλια, όμως συνήθως είναι πιο έντονο συναίσθημα. Η ζήλια προκαλείται συνήθως από κάποιο άτομο που είναι το αντικείμενο της ζήλιας, ενώ ο φθόνος από τα αγαθά που κατέχει το άτομο. Ένας έφηβος με πλούσιους γονείς που προσφέρουν τα πάντα, μπορεί να

προκαλέσει το φθόνο σε κάποιον ή σε κάποιους άλλους εφήβους που βρίσκονται στο κοντινό του περιβάλλον.

Έφηβοι με πολλές ανασφάλειες και χαμηλό γόητρο υπάρχει περίπτωση να ζηλέψουν άλλους που είναι πιο δημοφιλείς. Στους δημοφιλείς η ζήλια σχεδόν εξαφανίζεται. Οι συγκεκριμένοι όμως γίνονται αντικείμενα που προκαλούν τη ζήλια στους άλλους εφήβους που δεν έχουν δημοτικότητα.

Ζήλια προκαλούν και οι έφηβοι που έχουν επιτυχία στις σχέσεις τους με το άλλο φύλο. Ιδιαίτερα έντονη είναι στην περίπτωση αυτή η ζήλια των κοριτσιών. Οι έφηβοι που προκαλούν τη ζήλια γίνονται αντικείμενα άσχημων σχολιασμών από τους υπόλοιπους, με σκοπό να μειώσουν τη δημοτικότητά τους και να πάρουν αυτοί τη θέση τους.

Ζήλια μπορεί να δημιουργηθεί ακόμη και ανάμεσα σε αδέρφια, ιδιαίτερα όταν υπάρχει ειδική μεταχείριση από τους γονείς σε ένα από τα αδέρφια.

9. Η συμπάθεια.

Βιώνοντας το συναίσθημα αυτό, ο έφηβος συμπάσχει, δηλαδή χαίρεται με την ευτυχία των άλλων και λυπάται με τη δυστυχία τους. Είναι στη φύση του ανθρώπου να συμπονάει. Η συμπάθεια μπορεί να εκδηλώνεται παθητικά και το άτομο απλώς να χαίρεται ή να λυπάται με τις χαρές και τις λύπες των άλλων ή να συμμετέχει ενεργά και να βοηθάει όταν χρειάζεται, κυρίως στις δυστυχίες.

Στις περιπτώσεις που ένα άτομο δεν έχει σωστά συναισθηματική αγωγή και κυριεύεται από ζήλια και φθόνο, μπορεί να παρατηρηθεί το αντίστροφο. Δηλαδή να χαίρεται με τη δυστυχία των άλλων και να λυπάται όταν αυτοί είναι ευτυχισμένοι.

Στην ανάπτυξη των συναισθημάτων, σημαντικό ρόλο στην αγωγή του εφήβου, εκτός από τους γονείς παίζει και ο εκπαιδευτικός. Το πάθος, για παράδειγμα, ενός φιλόλογου για ορισμένα λογοτεχνικά έργα μπορεί να

μεταφερθεί στους μαθητές, ιδιαίτερα όταν αυτός έχει κερδίσει τη συμπάθειά τους. Βασικός στόχος ενός εκπαιδευτικού δεν είναι απλώς να μεταδώσει παθητικά τις συναισθηματικές καταστάσεις μέσω της συμπάθειας. Χρειάζεται να τις ενεργοποιήσει, έτσι ώστε η παθητική συμπάθεια να γίνει ενεργητική.

10. Ο θαυμασμός.

Ο θαυμασμός είναι ένα ακόμη χαρακτηριστικό συναίσθημα των εφήβων και απευθύνεται κυρίως σε πρόσωπα που τους προκαλούν μεγάλη εντύπωση και με τα οποία θέλουν συνήθως να ταυτιστούν.

Τα πρόσωπα αυτά αποτελούν πρότυπα για τους εφήβους και μπορεί να είναι οι γονείς, ένας εκπαιδευτικός, ένας ηθοποιός ή αθλητής κ.λ.π. Συνήθως συγκεντρώνουν όλα τα χαρακτηριστικά που θαυμάζει ο έφηβος και θα ήθελε να τα αποκτήσει και ο ίδιος. Γι' αυτό, λοιπόν, είναι σημαντικό ποιο θα είναι το πρότυπο που ο έφηβος λατρεύει και θα ήθελε να του μοιάσει. Σημαντικό ρόλο εδώ παίζει η αγωγή του παιδιού, καθώς και οι επιδράσεις που θα δεχτεί από το περιβάλλον του. Τόσο οι γονείς, όσο και οι εκπαιδευτικοί έχουν μεγάλη ευθύνη στο να κατευθύνουν σωστά τους εφήβους, ώστε τα πρότυπα να προέρχονται κυρίως απ' τον πνευματικό χώρο και να είναι ολοκληρωμένες προσωπικότητες.

Οι έφηβοι εκδηλώνουν το θαυμασμό τους προς τα πρότυπά τους με διάφορους τρόπους, όπως με το να τους μιμούνται είτε στο ντύσιμο, είτε στον τρόπο ομιλίας ή ακόμα και στη συμπεριφορά τους και καταβάλλουν προσπάθειες ώστε να προσελκύσουν το άτομο που θαυμάζουν. Τέλος, μπορεί ακόμα και να το ερωτευθούν.

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που προσδιορίζουν και ρυθμίζουν τη συναισθηματική συμπεριφορά των εφήβων, κυρίως εξωτερικοί. Οι βασικότεροι είναι η οικογένεια, το σχολείο και η κοινωνία (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998).

Οι γονείς και γενικά ολόκληρο το οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη συναισθηματική ανάπτυξη του εφήβου. Αυτό συμβαίνει γιατί

ο χρόνος που το παιδί δέχεται την οικογενειακή επίδραση είναι πολύ μεγάλος. Η ιδιοσυγκρασία των γονέων, η μόρφωσή τους, ο χρόνος που διαθέτουν για τα παιδιά τους, οι ηθικές αρχές τους κ.λ.π. συμβάλλουν στη συναισθηματικά ανάπτυξη του εφήβου. Ιδιαίτερα ο τύπος των γονέων, επηρεάζει σημαντικά τη διαμόρφωση των συναισθημάτων του εφήβου. Αν οι γονείς είναι αδιάφοροι, το παιδί θα μεγαλώσει χωρίς στοργή και θα νιώθει ανασφάλεια. Αν είναι αγχώδεις, θα μεταδώσουν το άγχος τους και στο παιδί. Όταν είναι υπερβολικά απαιτητικοί και ζητούν από το παιδί να κάνει πράγματα πέρα από τις δυνάμεις του, το ταλαιπωρούν και υπάρχει περίπτωση να οδηγηθεί στην αποτυχία. Οι συχνές αποτυχίες μπορεί να δημιουργήσουν στον έφηβο συναισθήματα ανεπάρκειας και μειονεξίας. Η έκφραση των συναισθημάτων επηρεάζεται επίσης και από τη στάση των εκπαιδευτικών. Αν το είδος αγωγής που εφαρμόζουν είναι αυταρχικό, αυτό δεν επιτρέπει την ελεύθερη έκφραση συναισθημάτων. Γενικά, όλη η οργάνωση και η λειτουργία του σχολείου επηρεάζει θετικά ή αρνητικά τη συναισθηματική ανάπτυξη.

Τα πρότυπα συναισθηματικής συμπεριφοράς καθορίζονται παράλληλα και από τις επιδράσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος (ΜΑΝΟΣ,1999). Όταν το κοινωνικό περιβάλλον ασκεί πιέσεις, τότε ο τρόπος έκφρασης των συναισθημάτων των εφήβων δεν είναι αυθόρμητος και ελεύθερος.

Επιπλέον, το σύστημα αξιών μιας κοινωνίας καθορίζει επίσης και το περιεχόμενο της συναισθηματικής συμπεριφοράς των εφήβων. Για παράδειγμα η συναισθηματική συμπεριφορά που σχετίζεται με τα θέματα του σεξ, είναι διαφορετική στους εφήβους που ζουν σε κοινωνίες όπου υπάρχουν πολλές απαγορεύσεις και ταμπού.

Αρκετές φορές, οι κοινωνικοί παράγοντες επηρεάζουν ακόμη και τη συναισθηματική έκφραση των εφήβων. Λόγου χάρη, οι έφηβοι των μεσογειακών χωρών είναι γενικά πιο εκδηλωτικοί στο συναισθηματικό τομέα απ' ό,τι οι έφηβοι των βόρειων χωρών.

Είναι φυσικό, λοιπόν, οι παράγοντες και τα πρότυπα που διαμορφώνουν τη συναισθηματική συμπεριφορά να διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία, από

φυλή σε φυλή. Οι μεσογειακοί λαοί κατακρίνουν τους βόρειους για τον ψυχρό χαρακτήρα τους και τους θεωρούν συναισθηματικά ακαλλιέργητους. Αντίθετα, οι βόρειοι λαοί θεωρούν τους κατοίκους της μεσογείου υπερβολικά συναισθηματικούς, άρα ανώριμους.

Συναισθηματικές διαφορές όμως παρατηρούνται και ανάμεσα στα δύο φύλα. Τα κορίτσια υποφέρουν συνήθως από φοβίες και εκδηλώνουν ορισμένες νευρικές συνήθειες, για παράδειγμα το δάγκωμα των νυχιών ή των χειλιών. Τα αγόρια παρουσιάζουν επίσης συχνά προβλήματα συναισθηματικής συμπεριφοράς, που εκδηλώνονται κυρίως με ξεσπάσματα οργής, απείθεια, πρόκληση ζημιών και επιθετικότητα. Επιθετικότητα υπάρχει και στα κορίτσια, αλλά δεν εκδηλώνεται τόσο εύκολα όσο στα αγόρια.

Κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας τα κορίτσια υποφέρουν σε σύγκριση με τα αγόρια από περισσότερα νευρωτικά συμπτώματα (ΜΑΝΟΣ, 1999). Περίπου μέχρι το 14^ο έτος τα περισσότερα συμπτώματα εμφανίζονται στα αγόρια και έπειτα στα κορίτσια. Μετά το 14^ο έτος οι διαφορές εξισορροπούνται. Στην παιδική ηλικία δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ αγοριών και κοριτσιών όσον αφορά τις συναισθηματικές εκδηλώσεις με την είσοδό τους όμως στην εφηβεία, οι συναισθηματικές συμπεριφορές των κοριτσιών αρχίζουν να διαφοροποιούνται σε σχέση με αυτές των αγοριών.

Το συναίσθημα θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι του ψυχισμού του ατόμου. Γι' αυτό η έκφραση συναισθημάτων επηρεάζει συνολικά τον άνθρωπο. Όταν αυτή η έκφραση είναι ωφέλιμη, τότε όλη η ζωή του ατόμου προχωρά ομαλά. Αντίθετα, όταν δεν είναι ωφέλιμη, τότε δημιουργούνται συναισθηματικά προβλήματα.

Η ωφέλιμη έκφραση συναισθημάτων, σημαίνει ότι τα συναισθήματα έχουν μέτρια ένταση και είναι ευχάριστα στο περιεχόμενο. Η εφηβική ηλικία είναι ένα δύσκολο στάδιο που δέχεται πολλές πιέσεις από το περιβάλλον. Γι' αυτό συνήθως, οι συναισθηματικές αντιδράσεις είναι έντονες και το περιεχόμενο όχι ευχάριστο. Απαραίτητη είναι, λοιπόν, κάποια ρύθμιση της συναισθηματικής ζωής των εφήβων.

Κάποιες φορές όμως, το περιεχόμενο των συναισθημάτων μπορεί να μην είναι ευχάριστο, αλλά αυτό τελικά να ευνοήσει το άτομο γιατί το ενεργοποιεί. Υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις που τα άτομα είχαν έντονη και δύσκολη συναισθηματική ζωή, αλλά κατόρθωσαν να πετύχουν στη ζωή τους γιατί είχαν ισχυρή θέληση και δύναμη. Αυτά τα άτομα συνήθως ωριμάζουν συναισθηματικά πιο γρήγορα.

Οι επιδράσεις των συναισθημάτων είναι ωφέλιμες όταν δίνουν στο άτομο κίνητρα για δράση, το υποβοηθούν να απολαύσει τη ζωή του και το ενισχύουν πνευματικά και σωματικά, όταν πρόκειται να διεκπεραιώσει κάποιο δύσκολο έργο. Αντίθετα μη ωφέλιμες θεωρούνται οι συναισθηματικές επιδράσεις που επηρεάζουν άσχημα το πνεύμα, το σώμα και την προσωπικότητα του ατόμου, με αποτέλεσμα να υπάρχει συναισθηματική ανισορροπία.

Ο έφηβος θεωρείται συναισθηματικά ώριμος όταν μάθει να ελέγχει τα συναισθήματά του και υπάρχει το αίσθημα της ισορροπίας, συναισθηματικά ώριμο θεωρείται το άτομο που δεν επιζητεί μόνο τα ευχάριστα συναισθήματα, αλλά καταφέρνει να αντιμετωπίσει ψύχραιμα και τα δυσάρεστα. Ο έφηβος πρέπει να γνωρίζει πως η ζωή δεν είναι μόνο χαρές και ότι οι διάφορες δυσκολίες τον βοηθούν να ωριμάσει. Δεν πρέπει να τον διακρίνει η απάθεια, αλλά ούτε να αντιδρά με ένταση. Ο συναισθηματικά ώριμος άνθρωπος πρέπει να μπορεί να ελέγχει την ένταση των συναισθημάτων του, είτε αυτά είναι ευχάριστα, είτε δυσάρεστα και να τα εκδηλώνει με ευγενική συμπεριφορά και αυτοκυριαρχία. Ο συναισθηματικά ισορροπημένος άνθρωπος, όταν αντιμετωπίζει μια κατάσταση, δέχεται υποδείξεις από τους άλλους για την αντιμετώπισή της, αλλά ενεργεί με δική του πρωτοβουλία και ανεξαρτησία.

Τέλος, ο συναισθηματικά ισορροπημένος άνθρωπος χαίρεται με τη χαρά των άλλων και λυπάται με τη δυστυχία τους. Είναι ευγενικός, αγαπά και είναι πρόθυμος να βοηθήσει τους συνανθρώπους του. Παράλληλα με την πνευματική ανάπτυξη, αναγκαία θεωρείται και η συναισθηματική καλλιέργεια, έτσι ώστε ο έφηβος να αναπτυχθεί συνολικά και ισορροπημένα.

1.2.4 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

Η κοινωνική ανάπτυξη του ανθρώπου αρχίζει από την παιδική ηλικία και ολοκληρώνεται προς το τέλος της εφηβείας ή και αργότερα. Κατά τη γέννησή του το άτομο έχει προδιαθέσεις για κοινωνικοποίηση, αλλά αυτή πραγματοποιείται με τις επιδράσεις που θα δεχθεί μέσα στην κοινωνία που ζει.

Κοινωνικοποίηση είναι η διαδικασία με την οποία το άτομο συμμορφώνεται σε ότι η κοινωνία θεωρεί σωστό και εξυπηρετικό για την ομαλή λειτουργία της. Μέσω της διαδικασίας αυτής μαθαίνει να προσαρμόζεται στις κοινωνικές προσδοκίες και τα ομαδικά πρότυπα που υπάρχουν (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Η κοινωνικοποίηση, λοιπόν, είναι μια διαδικασία μάθησης κατά την οποία το άτομο αποκτά κοινωνική συνείδηση και αυτοέλεγχο, με σκοπό να γίνει ένα υπεύθυνο μέλος της κοινωνίας. Μαθαίνει τι είναι «πρέπον» και τι είναι «αντικοινωνικό», ποιο «επιτρέπεται» και ποιο «δεν αρμόζει» στις σχέσεις του με τους άλλους.

Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος πως η κοινωνικοποίηση επιβάλλει στο άτομο να κινηθεί μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια και του περιορίζει την ατομική του ελευθερία. Είναι γεγονός, πως ο άνθρωπος δεν θα μπορούσε να ζήσει μόνος του, γιατί σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, θα ήταν θηρίο ή Θεός. Οι σχέσεις τους με άλλους ανθρώπους, παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξή του και τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Από την άλλη όμως, δεν θα μπορούσε να αφεθεί τελείως ελεύθερος, γιατί τότε θα γινόταν ανεξέλεγκτος και αυτό θα είχε σαν αποτέλεσμα να στερηθούν το αγαθό της ελευθερίας άλλα άτομα.

Το άτομο μπορεί να είναι υποχρεωμένο να συμμορφώνεται προς τα κοινωνικά πρότυπα, έχει όμως τη δυνατότητα, στα δημοκρατικά καθεστώτα, να κάνει προτάσεις για αλλαγές ή να προτρέψει τους άλλους και να τους πείσει για αλλαγές, όταν αποδειχτεί πως ορισμένα κοινωνικά πρότυπα δεν λειτουργούν σωστά.

Η δυνατότητα όμως που έχει, είναι να πείσει τους άλλους και όχι να επιβάλλει τις απόψεις του, γιατί μια άποψη που ίσως είναι σωστή γι' αυτόν, να μην εκφράζει κάποιον άλλον. Αν ο καθένας είχε τη δυνατότητα να επιβάλλει τις απόψεις του, τότε η κοινωνία δεν θα ήταν πλέον δημοκρατική και θα βρισκόταν σε μια συνεχή αναταραχή.

Σύμφωνα με τον Erikson (ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, 1985) ο άνθρωπος είναι ένα ενεργητικό ον, που δραστηριοποιείται σε όλη του τη ζωή και στη διάρκεια της πορείας του έχει διαφορετικούς στόχους και ανάγκες. Έτσι, σε κάθε περίοδο της ζωής του αντιμετωπίζει μια αναπτυξιακή κρίση, η οποία επιλύεται κάθε φορά από το είδος της αλληλεπίδρασης του Εγώ με τον κοινωνικό του περίγυρο.

Ο Erikson διακρίνει 8 στάδια από τα οποία πρέπει να περάσει το άτομο για να αναπτυχθεί κοινωνικά. Στα στάδια αυτά υπάρχουν θετικά, αλλά και αρνητικά στοιχεία. Το άτομο για να προσαρμοστεί κανονικά και να έχει μια ομαλή ανάπτυξη, θα πρέπει να αποκτήσει τα θετικά στοιχεία από κάθε στάδιο. Τα αναπτυξιακά αυτά στάδια ή κρίσεις του Εγώ είναι τα εξής:

- 1) Εμπιστοσύνη- Δυσπιστία : Χρονολογικά το στάδιο αυτό συμπίπτει με τη βρεφική ηλικία κατά την οποία το άτομο βρίσκεται σε πλήρη εξάρτηση από τα πρόσωπα του άμεσου περιβάλλοντος.
- 2) Αυτονομία-Αμφιβολία : Η περίοδος αυτή εκτείνεται από το 2^ο ως το 3^ο έτος της ηλικίας, στην περίοδο δηλαδή που το παιδί αρχίζει να αποκτά την ικανότητα για συντονισμένη σωματική κίνηση και διανοητική λειτουργία.
- 3) Πρωτοβουλία-Ενοχή : Η περίοδος αυτή εκτείνεται από το 3^ο ως το 6^ο έτος της ηλικίας, στην περίοδο δηλαδή που οι κινητικές δραστηριότητες και διανοητικές πράξεις του παιδιού δεν αποτελούν αντιδράσεις σε παρορμητικά ερεθίσματα του περιβάλλοντος, αλλά είναι προϊόν ενεργητικής πρωτοβουλίας του ίδιου του παιδιού.

- 4) Φιλοπονία-Κατωτερότητα: Η περίοδος αυτή καλύπτει την πρώτη σχολική ηλικία (από το 6^ο ως το 11^ο έτος), τότε που το παιδί πρέπει να αποκτήσει τις σχολικές γνώσεις και δεξιότητες και να μάθει να συνεργάζεται με τους συνομηλίκους του.

- 5) Ταυτότητα-Σύγχυση ρόλων: Η περίοδος αυτή καλύπτει την εφηβεία (από το 12^ο ως το 20^ο έτος). Στη φάση αυτή το άτομο έχει αποκτήσει την αφηρημένη συλλογιστική και μπορεί να διαμορφώνει θεωρίες και φιλοσοφικά συστήματα που συνενώνουν σε ένα αρμονικό σύνολο αντιθετικές πτυχές της κοινωνικής συμβίωσης και να συνθέτουν ένα πρότυπο ιδεώδους κοινωνίας. Αν ο έφηβος κατορθώσει να συνενώσει, σε ένα ενιαίο όλο, όλες τις προηγούμενες εμπειρίες του και να δώσει την προοπτική της συνέχειας από το παρελθόν στην προετοιμασία για το μέλλον, θα αποκτήσει μια ικανοποιητική ταυτότητα, μια σαφή εικόνα του ποιος είναι, από πού προήλθε και που κατευθύνεται. Αν όμως ο έφηβος, είτε λόγω κακών συγκυριών, κατά τα προηγούμενα στάδια είτε λόγω δυσχερών κοινωνικών συνθηκών, δεν κατορθώσει να διαμορφώσει μια σαφή εικόνα του Εγώ, καταλαμβάνεται από σύγχυση ρόλων, και κρίση της ταυτότητας, γιατί έτσι δεν γνωρίζει ποιος είναι, από πού προήλθε και που κατευθύνεται.

- 6) Οικειότητα-Απομόνωση: Η περίοδος αυτή καλύπτει τη νεανική ηλικία, τη φάση δηλαδή κατά την οποία το άτομο πρέπει να επιδοθεί σε μια παραγωγική εργασία και να δημιουργήσει δική του οικογένεια.

- 7) Πανανθρώπινο ενδιαφέρον-Αυτοαπορρόφηση: Το στάδιο αυτό καλύπτει τη μέση ώριμη ηλικία, κατά την οποία το άτομο, αφού έχει ήδη εξασφαλίσει μια επαγγελματική και κοινωνική προσαρμογή, πρέπει να δείξει ενδιαφέρον για άτομα πέρα από το άμεσο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον και να εργαστεί για την οικοδόμηση ενός καλύτερου μέλλοντος.

8) Καταξίωση-Απόγνωση: Το στάδιο αυτό καλύπτει την περίοδο που το άτομο βρίσκεται, λόγω ορίου ηλικίας, σε επαγγελματική και κοινωνική «απομαχία».

Ο έφηβος ολοκληρώνεται και ωριμάζει όταν μαθαίνει να συνεργάζεται και να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, όταν γίνει ένα άτομο δημιουργικό και καταφέρει να κερδίσει την αναγνώριση των άλλων, όταν επιβεβαιώσει την ταυτότητά του και εξοικειωθεί με το περιβάλλον, όταν μάθει να συνεργάζεται με τους γονείς του οι οποίοι έχουν αναλάβει την καθοδήγησή του και τέλος, όταν αποδεχθεί τον εαυτό του με όλα τα προτερήματα αλλά και τα ελαττώματά του. Αν η ανάπτυξη του Εγώ δεν ολοκληρωθεί, τότε το άτομο παρουσιάζει προβληματική συμπεριφορά και μπορεί να φθάσει σε κατάσταση απελπισίας.

Ο άνθρωπος για να ολοκληρωθεί κοινωνικά πρέπει να πιστέψει στον εαυτό του, να αξιοποιήσει τις δυνάμεις που έχει και επιπλέον να συνεργαστεί με τους άλλους συνανθρώπους του. Όταν γεννιέται σε μια κοινωνία που έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τότε και ο ίδιος θα υιοθετήσει την ανάλογη κοινωνική συμπεριφορά που χαρακτηρίζει την συγκεκριμένη κοινωνία στην οποία ανήκει. Όταν τα πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς είναι σωστά και έχουν θετικά στοιχεία, τότε η κοινωνική ανάπτυξη των εφήβων θα είναι κανονική. Όταν όμως αυτό δε συμβαίνει, τότε υπάρχουν πιθανότητες να συμβάλλουν αρνητικά στην κοινωνική τους ανάπτυξη (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Θα μπορούσε να πει κάποιος, πως οι κυριότεροι φορείς από τους οποίους δέχεται επιδράσεις ο έφηβος είναι η οικογένεια και το σχολείο. Δυστυχώς όμως, η οικογένεια και το σχολείο έχασαν πλέον τη δύναμη που είχαν παλιότερα και τη θέση τους πήραν νέα πρότυπα, που προέρχονται από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Οι επιδράσεις που δέχεται ο έφηβος από τα μορφωτικά μέσα και τα μέσα ψυχαγωγίας (τύπο, τηλεόραση, ραδιόφωνο, πάρτι κ.λ.π), τις διαφημίσεις, τις διάφορες οργανώσεις με φιλοσοφικό, θρησκευτικό, καλλιτεχνικό, ηθικό περιεχόμενο, την παιδεία, τη θρησκεία, την πολιτική, ορισμένους θεσμούς κ.λ.π, είναι τεράστιες.

Βέβαια η σημερινή κοινωνία, η επιστήμη και η εξέλιξη της τεχνολογίας, έχουν φέρει και αρκετά θετικά, σπουδαιότερα των οποίων είναι τα άφθονα αγαθά, οι πλούσιες εμπειρίες και η διευκόλυνση της ζωής του ανθρώπου. Από την άλλη όμως, η ανάπτυξη της τεχνολογίας, είχε ως αποτέλεσμα να παραμεριστεί η ανθρωπιστική μόρφωση και ο άνθρωπος να χάσει την ισορροπία του και να παρασυρθεί από τα τεχνοκρατικά στοιχεία.

Από την παραπάνω κατάσταση προέκυψαν ορισμένες αρνητικές συνέπειες για την ελληνική κοινωνία που επηρεάζουν την ευρύτερη κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου. Για παράδειγμα, παρατηρείται μια σύγχυση στους σκοπούς και τα ιδανικά. Έχουν κλονιστεί οι πνευματικές και ηθικές αξίες. Τα πρότυπα δεν προέρχονται από τον πνευματικό κόσμο αλλά από τον καλλιτεχνικό και πολλές φορές δεν είναι ολοκληρωμένες προσωπικότητες (ΜΑΝΟΣ, 1999). Ο σημερινός άνθρωπος ενδιαφέρεται για το κέρδος και την εξουσία και αρκετές φορές χρησιμοποιεί θεμιτά και αθέμιτα μέσα για να επικρατήσει.

Όταν οι έφηβοι, στην αναζήτησή τους να βρουν πρότυπα να μιμηθούν, δεν καταφέρνουν να βρουν το σωστό, παρασύρονται σε ένα κόσμο που δεν τους ενδιαφέρει τίποτα και αδιαφορούν για το καθετί. Ενισχύεται η εγωπάθειά τους και το μόνο που τους ενδιαφέρει είναι να περνάνε καλά στο παρόν, χωρίς να τους ενδιαφέρει το μέλλον. Μάλιστα, εξαιτίας της σύγχυσης και του άγχους που βιώνουν μπορεί να φθάσουν στη βιαιότητα ή σε ακραίες καταστάσεις.

Παρόλα αυτά όμως, δεν σημαίνει πως οι νέοι της σύγχρονης εποχής είναι χειρότεροι από τους νέους άλλων εποχών. Σε πολλά σημεία ίσως είναι καλύτεροι ή μπορούν να γίνουν καλύτεροι. Εκείνο που χρειάζονται είναι βοήθεια και στήριξη από τους ώριμους ανθρώπους, οι οποίοι πρέπει να αποτελούν υγιή πρότυπα για τους εφήβους και να τους προσφέρουν τα καλύτερα εφόδια για να καταφέρουν να αντιμετωπίσουν με θετικό τρόπο τη ζωή.

1.3 ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ ΣΤΙΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΠΟΥ ΒΙΩΝΟΥΝ-ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΑΜΥΝΑΣ ΤΟΥ «ΕΓΩ».

Η εφηβεία είναι η περίοδος των απότομων και γενικών αλλαγών στο σωματικό τομέα όπως το ύψος, το βάρος, οι λειτουργίες των οργάνων, με κορυφαία μεταβολή την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας. Υπεύθυνοι για τις μεταβολές αυτές είναι οι ενδοκρινείς αδένες και κυρίως η υπόφυση και οι γεννητικοί αδένες. Γι' αυτό η εφηβεία θεωρείται ως το σπουδαιότερο βιολογικό γεγονός μετά τη γέννηση.

Στην εφηβεία όμως πραγματοποιούνται σημαντικές αλλαγές και στον πνευματικό τομέα, με κορυφαία κατάκτηση την αφαιρετική σκέψη, που εισάγει τον έφηβο στον κόσμο των υποθέσεων και των θεωρητικών συστημάτων.

Οι αλλαγές αυτές συντελούν στην αναδιοργάνωση και άλλων τομέων όπως είναι ο συναισθηματικός και κοινωνικός τομέας. Σημαντικές μεταβολές εμφανίζονται στις σχέσεις του εφήβου με τον εαυτό του, τους ενήλικους και τους συνομηλίκους. Όσον αφορά τον εαυτό του, θέλει να ανακαλύψει τον εσωτερικό του κόσμο και να αποκτήσει την ταυτότητα του Εγώ του. Ως προς τους ενήλικους, απαιτεί την ανεξαρτησία του και την αυτονομία του. Όσον αφορά τους συνομηλίκους του, επιδιώκει να ενταχθεί σε ετερόφυλες ομάδες και να δημιουργήσει ερωτική σχέση με το άλλο φύλο.

Οι απότομες αυτές αλλαγές στο σωματικό τομέα, οι νέες κατακτήσεις στον πνευματικό τομέα, τα νέα συναισθήματα που νιώθει, έχουν ως αποτέλεσμα να βιώνει ο έφηβος ποικίλες ψυχολογικές αντιδράσεις και ανησυχίες. Οι ψυχολογικές αυτές αντιδράσεις είναι χαρακτηριστικά γνωρίσματα των κρίσεων που περνάει ο έφηβος σ' αυτό το στάδιο και θεωρούνται απόλυτα φυσιολογικές και υγιείς καταστάσεις, που τις περνούν όλοι οι έφηβοι και έχουν ως στόχο να τον οδηγήσουν στην ωριμότητα και την ομαλή ένταξή του στην ενήλικη ζωή.

Οι πιο συνηθισμένες ψυχολογικές αντιδράσεις του εφήβου στις αλλαγές που του συμβαίνουν είναι οι εξής :

♦ Άρνηση

Η άρνηση είναι μια χαρακτηριστική αντίδραση της συγκεκριμένης περιόδου και μάλιστα πολύ έντονη. Με τα «όχι» που λει ο έφηβος, την άρνηση και την αντίθεση, θέλει να επιβεβαιώσει την ταυτότητά του, την προσωπικότητά του και να δοκιμάσει τις δυνάμεις του στο περιβάλλον που ζει. Ο έφηβος δεν θέλει πλέον να είναι το υπάκουο και συνεργάσιμο παιδί. Επικρίνει την αυθεντία των γονέων και των δασκάλων, έχει γνώμη για το καθετί και νομίζει ότι μπορεί να αλλάξει τα πάντα (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998).

Η άρνηση είναι από τα πρώτα στοιχεία της προσωπικότητας που αρχίζουν να εμφανίζονται. Είναι μια φυσιολογική αντίδραση που δεν πρέπει να ανησυχεί τους γονείς. Πολλοί ειδικοί μάλιστα, υποστηρίζουν πως ανησυχητικό θα ήταν αν ο έφηβος δεν αντιδρούσε και δεν αντιπασσόταν στο περιβάλλον του.

Η άρνηση όμως δεν πρέπει να παραταθεί πέρα από την εφηβική ηλικία. Αν αυτή συνεχιστεί μετά τη λήξη της εφηβείας, τότε σημαίνει ότι δεν ξεπέρασε την κρίση. Η άρνηση είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα των ανώριμων ανθρώπων. Μια ώριμη προσωπικότητα σημαίνει να μπορεί ο άνθρωπος να ελέγχει τα «όχι» και τα «ναι» που λει.

Για να λήξει όσο το δυνατόν πιο ανώδυνα η περίοδος της εφηβικής άρνησης χρειάζεται κατανόηση και υπομονή. Η πιο αποτελεσματική μέθοδος για να αντιμετωπιστεί η δυσάρεστη συναισθηματική αντίδραση είναι ο διάλογος και η συνεννόηση μαζί του (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998). Οι απαγορεύσεις, οι τιμωρίες και γενικά οι συγκρούσεις και η αυταρχική συμπεριφορά μπορεί να χειροτερέψουν την κατάσταση. Αν οι γονείς δείξουν κατανόηση και κρατήσουν μια σωστή στάση απέναντι στον έφηβο, τότε η δύσκολη αυτή ψυχολογική κατάσταση θα ξεπεραστεί πιο εύκολα και θα βοηθήσει στη διαμόρφωση μιας υγιούς προσωπικότητας.

♦ Έντονη διάθεση για ανεξαρτητοποίηση-Επαναστατικότητα.

Η ανεξαρτητοποίηση είναι μια ακόμη μεγάλη ανάγκη που παρουσιάζεται στον έφηβο. Επιθυμεί να σταματήσει τη συναισθηματική εξάρτηση από τους γονείς του και προσπαθεί να χειραφετηθεί. Δεν τους βλέπει πλέον ως πρότυπα. Αμφισβητεί τις αρχές τους και τις ιδέες τους και επιδιώκει να απαλλαγεί από την κηδεμονία τους. Αντιτίθεται έντονα και επαναστατεί σε κάθε μορφή εξουσίας. Δεν δέχεται συμβουλές, προστασία, κηδεμονία. Ψάχνει να βρει τον εαυτό του, την υπόστασή του, την προσωπικότητά του (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998).

Η έντονη διάθεση και ο αγώνας του εφήβου για ανεξαρτητοποίηση είναι μια φυσιολογική αντίδραση και αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Η αντίδραση αυτή όμως, συνοδεύεται από συγκρούσεις τόσο με τον εαυτό του, όσο και με το περιβάλλον του. Η πιο σοβαρή αντίδραση του εφήβου στην εξουσία των γονιών του είναι η επανάσταση. Ενώ στην παιδική του ηλικία μπορεί να ήταν πιο συνεργάσιμος και υποτάσσονταν εύκολα στους γονείς του, τώρα εναντιώνεται και επαναστατεί. Πολλές φορές μάλιστα φθάνει στα άκρα. Με την επανάσταση θέλει να αποτινάξει την κηδεμονία των γονιών του. Προσπαθεί να αποκολληθεί από την οικογένειά του και να ανοίξει το δρόμο για την ανεξαρτησία του. Το πρόβλημα γίνεται έντονο όταν το οικογενειακό περιβάλλον είναι περιοριστικό και οι γονείς δεν είναι κατάλληλα ενημερωμένοι και προετοιμασμένοι. Το ίδιο συμβαίνει και με το σχολείο. Αν η συμπεριφορά και η μέθοδος διδασκαλίας των καθηγητών είναι αυταρχική, τότε ο έφηβος εκδηλώνει πολύ έντονα την αντίστασή του προς τη σχολική εξουσία.

Οι γονείς από τη στιγμή που θα λάβουν τα πρώτα μηνύματα της τάσης του εφήβου για χειραφέτηση, θα πρέπει να τον ενθαρρύνουν και να τον βοηθήσουν να ικανοποιήσει αυτή του την ανάγκη. Έτσι θα συμβάλλουν στη δημιουργία μιας ώριμης προσωπικότητας (ΜΑΝΟΣ,1999). Για να βοηθήσουν τον έφηβο να ανεξαρτητοποιηθεί, θα πρέπει η στάση τους απέναντί του να είναι δημοκρατική. Η αυταρχικότητα οδηγεί σε σύγκρουση και στη διακοπή της σχέσης με τον έφηβο. Η συνεννόηση και ο διάλογος είναι η πιο σωστή τακτική που θα πρέπει να ακολουθήσουν.

Ο έφηβος έχει την επιθυμία να γίνει ανεξάρτητος, όμως παράλληλα διακατέχεται από συναισθήματα φόβου και ανασφάλειας και έχει την ανάγκη την ανάγκη της συζήτησης και υποστήριξης των γονιών του. Απλά εκείνο που ζητά είναι η σχέση τους να περάσει σε άλλο επίπεδο και να μην τον αντιμετωπίζουν σαν παιδί. Απαιτεί να ακούν τη γνώμη του και να σέβονται την προσωπικότητά του.

Η υπερπροστασία των γονιών του δεν βοηθάει στη χειραφέτησή του. Αντίθετα τον απομακρύνει από την πραγματικότητα της ζωής και τον κάνει δειλό και άβουλο. Ο έφηβος όμως επιβάλλεται να προσαρμοστεί στην πραγματική ζωή. Θα πρέπει να διατρέξει ορισμένους κινδύνους, να μάθει από τα λάθη του και να μάθει να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες βασιζόμενος στις δικές του δυνάμεις.

♦ Νέος έντονος εγωκεντρισμός.

Ο εγωκεντρισμός εμφανίζεται για πρώτη φορά στην παιδική ηλικία (3 χρόνων), αλλά στην πιο απλή του μορφή. Στην εφηβική ηλικία οι εκδηλώσεις του εγωκεντρισμού είναι πιο πολύπλοκες. Ο έφηβος σε αυτή τη φάση, δεν έχει ενσυναίσθηση και δεν μπορεί να μπει στη θέση του άλλου. Επιμένει στις προσωπικές του πεποιθήσεις, είναι πεισματάρης και ισχυρογνώμονας.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα του εγωκεντρισμού στην ηλικία αυτή, είναι ότι ο έφηβος δεν μπορεί να διαφοροποιήσει με σαφήνεια το αντικείμενο της δικής του σκέψης από εκείνο της σκέψης των άλλων (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998). Νομίζει δηλαδή πως όλοι στο περιβάλλον του σκέπτονται ότι σκέπτεται αυτός. Επειδή μάλιστα ο ίδιος έχει στο επίκεντρο των σκέψεών του και των διαφερόντων του τον εαυτό του, πιστεύει ότι και οι άλλοι ασχολούνται μαζί του. Έτσι, στις κοινωνικές εκδηλώσεις, νομίζει ότι αυτός είναι το επίκεντρο της προσοχής όλων των άλλων, με αποτέλεσμα να νιώθει έντονη αμηχανία.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό αυτής της εγωιστικής διάθεσης, είναι η αντίληψη που έχει ο νέος ότι οι εμπειρίες του και αυτά που ζει είναι μοναδικά και ανεπανάληπτα. Πιστεύει ότι κανείς άλλος δεν μπορεί να νιώσει όπως αυτός και γι' αυτό οι άλλοι δεν μπορούν να τον καταλάβουν.

Φθάνοντας προς το τέλος της εφηβείας και με τη σωστή αντιμετώπιση από το οικογενειακό περιβάλλον, ο εγωκεντρισμός αρχίζει να υποχωρεί. Ο έφηβος αρχίζει σταδιακά να βεβαιώνεται ότι τους άλλους απασχολεί περισσότερο ο εαυτός τους και τα δικά του προβλήματα και λιγότερο το τι κάνουν οι γύρω τους. Επίσης, διαπιστώνει ότι αυτά που σκέφτεται και αισθάνεται δεν είναι μοναδικά και ανεπανάληπτα και ότι πολλοί άλλοι νιώθουν παρόμοια.

Απόρροια του εγωκεντρισμού και μια ακόμη αντίδραση του εφήβου είναι το πείσμα (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998). Η αντίδραση αυτή είναι εξίσου φυσιολογική να συμβαίνει σε αυτό το στάδιο και οι γονείς δεν πρέπει να ανησυχούν. Χρειάζεται κατανόηση, υπομονή και ψυχραιμία για να αντιμετωπίσουν το εφηβικό πείσμα, ώστε να περάσει όσο το δυνατόν πιο ανώδυνα το κρίσιμο αυτό διάστημα. Ο αυταρχισμός και η τιμωρία χειροτερεύουν την κατάσταση. Οι εντολές και οι υπερβολικές απαγορεύσεις πρέπει να αποφεύγονται. Η πιο σωστή προσέγγιση είναι ο διάλογος με τον έφηβο. Αν δεν επιτευχθεί η σωστή αντιμετώπιση του εφηβικού πείσματος, τότε υπάρχει κίνδυνος να το υιοθετήσει μόνιμα και να γίνει ένας ενήλικος με τις αρνητικές αντιδράσεις ενός εφήβου.

♦ Τάση για απομόνωση – Ονειροπολήσεις.

Το παιδί της προσχολικής και σχολική ηλικίας, εκφράζει ανεπιφύλακτα ότι του συμβαίνει, έχει την τάση να εξωτερικεύει τα συναισθήματά του, στρέφεται προς τον εξωτερικό κόσμο και αναζητεί επίμονα τη συντροφιά των συνομηλίκων του. Με την έναρξη της εφηβείας όμως, αρχίζει τις ενδοσκοπήσεις. Σχεδόν απότομα χάνει το ενδιαφέρον του για τους φίλους του και στρέφεται προς τον εσωτερικό του κόσμο. Ζει έντονα και σιωπηρά τις προσωπικές συναισθηματικές του καταστάσεις και αποσύρεται από τις ομαδικές δραστηριότητες των συνομηλίκων του. Συχνά κλείνεται με τις ώρες στο δωμάτιό του, πολλές φορές με την πόρτα κλειδωμένη και μέσα στην ησυχία και τη σιωπή αναζητά λύσεις, προσπαθώντας να κατανοήσει αυτές τις εναλλασσόμενες ψυχικές του καταστάσεις. Επίσης, δεν θέλει να συμμετέχει σε οικογενειακές δραστηριότητες όπως γιορτές, εκδρομές κ.λ.π. κλείνεται στον εαυτό του και αποφεύγει να δημιουργεί εύκολα σχέσεις. Αρκετές στιγμές ο

έφηβος μελαγχολεί, θλίβεται και γίνεται απαισιόδοξος χωρίς συγκεκριμένο λόγο (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998).

Ο έφηβος επιδιώκει να βρίσκει ένα ήσυχο μέρος για να απομονώνεται και να συγκεντρώνεται στον εαυτό του, εκεί ηρεμεί από την εσωτερική ένταση και του δίνεται η ευκαιρία για αυτογνωσία και απόκτηση της ταυτότητάς του.

Η ονειροπόληση είναι επίσης χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της περιόδου. Ο έφηβος όσο περισσότερο ονειροπολεί, τόσο περισσότερο ξεφεύγει από τα καθημερινά του προβλήματα. Αρχίζει να τον απασχολεί σημαντικά το μέλλον του και δεν ζει τόσο στο παρόν όσο στο μέλλον. Όταν απομονώνεται, αφήνει τη σκέψη του να ταξιδεύει στο χώρο της φαντασίας και του ονείρου. Η ονειροπόληση είναι μια διέξοδος της συναισθηματικής του έντασης που τον ευχαριστεί και τον ξεκουράζει (ΜΑΝΟΣ,1999).

♦ Ευσυγκινησία – Ευθιξία.

Ενώ ένα παιδί της σχολικής ηλικίας (6-12 χρόνων) είναι συνήθως ήρεμο, χαρούμενο και συνεργάσιμο, με την έναρξη της εφηβείας αρχίζει να γίνεται νευρικό, κακόκεφο και δύσκολο στη συνεργασία. Η ψυχική του διάθεση μπορεί να αλλάξει από τη μια στιγμή στην άλλη. Άλλες φορές είναι λυπημένο και άκεφο και άλλοτε έχει βίαιες εκρήξεις. Συγκινείται εύκολα και με την παραμικρή αφορμή μπορεί να ξεσπάσει σε κλάματα, ιδιαίτερα το κορίτσι, και να φθάσει σε ημιμιστερική κατάσταση. Τα αγόρια έχουν επίσης παρόμοιες αντιδράσεις και διακατέχονται από μελαγχολία και κακοκεφιά (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998).

Την ευσυγκινησία του την εκδηλώνει κυρίως προς την οικογένειά του. Λογομαχεί συχνά με τα αδέρφια του και αρχίζει να ζηλεύει, όπως και κατά τη νηπιακή ηλικία. Ο έφηβος είναι εύθικτος, ευερέθιστος και οξύθυμος. Θίγεται με το παραμικρό και θυμώνει εύκολα. Μια απλή συμβουλή των γονιών του μπορεί να την ερμηνεύσει ως κριτική απέναντί του. Ακόμη και ασήμαντα γεγονότα, που σε άλλες ηλικίες θα περνούσαν απαρατήρητα, τώρα γίνονται πηγή ενόχλησης και θυμού.

Η έντονη ευσυγκινησία και ευθιξία του εφήβου, είναι αποτέλεσμα της διατάραξης της ισορροπίας των ορμονών, που συμβαίνει κυρίως στην προεφηβική ηλικία. Προς το τέλος της εφηβείας, με την αποκατάσταση της ορμονικής ισορροπίας και τη σωστή αντιμετώπιση και συμπαράσταση του οικογενειακού και υπόλοιπου περιβάλλοντος, επέρχεται η συναισθηματική σταθερότητα του εφήβου (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998).

Οι γονείς θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί στη συμπεριφορά τους απέναντι στον έφηβο. Από τη στιγμή που προσβάλλεται τόσο εύκολα, καλό είναι να αποφεύγουν την κριτική εις βάρος του. Επιπλέον, να μην κάνουν διακρίσεις και άστοχες συγκρίσεις ανάμεσα στα παιδιά τους, γιατί έτσι προκαλούν την αδελφική ζήλια που αναβιώνει ξανά στην εφηβεία. Αντίθετα, πρέπει να τους δίνουν να καταλάβουν με τη συμπεριφορά τους ότι γι' αυτούς όλα τα παιδιά τους έχουν εξίσου την ίδια αγάπη και την ίδια θέση στην καρδιά τους.

♦ Ανασφάλεια.

Ξαφνικά το άτομο σ' αυτό το στάδιο, χάνει την εμπιστοσύνη στον εαυτό του και σε αρκετές περιπτώσεις ενεργεί σπασμωδικά. Ο έφηβος αισθάνεται πολλές φορές ανασφάλεια και Δε νιώθει σίγουρος για εκείνον και τις ικανότητές του. Πιστεύει ότι δεν θα τα καταφέρει με ότι αναλαμβάνει να κάνει, γι' αυτό αποφεύγει τις ευθύνες και τις πρωτοβουλίες (ΜΑΝΟΣ,1999).

Η ανασφάλειά του αυξάνεται περισσότερο και από την αγωνία και την ανησυχία που έχει για την εξωτερική του εμφάνιση και τη σεξουαλική του ικανότητα. Πολλές φορές η αρνητική στάση του εφήβου και η έλλειψη ικανοποίησης από τον ίδιο του τον εαυτό, προέρχεται από την ανασφάλεια που νιώθει, εξαιτίας των απότομων αλλαγών που συμβαίνουν στον οργανισμό του (ΜΑΝΟΣ,1999).

Η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης του εφήβου, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση του οικογενειακού και σχολικού περιβάλλοντος. Οι γονείς κυρίως, θα πρέπει να δείχνουν εμπιστοσύνη στις ικανότητες του εφήβου και

να τον παρακινούν να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες. Να επιδοκιμάζουν κάθε φιλότιμη προσπάθειά του και να τον ενθαρρύνουν όταν συναντά δυσκολίες. Έτσι θα τονώσουν το ηθικό του και την αυτοπεποίθησή του. Αντιθέτως, η αυστηρότητα, η αμφισβήτηση και οι τιμωρίες μεγαλώνουν την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια του εφήβου.

♦ Φυγοπνία – Ανία.

Ενώ το παιδί κατά τη σχολική ηλικία (6-12 χρόνων) είναι πρόθυμο, εργάζεται επιθυμώντας να φανεί άξιο απέναντι στους γονείς του και αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, ο έφηβος αντίθετα, δεν έχει καμία διάθεση για εργασία, φαίνεται αδιάφορος, κουρασμένος και παραμελεί τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντά του (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να παρουσιάζει κάμψη η επίδοσή του στο σχολείο, γεγονός που ανησυχεί πολύ τους γονείς.

Συχνά ο έφηβος νιώθει πλήξη και ανία, ακόμη και για τα παιχνίδια, τις ομαδικές εκδηλώσεις και τις κοινωνικές δραστηριότητες που πριν του άρεσαν τόσο πολύ. Γενικά όλη η ζωή δεν τον συγκινεί και τον αφήνει αδιάφορο. Γι' αυτό πολλές φορές δεν ξέρει με τι να ασχοληθεί και πώς να περάσει την ώρα του.

Βέβαια, η απροθυμία και η ανία που διακρίνει τον έφηβο για την εργασία και τις άλλες δραστηριότητες δεν είναι σκόπιμη, αλλά είναι συνάρτηση της ταχείας σωματικής του ανάπτυξης και των βιολογικών μεταβολών γενικά, που απορροφούν ένα μεγάλο μέρος της ενεργητικότητας του οργανισμού του (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998).

Επειδή η αιτία της φυγοπνίας του εφήβου είναι βιολογική, πρέπει οι γονείς να δείξουν την ανάλογη κατανόηση και να είναι επιεικείς στην κρίση τους και την αντιμετώπισή της. Τα αρνητικά σχόλια, η αυστηρότητα και οι τιμωρίες δεν βελτιώνουν την κατάσταση, αλλά μπορεί να την επιδεινώσουν. Επίσης, οι γονείς θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη διαμόρφωση του ελεύθερου

χρόνου του εφήβου, έτσι ώστε να ασχολείται με δραστηριότητες που τον ευχαριστούν και τον ωφελούν για να μη νιώθει πλήξη και ανία.

♦ Υπεραπασχόληση με θέματα του σεξ.

Τον έφηβο τον απασχολεί ιδιαίτερα η ανάπτυξη και ωρίμανση των γεννητικών οργάνων, καθώς και οι αλλαγές των δευτερευόντων χαρακτηριστικών, με συνέπεια να χάνει πολύ χρόνο ασχολούμενος με τα γενετήσια ενδιαφέροντα (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998). Βιώνει ανησυχίες και φόβους που έχουν σχέση με τη σεξουαλική του ικανότητα. Παρατηρεί προσεκτικά το σώμα του να μεταβάλλεται και κάνει συγκρίσεις με τις μεταβολές που συμβαίνουν στα συνομήλικα άτομα του ίδιου φύλου. Ασχολείται με τα απόκρυφα σημεία του σώματός του και ιδιαίτερα με τα γεννητικά όργανα. Θέλει να διαβάσει βιβλία με θέματα γύρω από το σεξ και ερευνά τα λεξικά και τις εγκυκλοπαίδειες για να βρει εξηγήσεις για όλες τις μεταβολές και τις νέες λειτουργίες που βλέπει να παρουσιάζονται στο σώμα του. Με όλα αυτά ο έφηβος επιδιώκει να διαφωτιστεί όσο περισσότερο γίνεται σχετικά με το σεξ, που το θεωρεί θέμα προσωπικό και απόκρυφο. Παράλληλα παρουσιάζεται ένα αίσθημα ντροπής τόσο στα αγόρια, όσο και στα κορίτσια γύρω από τα γενετήσια θέματα, ειδικά όταν υπάρχει πιθανότητα να δουν οι άλλοι μέρη τους σώματός του. Το αίσθημα αυτό προέρχεται από τις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα του εφήβου και τις οποίες προσπαθεί ,όσο μπορεί, να τις κρατήσει κρυφές (ΜΑΝΟΣ,1999).

Η υπεραπασχόληση του εφήβου με το σώμα του και το σεξ οδηγεί στον αυτοερωτισμό, που εμφανίζεται με τη μορφή του αυνανισμού. Η αυτοϊκανοποίηση (αυνανισμός) που είναι ένα ακόμη φυσιολογικό χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου και στα δυο φύλα, φθάνει στο ανώτατο όριο, ενώ μετριάζεται αργότερα, ιδιαίτερα στα άτομα που δημιουργούν καλές σχέσεις με το άλλο φύλο. Όταν δεν γίνεται κατάχρηση, ο αυνανισμός μπορεί να αποτελέσει ένα είδος εκτόνωσης και ψυχολογικής εκφόρτισης που δίνει κάποια διέξοδο στον έφηβο. Δεν θεωρείται ανωμαλία, δεν επηρεάζει την ανάπτυξή του και οι περισσότεροι έφηβοι περνάνε τη φάση αυτή χωρίς οργανικές συνέπειες (ΤΣΙΑΝΤΗΣ,1991). Σε περίπτωση όμως που συνεχιστεί

σε μεγαλύτερη ηλικία, μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στη σεξουαλική ζωή του ανθρώπου (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998).

Οι γονείς πρέπει να φροντίζουν για την έγκαιρη και σωστή διαπαιδαγώγηση του εφήβου. Η ενημέρωση πρέπει να γίνεται σταδιακά, ξεκινώντας από τη νηπιακή ηλικία και τελειώνοντας στη εφηβική. Αν αδιαφορήσουν για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, τότε το παιδί τους θα έχει ελλείψεις γνώσεις για το θέμα και πολύ πιθανόν να ζητήσει συμβουλές από άτομα που δεν είναι κατάλληλα.

♦ Ρομαντική διάθεση.

Με τα όνειρα και τη φαντασία οι έφηβοι δημιουργούν ένα δικό τους κόσμο. Κατορθώνουν να ζήσουν σε ένα κόσμο που δεν μπορούν να πλησιάσουν στην πραγματικότητα, πιο δίκαιο, πιο ηθικό και πιο ωραίο. Με τη φυγή προσπαθούν να αλλάξουν την πραγματικότητα και να την ωραιοποιήσουν. Τους βοηθάει να εκπληρώσουν τα μελλοντικά τους σχέδια και τις ελπίδες (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998). Ο έφηβος με τη φανταστική απόδραση ξεφεύγει από τις δυσκολίες της καθημερινής ζωής, δημιουργώντας στο μυαλό του ευχάριστες καταστάσεις.

Προς το τέλος της εφηβείας αρχίζει να συμβιβάζεται με την πραγματικότητα και οι σχέσεις του με τους γονείς και την κοινωνία γενικότερα αρχίζουν να διαμορφώνονται σε μια πιο ρεαλιστική βάση. Καλό είναι οι γονείς να αφήνουν να ωραιοποιεί την πραγματικότητα ως το 15^ο έτος της ζωής του και όχι περισσότερο. Μετά το 15^ο έτος, η ωραιοποίηση μπορεί να είναι αρνητικός παράγοντας στην ανάπτυξη του ατόμου. Γι' αυτό έργο των γονιών είναι να βοηθήσουν τον έφηβο να βλέπει σιγά σιγά τον κόσμο πιο ρεαλιστικά και να τον προετοιμάσουν για την πραγματική κοινωνία που θα ζήσει.

♦ Αναζήτηση ανώτερων ιδανικών.

Μετά την ηλικία των δεκαπέντε χρόνων ο έφηβος αναζητά τα μεγάλα ιδανικά και μπαίνει στη διαδικασία να βρει νόημα και να κατανοήσει το πώς και γιατί τα πράγματα είναι διαφορετικά (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998). Τον απασχολούν τα μεγάλα φιλοσοφικά ρεύματα και προβλήματα της εποχής του. Έχει ποικίλες ανησυχίες και αρχίζει να ασχολείται με τη θρησκεία και τη φιλοσοφία. Στην προσπάθειά του μάλιστα να φτιάξει μια δική του κοσμοθεωρία, στηρίζεται σε δικούς του συλλογισμούς, δίνοντας την αίσθηση πως είναι μεγάλος ερευνητής ή φιλόσοφος (ΔΗΜΑΣ,1992). Θέλει να αλλάξει το πολιτικό σύστημα, τη θρησκεία, την κοινωνία και συχνά η στάση του απέναντι στα κατεστημένα είναι αρνητική. Αμφισβητεί την αξία των κοινωνικών θεσμών και θέλει να δημιουργήσει ένα δικό του τρόπο ζωής. Αισθάνεται την ανάγκη να είναι πιστός και αφοσιωμένος σε κάποια ιδεολογία, να την ασπαστεί και να αγωνιστεί για την επικράτησή της. Αρχίζει να διαβάζει πολλά εξωσχολικά βιβλία, ψάχνει να βρει πρότυπα και αναζητά λύση στους προβληματισμούς του.

Οι γονείς πρέπει να εμπνέουν στον έφηβο ιδανικά και πίστη στις αξίες της ζωής, αλλά και να αποτελούν οι ίδιοι αξία πρότυπα παράδειγμα προς μίμηση. Να «εκμεταλλεύονται» την επιθυμία που έχει ο έφηβος να διαβάζει εξωσχολικά βιβλία και να τον βοηθούν να επιλέγει τα κατάλληλα. Επιπλέον, να τον ενθαρρύνουν και να τον βοηθούν να παρακολουθεί διαλέξεις και συζητήσεις με θέματα που τον ενδιαφέρουν, εμπλουτίζοντας έτσι τις γνώσεις του και την καλλιέργεια της ψυχής του. Γενικά, πρέπει να τον βοηθούν να βρίσκει λύσεις στα προβλήματα που τον απασχολούν και να συνδράμουν στο να βρει το σωστό προσανατολισμό στη ζωή του.

♦ Ανάγκη για απόκτηση ταυτότητας του Εγώ.

Τα νέα άτομα κατά τη διάρκεια της εφηβείας, αναπτύσσουν ορισμένα συναισθήματα και στάσεις για τον εαυτό τους, τα οποία συμβάλλουν σημαντικά στη διαμόρφωση της έννοιας της προσωπικής ταυτότητας (HERBERT,1989). Ο έφηβος έχει ανάγκη να γνωρίσει τον εσωτερικό του

κόσμο, να ανακαλύψει τον εαυτό του και την ταυτότητά του (CONGER,1981). Από τη μια βλέπει τον εαυτό του σαν ένα ξεχωριστό άτομο, με τη δική του αξία και προσωπικότητα, από την άλλη έχει ανάγκη να βλέπει τον εαυτό του με μια σταθερότητα μέσα στο πέρασμα του χρόνου. Δηλαδή ότι ο άνθρωπος που είναι σήμερα. Είναι ο ίδιος και έχει δεσμούς με τον άνθρωπο που ήταν χθες, αλλά και αυτόν που θα είναι αύριο. Είναι σημαντικό να αποκτήσει αυτογνωσία και να δώσει απάντηση στα ερωτήματα : «ποιος είμαι ;», «Από πού έρχομαι;», «που πηγαίνω ;».

Σ' αυτό το στάδιο, ο έφηβος υποδύεται διάφορους ρόλους που αλλάζουν διαρκώς, ελπίζοντας να βρει αυτόν που του ταιριάζει. Προς το τέλος της εφηβείας πρέπει να αρχίσουν να ξεκαθαρίζουν το ρόλο που θα διαδραματίσουν μέσα στην κοινωνία, χωρίς βέβαια αυτό να είναι απόλυτο. Η διαμόρφωση της ταυτότητας είναι ένα βασικό πρόβλημα της εφηβείας, αλλά δεν αρχίζει και δεν τελειώνει εκεί. Απλά θα πρέπει να κάνει ορισμένες επιλογές, να ιεραρχήσει τους σκοπούς και τις αξίες της ζωής του και να οργανώσει ένα σχέδιο δράσης για την υλοποίησή τους. Πρέπει δηλαδή ο έφηβος να κάνει τις επιλογές του σε σημαντικά θέματα για τη ζωή του όπως σπουδές, εργασία, διαπροσωπικές σχέσεις, ερωτική συμπεριφορά, οικογένεια, ηθική τάξη (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998).

Για το αν η διεργασία του σχηματισμού της ταυτότητας του Εγώ είναι εύκολη ή δύσκολη, σύντομη ή παρατεταμένη, επιτυχημένη ή αποτυχημένη, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες.

Ο τρόπος διαπαιδαγώγησης του εφήβου στις προηγούμενες ηλικίες, παίζει σημαντικό ρόλο. Η διαμόρφωση της ταυτότητας επηρεάζεται από τα βιώματα της παιδικής ηλικίας, από τις σχέσεις που είχε αναπτύξει και τις ταυτίσεις που είχε διαμορφώσει με σημαντικά πρόσωπα όπως γονείς, δασκάλους, συνομηλίκους. Η αντίληψη των εφήβων για το πώς βλέπουν μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων ή ένα σπουδαίο γι' αυτούς πρόσωπο, αποτελεί ένα σημαντικό συστατικό της προσωπικής τους ταυτότητας.

Οι γονείς μπορεί να παίξουν καθοριστικό ρόλο, αρνητικό ή θετικό, στην ανάπτυξη της ταυτότητας. Ένα ισχυρό Εγώ αναπτύσσεται όταν υπάρχει μια ζεστή σχέση μεταξύ γονέων και παιδιού. Επιπλέον, όταν οι ίδιοι έχουν μια ξεκάθαρη ταυτότητα, μπορούν να τη χρησιμοποιήσουν σαν υγιή πρότυπο για τα παιδιά τους (CONGER,1981).

Όλοι οι άνθρωποι που βρίσκονται στη διαδικασία διαμόρφωσης της προσωπικότητας και της προσαρμογής τους σε δύσκολες καταστάσεις, έχουν ανάγκη να βλέπουν τον εαυτό τους με τρόπο αρκετά θετικό και ευνοϊκό. Οι γονείς, οι δάσκαλοι, οι συνομήλικοι, με όσα λένε ή πράττουν, συμβάλλουν στη δημιουργία της αίσθησης που έχει ο έφηβος για την προσωπική του αξία. Ο έφηβος επιθυμεί να αποκτήσει μια αποδεκτή εικόνα του εαυτού και να επιτύχει μια ολοκληρωμένη προσαρμογή, αντιμετωπίζοντας με επιτυχία τα εμπόδια που του παρουσιάζονται, επιθυμία χαρακτηριστική της ανάπτυξης ενός υγιούς εφήβου (HERBERT,1999).

Όταν η προσαρμογή δεν είναι ολοκληρωμένη και απειλείται η αυτοεκτίμηση του εφήβου, τότε αυτός υιοθετεί πολύπλοκους τρόπους αντιμετώπισης των παραπάνω, τους λεγόμενους «μηχανισμούς άμυνας»(ΜΑΝΟΣ,1999). Αυτοί οι μηχανισμοί άμυνας συμβάλλουν στην εξομάλυνση του άγχους και των αποτυχιών, αυξάνοντας έτσι το αίσθημα της προσωπικής αξίας. Επιπλέον, συντελούν στη μείωση της συναισθηματική έντασης που νιώθει ο έφηβος, γεγονός που ενισχύει τη χρήση τους. Όλοι μαθαίνουν να χρησιμοποιούν αυτές τις στρατηγικές και σε μεγάλο βαθμό οι μηχανισμοί άμυνας είναι ασυνείδητοι (HERBERT,1999).

Όταν όμως εφαρμόζονται εκεί που δεν πρέπει ή με υπερβολή και με μεγάλη ένταση, τότε μπορεί να μετατραπούν σε παθολογικές μορφές προσαρμογής. Οι μηχανισμοί άμυνας έχουν ένα ορισμένο βαθμό αυταπάτης και διαστρέβλωσης της πραγματικότητας. Αυτό μπορεί να επηρεάσει το άτομο και να το εμποδίσει να αντιμετωπίσει ρεαλιστικά τα διάφορα προβλήματα που θα του προκύψουν.

Μερικοί από τους σπουδαιότερους μηχανισμούς άμυνας, τους οποίους χρησιμοποιούν συνήθως οι έφηβοι για την μείωση των εντάσεων που τους προκαλούνται από τις έντονες αλλαγές, είναι οι εξής(HERBERT,1992) :

1.Συναισθηματική απομόνωση : Ο έφηβος μειώνει τις εντάσεις που του προκαλούν οι καθημερινές του ανάγκες και το άγχος, με το να κλείνεται στο καβούκι της παθητικότητας και της παράλυσης. Αυτό το καταφέρνει με το να μειώνει τις προσδοκίες του ή να παραμένει συναισθηματικά αμέτοχος και απόμακρος, αποφεύγοντας έτσι τον πόνο ή το φόβο που θα του προκαλέσουν κάποιες καταστάσεις. Ουσιαστικά φαίνεται να παραιτείται από τα δρώμενα και να τον αφήνει ασυγκίνητο η ίδια η ζωή.

Αυτή η στάση της απάθειας και ηττοπάθειας όμως, μπορεί να γίνουν ακραίες αντιδράσεις του εφήβου στο διαρκές στρες και τη μόνιμη απογοήτευση. Ο κυνισμός υιοθετείται συχνά από τους εφήβους ως μέσο προστασίας του εαυτού του από τον πόνο που νιώθουν όταν βλέπουν ότι όλα του τα ιδανικά, οι ιδέες και οι ελπίδες τους καταστρέφονται.

2.Φυγή (άρνηση της πραγματικότητας): Με το μηχανισμό αυτό, το άτομο προσπαθεί να αποφύγει δυσάρεστες καταστάσεις στη ζωή του με το να αρνείται να τις «δει». Αρνείται επιθυμίες, συναισθήματα, ιδέες για τα οποία υπάρχουν ενδείξεις ή αποδείξεις ότι υπάρχουν (ΜΑΝΟΣ,1999). Η «φυγή» από την πραγματικότητα είναι μια μέθοδος να αρνηθεί στιγμές και συνθήκες που τον ενοχλούν. Με αυτήν ο έφηβος μπορεί εύκολα να ξεφύγει από καταστάσεις που απαιτούν ανταγωνισμό, από συνθήκες που αισθάνεται ότι βρίσκεται σε μειονεκτική θέση και υπάρχει η πιθανότητα να αποτύχει. Ο έφηβος για παράδειγμα, μπορεί να αποφύγει τις εξετάσεις με το να «αρρωστήσει» εκείνες τις μέρες ή να γίνεται αναποφάσιτος σε περιόδους άγχους, αναβάλλοντας διαρκώς τα έργα που θα έπρεπε οπωσδήποτε να πραγματοποιηθούν (HERBERT,1992).

3. Ονειροπόληση και φαντασία : Η ονειροπόληση και η φαντασία παρουσιάζονται έντονα και είναι μια δημοφιλής τακτική κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας. Με το μηχανισμό αυτό ικανοποιούνται επιθυμίες που στην πραγματικότητα ματαιώνονται ή βρίσκουν λύσεις συγκαλύπτοντας έτσι τη

δυσάρεστη πραγματικότητα (ΜΑΝΟΣ,1999). Οι έφηβοι που ονειροπολούν, προσπαθούν συνήθως να εξισορροπήσουν ή να ξεφύγουν από πραγματικές καταστάσεις που δεν αντέχουν. Για να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά αγχογόνες καταστάσεις, όχι απλώς αρνούνται τη δυσάρεστη πραγματικότητα, αλλά δημιουργούν ένα τέλειο φανταστικό κόσμο, στον οποίο θα ήθελαν να ζουν. Αποτελούν δηλαδή οι ονειροπολήσεις και η φαντασία ένα καταφύγιο ανακούφισης, όταν ο έφηβος βιώνει αποτυχίες ή ματαιώσεις στα σχέδιά του (HERBERT,1992).

Παράλληλα, η ονειροπόληση του δίνει την ευκαιρία να δοκιμάσει στη φαντασία του διάφορες λύσεις για τα προβλήματά του, χωρίς να διακινδυνεύσει τίποτα, όπως θα συνέβαινε αν δοκίμαζαν στην πραγματικότητα. Στην προκειμένη περίπτωση η ονειροπόληση είναι παραγωγική και ωφέλιμη. Μη παραγωγική γίνεται η ονειροπόληση όταν ο έφηβος ασχολείται διαρκώς με τις φανταστικές εκπληρώσεις των επιθυμιών του. Τότε υπάρχει ο κίνδυνος να χάσει την επαφή με την πραγματικότητα.

Με τη φαντασίωση το άτομο υιοθετεί διάφορους ρόλους. Τη μια στιγμή είναι ένας πανίσχυρος ήρωας, θαρραλέος και ευγενικός, που καταφέρνει να πραγματοποιήσει ότι σκεφτεί, ενώ από την άλλη είναι ένα θύμα παρεξηγημένο και εξαπατημένο, δικαιολογώντας έτσι τις αποτυχίες του και τις ανεπάρκειές του. Με αυτόν τον τρόπο κατορθώνει να διατηρεί την αυτοεκτίμησή του.

4. Εκλογίκευση. : Λογικοποιώ σημαίνει κάνω κάτι να φαίνεται λογικό, ενώ κάποιες στιγμές δεν είναι. Με το μηχανισμό αυτό το άτομο προσπαθεί, ασυνείδητα πολλές φορές, να λογικοποιήσει την άποψή του, ώστε να αποφύγει την αναγνώριση του μη ευχάριστου, του απαγορευμένου (ΜΑΝΟΣ,1999). Η εκλογίκευση βοηθά τον έφηβο να δικαιολογήσει τις πράξεις του και να δεχτεί τις απογοητεύσεις που προέρχονται από αππραγματοποίητους στόχους. Επιπλέον, τη χρησιμοποιεί όταν θέλει να μετατρέψει μη αποδεκτές ανάγκες, αισθήματα και παρορμήσεις και να τα κάνει υποφερτά και αποδεκτά σε συνειδητό πλέον επίπεδο.

Η εκλογίκευση συμβάλλει στη μείωση του ψυχικού πόνου, που προκαλείται από την ασυμφωνία ανάμεσα στη συμπεριφορά και τις σκέψεις. Αυτός ο πόνος θα μειωθεί όταν η σκέψη θα εναρμονιστεί με την αντίστοιχη συμπεριφορά. Για παράδειγμα, όταν ο έφηβος αποτύχει στις εξετάσεις, μπορεί να προφασιστεί πως δεν αντιλήφθηκε τι ζητούσε ο εκπαιδευτικός στο θέμα ή να κατηγορήσει ολόκληρο το εξεταστικό σύστημα λέγοντας πως είναι άδικο και αναξιόπιστο. Με την εκλογίκευση το χάσμα ανάμεσα στην υποκειμενική εκτίμηση για τον εαυτό του και την αντικειμενική επίδοσή του εξαφανίζεται. Η εκλογίκευση κάνει το αρνητικό αποδεκτό και το ασυμβίβαστο συμβατό.

Με το μηχανισμό αυτό, λοιπόν, ο έφηβος επινοεί ορθολογισμούς και αιτίες κοινωνικά αποδεκτές για όσα έχει κάνει στο παρελθόν, για όσα κάνει στο παρόν ή για όσα σκοπεύει να κάνει στο μέλλον. Είναι μια ασυνείδητη διαδικασία, με την οποία το άτομο δικαιολογεί την αποτυχία του να αποκτήσει κάτι που επιθυμεί, λέγοντας ότι τελικά δεν άξιζε ή καθησυχάζοντας τον εαυτό του λέγοντας πως ότι έγινε θα του βγει τελικά σε καλό (HERBERT,1992).

5. Προβολή. : Με το μηχανισμό της προβολής, αποδίδονται στους άλλους (προβάλλονται) ασυνείδητες επιθυμίες, ιδέες και συναισθήματα που προέρχονται από το εσωτερικό του εφήβου και που θα ήταν οδυνηρά γι' αυτόν αν τα αποδεχόταν σαν μέρος του εαυτού του. Είναι οι ευθύνες που αποδίδει στους άλλους για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει, μεταμορφώνοντάς τους σε εξιλαστήρια θύματα, βγάζοντας του εαυτό του από τη δύσκολη θέση (ΜΑΝΟΣ,1999). Ένα κορίτσι που αισθάνεται ζήλια και εχθρότητα για κάποια συμμαθήτριά της, μπορεί να αρνηθεί ότι αισθάνεται έτσι και να υποστηρίξει ότι η συμμαθήτριά της είναι δυσάρεστη στην όλη παρέα (HERBERT,1992).

Από την άλλη πλευρά, προβολή είναι η εξήγηση που δίνει κάποιος σε καταστάσεις και γεγονότα, προβάλλοντας έτσι τις δικές του εμπειρίες και επιθυμίες. Για παράδειγμα, ο έφηβος στα παιχνίδια του και τις δραστηριότητές του «προβάλλει» τις ανάγκες, τα σχέδιά του, τις ανησυχίες του, τις συγκρούσεις του.

6. Μετάθεση-Μετατόπιση. : Η μετάθεση έχει ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση συναισθημάτων ή προμελετημένων ενεργειών από το άτομο προς το οποίο είχαν αρχικά σχεδιαστεί να στραφούν σε κάποιο άλλο αντικείμενο ή άτομο.

Ένα ακραίο παράδειγμα θα ήταν ένα αγόρι που φοβερίζει και χτυπάει τους συνομηλίκους του στο σχολείο και βασανίζει το δάσκαλό του κάνοντας συνεχώς φασαρία και αταξίες (HERBERT, 1992). Αν μελετηθεί η συμπεριφορά αυτού του παιδιού, μπορεί να προκύψει ότι, κατά ένα μέρος, οφείλεται στην κατάσταση που επικρατεί στο σπίτι, όπου το αγόρι παίζει το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου ενός μέθυσου πατέρα που το κακοποιεί.

7. Η απώθηση και η έκφρασή της με επιθετικότητα. : Με το μηχανισμό αυτό απωθούνται στο ασυνείδητο επιθυμίες, ιδέες, συναισθήματα που δεν είναι κοινωνικά αποδεκτά ή προκαλούν ανησυχία. Με τον τρόπο αυτό το άτομο ζει σε μια αυταπάτη και σώζει την αξιοπρέπειά του (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Οι απωθήσεις όμως, μπορεί να προκαλέσουν νευρώσεις και ψυχοσωματικά συμπτώματα. Επίσης, μπορεί να προκληθεί επιθετικότητα. Για παράδειγμα απωθημένα συναισθήματα του εφήβου για κάποια πρόσωπα, εκφράζονται ως επιθετικότητα με την παραβίαση νόμων ή με αντίδραση προς το «κατεστημένο». Η συνειδητοποίηση απωθημένων εμπειριών είναι πολύ δύσκολο έργο, γιατί τα ίδια τα άτομα δεν έχουν συνείδηση των εμπειριών αυτών.

8. Αναστροφή. : Με το μηχανισμό αυτό, ο έφηβος παρουσιάζεται εντελώς διαφορετικός απ' ό τι είναι στην πραγματικότητα. Κρύβει τις πραγματικές του απόψεις και συναισθήματα με την παρουσίαση αντιθέσεων. Για παράδειγμα, δηλώνει ότι αγαπά τους άλλους ενώ τους μισεί, υποστηρίζει ότι δεν θέλει τη βοήθειά τους, ενώ αυτό ακριβώς επιδιώκει. Φέρεται ευγενικά στους άλλους, ενώ κατά βάθος δεν τους σέβεται και δεν τους εκτιμά. Η αντίφαση αυτή όμως, μπορεί να δημιουργήσει διάφορα νευρωτικά και ψυχοσωματικά προβλήματα (ΜΑΝΟΣ, 1999).

9. Αποζημίωση (αντιστάθμιση). : Με την αποζημίωση ο έφηβος προσπαθεί να καλύψει ορισμένες αδυναμίες του, δίνοντας έμφαση σε ένα άλλο επιθυμητό χαρακτηριστικό. Συχνό παράδειγμα είναι η αντιστάθμιση των σωματικών ή πνευματικών αδυναμιών. Συνήθως έφηβοι που είναι πνευματικά αδύνατοι, καταβάλλουν προσπάθειες να διακριθούν σε σωματικές δραστηριότητες. Αντίθετα οι σωματικά αδύναμοι ή αυτοί που έχουν σωματικά μειονεκτήματα, προσπαθούν να διακριθούν στον πνευματικό τομέα (ΜΑΝΟΣ,1999).

10. Ταύτιση. : Ταύτιση είναι η προσπάθεια του ατόμου να ταυτιστεί με κάποιον που κατέχει εξέχουσα θέση ή που αποτελεί «πρότυπο»(ιδανικό) ή με κάποια ευχάριστη κατάσταση (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Οι έφηβοι συνήθως ταυτίζονται με τους γονείς ή τους εκπαιδευτικούς τους, που τους θεωρούν πρότυπα και τους θαυμάζουν. Με την ταύτιση νιώθουν και οι ίδιοι πως αποκτούν αξία. Η ταύτιση είναι υγιής όταν δεν χάνεται η ατομικότητα του ατόμου.

11. Εξιδανίκευση. : Όταν ο έφηβος ασχολείται με δημιουργικές δραστηριότητες που είναι κοινωνικά αποδεκτές ως υποκατάστατο άλλων επιθυμιών, κυρίως σεξουαλικών, καλείται εξιδανίκευση. Τάση για εξιδανίκευση παρατηρείται σε διάφορα έργα τέχνης, που έχουν ως θέμα την ηδονή και το σεξ (ΜΑΝΟΣ,1999).

Στη χρήση των αμυντικών μηχανισμών καταφεύγουν συνήθως οι έφηβοι, όταν δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν απευθείας τα προβλήματα που συναντούν. Η λύση, λοιπόν, που δίνεται με τους μηχανισμούς αυτούς δεν είναι κανονική.

Παρόλα αυτά όμως, οι αμυντικοί μηχανισμοί βοηθούν τον έφηβο να αντιμετωπίσει προσωρινά μια κατάσταση που τον έχει οδηγήσει σε αδιέξοδο και να του δώσουν χρόνο έτσι ώστε να την αντιμετωπίσει αργότερα.

1.4 ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ (ΚΡΙΣΕΙΣ) ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Ο άνθρωπος στη διάρκεια της ζωής του περνά τρεις βασικές ψυχολογικές κρίσεις. Οι κρίσεις αυτές συμβάλλουν στην ωρίμανση και την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του και είναι η νηπιακή, η εφηβική και η γεροντική. Δεν είναι νευρωτικές αλλά είναι φυσιολογικές και υγιείς καταστάσεις, που τις περνούν όλοι οι άνθρωποι στην πορεία τους προς την ωριμότητα. Σημαντική θεωρείται η ψυχολογική κρίση της εφηβείας, γιατί έχει μεγάλη ένταση και διάρκεια.

Ο σκοπός και των τριών ψυχολογικών κρίσεων είναι η εξέλιξη και ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ανθρώπου. Για να περάσει ο άνθρωπος ομαλά τις κρίσεις αυτές και να οδηγηθεί στην ωρίμανση, απαραίτητη θεωρείται η σωστή ενημέρωση και η συμπαράσταση από το υπόλοιπο περιβάλλον του και ιδιαίτερα το οικογενειακό (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998).

Οι κρίσεις τις οποίες βιώνει ο έφηβος μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής (ΜΑΝΟΣ,1999) :

1) *Η κρίση της φυσιολογικής ανάπτυξης.* Την κρίση αυτή αντιμετωπίζουν κυρίως οι έφηβοι που εισέρχονται πρόωρα ή καθυστερημένα στην ήβη και έχουν μια δυσανάλογη ανάπτυξη. Οι έφηβοι αυτοί συνήθως προκαλούν τα σχόλια ή τα πειράγματα των συνομηλίκων τους.

2) *Η συναισθηματική κρίση.* Οι έφηβοι, βλέποντας το σώμα τους να αλλάζει και να μεγαλώνει, προσπαθούν να φερθούν ανάλογα αφήνοντας το πίσω παρελθόν και την παιδική ηλικία. Στην προσπάθειά τους αυτή και θέλοντας να πρωτοτυπήσουν και να φερθούν σαν τους ενήλικες, προβαίνουν σε αφελείς ενέργειες και φθάνουν σε εκκεντρικότητες.

3) *Η κρίση της ήβης.* Η κρίση αυτή συνήθως προκαλείται από την ελλιπή ή τη λανθασμένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Οι έφηβοι οδηγούνται σε λάθος προσανατολισμούς του σεξουαλικού ενστίκτου (αυτοερωτισμός, ομοφυλοφιλικές τάσεις κ.λ.π) ή βιώνουν συναισθήματα ενοχής.

4) *Η κρίση της κατάφασης και της ανεξαρτησίας του ατόμου* προέρχεται από την προσπάθεια του εφήβου να χειραφετηθεί και να ανεξαρτητοποιηθεί από το οικογενειακό του περιβάλλον. Η επιτυχής ή μη αντιμετώπιση της κρίσης αυτής, θα συμβάλει θετικά ή αρνητικά αντίστοιχα στην ομαλή ένταξη του ατόμου στην ευρύτερη κοινωνία.

5) *Η κρίση των ιδεών.* Το άτομο στη διάρκεια της εφηβείας διακατέχεται από μια διαρκή αμφισβήτηση και περιέργεια. Δε δέχεται άκριτα ό,τι του λένε οι άλλοι και προσπαθεί να δώσει απαντήσεις σε ζητήματα φιλοσοφικά, μεταφυσικά κ.λ.π., προβλήματα που απασχολούν την ανθρωπότητα.

6) *Η θρησκευτική κρίση.* Όπως όλες οι αξίες, έτσι και οι θρησκευτικές πεποιθήσεις εξετάζονται από τους εφήβους με μια πιο κριτική διάθεση, με αποτέλεσμα να βιώνουν κρίση και σε αυτό τον τομέα.

7) *Η κρίση λόγω νοσηρότητας.* Η κρίση αυτή προέρχεται όταν υπάρχουν παθολογικές καταστάσεις και κυρίως βαριές πνευματικές διαταραχές (κατάθλιψη, αντικοινωνική συμπεριφορά κ.λ.π.).

8) *Η κρίση λόγω καταπίεσης.* Η κρίση της καταπίεσης είναι χαρακτηριστικό φαινόμενο της εφηβικής ηλικίας. Οφείλεται σε διάφορες μορφές καταπίεσης που δέχτηκαν οι έφηβοι στη διάρκεια της εφηβείας.

Οι έφηβοι για να ωριμάσουν και να γίνουν ολοκληρωμένες προσωπικότητες, πρέπει να βιώσουν ως ένα βαθμό τις παραπάνω κρίσεις. Η κάθε κρίση είναι φυσιολογική και δεν θεωρείται ψυχοπαθολογικό φαινόμενο, αρκεί να μην παραταθεί χρονικά.

Η αιτία της εφηβικής κρίσης δεν είναι μόνο βιολογική, αλλά και ψυχική. Ο έφηβος στη διάρκεια της εφηβείας υπόκειται σε πλήθος αλλαγών, στις οποίες πρέπει να προσαρμοστεί και να αναπροσαρμοστεί. Καθ' όλη τη διάρκεια της προσαρμογής του έρχεται σε σύγκρουση με τον εαυτό του, το περιβάλλον του και έχει ανάγκη τη βοήθεια των μεγάλων, έτσι ώστε να φθάσει ομαλά στην ολοκλήρωσή του.

Σύμφωνα με τον Maeder (ΜΑΝΟΣ, 1999) η αντίθεση του εφήβου προς τους μεγάλους χαρακτηρίζεται σαν κρίση της αντίθεσης. Από τη μια οι έφηβοι επιζητούν τη βοήθειά τους και από την άλλη αντιδρούν στις απαγορεύσεις τους. Ο έφηβος παρουσιάζεται σαν πνεύμα αντιλογίας. Στις συγκρούσεις με τους μεγάλους ο έφηβος άλλοτε έχει δίκιο και άλλοτε άδικο. Όταν έχει άδικο οι μεγάλοι πρέπει να τον πείσουν με επιχειρήματα. Γενικά όμως, ο έφηβος σε αυτό το κρίσιμο στάδιο έχει ανάγκη από συμπαράσταση και κατανόηση, διαφορετικά η κρίση της αντίθεσης μπορεί να τον οδηγήσει σε επικίνδυνες καταστάσεις και περιθωριακές ομάδες, στις οποίες πιστεύει ο έφηβος πως θα βρει κατανόηση.

Επίσης, ο Debesse (ΜΑΝΟΣ, 1989) αναφέρεται και σε μια άλλη κρίση της εφηβικής ηλικίας, την κρίση της πρωτοτυπίας. Πολλές φορές ο έφηβος στην προσπάθειά του να εντυπωσιάσει και να πρωτοτυπήσει, παρουσιάζεται ιδιόρρυθμος και εκκεντρικός. Συμπεριφέρεται παράξενα και η εμφάνισή του εναλλάσσεται όπως η διάθεσή του. Άλλοτε εμφανίζεται κομψά ντυμένος και άλλοτε παραμελεί εντελώς τον εαυτό του.

Για τη διαπαιδαγώγηση της κρίσης της πρωτοτυπίας ο Debesse (ΜΑΝΟΣ, 1989, 286) συνιστά τα εξής :

«Οι έφηβοι πρέπει να βλέπουν τον κόσμο με το μάτι του νέου ανθρώπου, αλλά πραγματικά και όχι μόνο όπως τους αφήνει να τον ιδούν η παρούσα σχολική ή οικογενειακή αγωγή. Πρέπει να τους φέρουμε σε θέση να αναγνωρίζουν εκείνο που μπορούν να αποδεχθούν κι εκείνο που επιθυμούν να ιδούν να αλλάζει για να έχουν κατά κάποιο τρόπο, πρόγραμμα να πραγματοποιήσουν ως την ενηλικίωσή τους. Μόνο μ' αυτό τον όρο η κρίση της πρωτοτυπίας δε θα είναι πρόσκαιρη και στείρα ανωμαλία, την οποία αντικρίζουμε συνήθως, αλλά θα αποβεί μια αναμορφωτική ζύμη, ικανή να αποφέρει ευτυχείς μεταβολές στον πολιτισμό μας».

1.5 ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο κεφάλαιο αυτό δόθηκε ο ορισμός, καθώς και η χρονική οριοθέτηση της εφηβείας.

Έγινε ανάλυση των τεσσάρων βασικών αναπτυξιακών σταδίων (σωματικό, πνευματικό, συναισθηματικό, κοινωνικό), όπου παρουσιάζονται έντονες αλλαγές, οι οποίες συμβάλλουν στη συνολική ανάπτυξη και ωριμότητα του ατόμου.

Εξετάστηκαν οι ψυχολογικές αντιδράσεις και ανησυχίες που εμφανίζουν οι έφηβοι βιώνοντας αυτές τις αλλαγές, καθώς και οι μηχανισμοί άμυνας που υιοθετούν προκειμένου να μειώσουν τις εντάσεις που προκαλούνται από τις αλλαγές αυτές και να προσαρμοστούν όσο το δυνατόν ομαλότερα.

Επειδή η εφηβική κρίση σ' αυτό το μεταβατικό στάδιο είναι αναπόφευκτη, αναφέρονται τα συναισθηματικά προβλήματα των εφήβων (κρίσεις εφηβείας) που είναι φυσιολογικές καταστάσεις και τις περνούν όλοι οι άνθρωποι στην πορεία τους προς την ωριμότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ (ΓΟΝΕΙΣ) ΚΑΙ Ο ΕΦΗΒΟΣ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικογένεια αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο μιας κοινωνίας και έναν από τους βασικότερους κοινωνικούς θεσμούς. Με την πάροδο των χρόνων, η μορφή της και ο ρόλος των μελών αλλάζουν, όμως πολλές από τις βασικές λειτουργίες της παραμένουν αναλλοίωτες.

Το κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνει μια ιστορική ανασκόπηση του θεσμού της οικογένειας, τους ρόλους των μελών και τη σύγχυση των ρόλων αυτών, εξετάζει τη θέση του εφήβου, τη συμπεριφορά και τη στάση των γονέων απέναντί του, καθώς και τη σημασία των φίλων και συνομηλίκων στη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας.

2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Η ιστορία της σύγχρονης οικογένειας, μπορεί να χωριστεί σε δυο περιόδους. Κατά την πρώτη περίοδο διαπιστώνουμε μια ταύτιση ανάμεσα στον θεσμό του γάμου και την επικέντρωση στις διαπροσωπικές σχέσεις. Τρία στοιχεία αποτελούν ένα πρότυπο συμπεριφοράς, τα οποία κατά κανόνα δεν αμφισβητούνται, ο έρωτας στο να γάμο, ο αυστηρός καταμερισμός της εργασίας ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα και η προσοχή που φέρεται προς το παιδί (παιδοκεντρική οικογένεια) (DE SINGLY, 1996).

Κατά τη δεύτερη περίοδο, στη μετασύγχρονη οικογένεια, επιβεβαιώνονται τα χαρακτηριστικά της πρώτης περιόδου, δηλαδή η επικέντρωση στις σχέσεις, αλλά δίνοντας κύρια σημασία στη σχέση ανάμεσα στο ζευγάρι, χωρίς η απόκτηση παιδιών να αποτελεί βασικό στόχο του γάμου.

Η οικογένεια ως θεσμός, έχει λειτουργίες με τις οποίες προωθείται η ικανοποίηση στόχων τόσο σημαντικών για τα άτομα και το σύνολο, ώστε ο θεσμός να εμφανίζεται σ' όλες τις εποχές και σ' όλες τις κοινωνίες. Οι λειτουργίες της οικογένειας μπορούν να συνοψισθούν στις ακόλουθες τέσσερις κατηγορίες (ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1993) :

α) αναπαραγωγικές. Πρόκειται για την απαραίτητη λειτουργία εξασφάλισης της βιολογικής αναπαραγωγής. Τα παιδιά είναι, βέβαια, επίσης απαραίτητα για τη δημιουργία της οικογένειας ως ομάδα και την εξασφάλιση της συνέχειας των συγγενικών δεσμών.

β) οικονομικές. Στη παραδοσιακή κοινωνία οι λειτουργίες αυτές καθιστούν την ομάδα-οικογένεια, ως μια μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η οικογένεια ως ομάδα είναι κατά κύριο λόγο μονάδα κατανάλωσης.

γ) εκπαιδευτικές. Πρόκειται για λειτουργίες απαραίτητες προκειμένου να εξασφαλιστεί η πολιτισμική αναπαραγωγή της κοινωνίας. Η κατηγορία αυτή λειτουργιών μπορεί να διακριθεί σε δυο υποκατηγορίες – λειτουργίες που αποβλέπουν στην απόκτηση γνώσεων και ικανοτήτων, οι οποίες είναι απαραίτητες στην παραγωγή και λειτουργία της κοινωνικοποίησης.

δ) ψυχολογικές. Οι λειτουργίες αυτές συνίστανται κυρίως στην ικανοποίηση της ανάγκης των ατόμων να αισθάνονται ασφαλή και να απολαμβάνουν τη στοργή των άλλων.

Η δομή και η δυναμική της οικογένειας προσδιορίζονται από τέσσερις κυρίως παράγοντες (ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1993) :

α) Τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών. Όσα περισσότερα τα παιδιά μέσα στην οικογένεια, τόσο πιο ανισότιμοι οι ρόλοι των συζύγων. Επίσης, καθοριστικής σημασίας είναι και οι ηλικίες των παιδιών. Η παρουσία πολύ μικρών παιδιών δημιουργεί στη σύζυγο – μητέρα ανάγκες και συνθήκες τέτοιες, που την υποχρεώνουν να εξαρτάται από το σύζυγο. Η εξάρτηση αυτή

είναι οικονομική, ανάγκη για προσωπική βοήθεια, καθώς και για τη λήψη αποφάσεων.

β) Εκπαιδευτικό επίπεδο συζύγων. Πρόκειται για παράγοντα διπλής σημασίας, εφόσον η δομή της οικογένειας φαίνεται να επηρεάζεται τόσο από το εκπαιδευτικό επίπεδο των συζύγων, όσο και από τη διαφορά του επιπέδου αυτού μεταξύ των συζύγων.

γ) Η απασχόληση των συζύγων. Στα ζευγάρια όπου και οι δύο σύζυγοι εργάζονται, οι ρόλοι τους είναι περισσότερο ισότιμοι απ' ό,τι σε οικογένειες όπου η σύζυγος δεν εργάζεται.

δ) διαφορά εισοδήματος μεταξύ των συζύγων. Όταν το εισόδημα της συζύγου είναι υψηλότερο από εκείνο του συζύγου, τότε η εξουσία μέσα στην οικογένεια είναι ποσοτικά και ποιοτικά πιο ισότιμα κατανομημένη.

Στην παραδοσιακή κοινωνία, ο προορισμός του ανθρώπου, ήταν η δημιουργία οικογένειας. Η κεντρική σημασία που αποδίδεται από τον παραδοσιακό άνθρωπο στην οικογένεια και στη διατήρηση της ενότητας ερμηνεύεται εύκολα, όταν σκεφτεί κανείς ότι άλλοτε το άτομο, μέσα από την ένταξή του σε μια σταθερή και αναλλοίωτη ομάδα ικανοποιούσε όλες του τις ανάγκες (ΚΑΤΑΚΗ, 1998). Ο τρόπος παραγωγής των αγαθών, που συνοδεύονται άμεσα με το μοναδικό και κοινό σκοπό της συνύπαρξής τους, δηλαδή την επιβεβαίωση, δημιουργούσε ένα στέρεο υπόβαθρο για την ανάπτυξη και διατήρηση αρμονικών σχέσεων.

Στον παραδοσιακό χώρο, το άτομο στην καθημερινή του ζωή, εκπληρώνοντας τις υποχρεώσεις του προς την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκε, δικαιωνόταν από τους άλλους και έτσι έτρεφε την αυτοεκτίμησή του. Με βάση δηλαδή τις ίδιες ενέργειες, ικανοποιούσε και τις δικές του ανάγκες και τις ανάγκες των άλλων. Οι υποχρεώσεις στους άλλους ήταν συνυφασμένες με την ικανοποίηση και προσωπικών αναγκών.

Για τον παραδοσιακό άνθρωπο όλοι οι στόχοι και όλες οι εκδηλώσεις της ζωής του συνδέονταν με μια ολόκληρη ανθρώπινη ομάδα χωρίς, όμως, η υπόστασή του και ο βασικός του προορισμός να συνδέονται με συγκεκριμένα πρόσωπα μέσα στην οικογένεια. Η ύπαρξη της οικογενειακής ομάδας και μόνο έφτανε για να δίνει νόημα και σιγουριά.

Στην αστική οικογένεια ένα μέλος, το παιδί, αποκτά ξαφνικά ρόλο πρωταρχικό. Πάνω σ' αυτό βασίζεται ο γάμος και η δημιουργία της οικογένειας (ΚΑΤΑΚΗ, 1998). Οι επιδιώξεις και οι φιλοδοξίες δυο ανθρώπων που αποφασίζουν να ζήσουν μαζί εναποτίθενται σ' ένα τρίτο, στο παιδί. Χωρίς την ύπαρξη αυτού του παιδιού δεν υπάρχει λόγος για τη συμβίωση των γονιών. Το παιδί, δηλαδή, αποτελεί τη βάση στην οποία στηρίζεται το οικοδόμημα του γάμου και της οικογένειας.

Η παιδοκεντρική αυτή αντίληψη του γάμου εξυπηρέτησε τη βασική ανάγκη για τη σταθεροποίηση της οικογενειακής ενότητας σε μια εποχή που οι καινούργιες συνθήκες ζωής την απειλούσαν με διάλυση. Η παιδοκεντρική μορφή, που συχνά αναφέρεται και ως πυρηνική, χαρακτηριστική της βιομηχανικής εποχής, δημιουργήθηκε σε περίοδο θεμελιωδών ανακατατάξεων που σχετίζονται με την αλλαγή του τρόπου παραγωγής των αγαθών (ΚΑΤΑΚΗ, 1993).

Η ιδιαιτερότητα της ελληνικής οικογένειας σε αυτό το στάδιο έχει σχέση με επιδιώξεις που αφορούν την κοινωνική άνοδο των μελών της. Η προσαρμογή του παιδιού στις καινούργιες συνθήκες της τεχνολογικά ανεπτυγμένης κοινωνίας και η κοινωνική του άνοδος θα προωθήσουν την οικογένεια ως σύνολο.

Επίσης, μέσα από την επιτυχία των παιδιών οι γονείς αναζητούν να τραφούν ψυχολογικά. Ο τεχνητός αυτός κοινός σκοπός έχει γίνει προϋπόθεση για την ψυχολογική επιβίωση των μελών της οικογένειας. Συγκλονιστικές αντιφάσεις δημιουργούνται μέσα στην ψυχολογική πραγματικότητα όλων των μελών της (ΚΑΤΑΚΗ, 1998). Ενώ οι γονείς υποτίθεται ότι αγωνιούν, προσπαθούν και

θυσιάζονται για τα παιδιά τους χωρίς αυτοί να διεκδικούν το παραμικρό για τον εαυτό τους, στην πραγματικότητα ζουν μέσα από αυτά.

2.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Όπως το κοινωνικό σύστημα στο σύνολό του τείνει να εξειδικευτεί και να διαφοροποιηθεί, έτσι και το οικογενειακό υποσύστημα τείνει να διαφοροποιήσει τις λειτουργίες των φύλων και των γενεών. Η εξειδίκευση των ανδρικών και των γυναικείων ρόλων, αποσκοπεί να συντηρήσει το οικογενειακό υποσύστημα και να εξασφαλίσει μια βάση για την κοινωνικοποίηση του παιδιού. Απαιτεί τη διαφοροποίηση των ρόλων του πατέρα και της μητέρας.

Ο πατέρας έχει τον εκτελεστικό ρόλο συνδέσμου με την κοινωνία και, κατ' αρχήν, προμηθευτή των υλικών αγαθών της οικογένειας, ενώ η γυναίκα έχει τον εκφραστικό ρόλο μέσα στην κοινωνία.

Ο εκτελεστικός ρόλος του άνδρα συνίσταται κυρίως στην άσκηση ενός επαγγέλματος, που αποτελεί το σημαντικότερο κριτήριο για τον προσδιορισμό της θέσης της οικογένειας στο κοινωνικό σύνολο. Πρωταρχικός ρόλος του ενήλικα άνδρα στην κοινωνία μας, είναι η εξασφάλιση των πόρων ζωής της οικογένειας. Απ' αυτό προκύπτει πως η συμμετοχή του συζύγου στις οικιακές ασχολίες είναι η ελάχιστη και πως το νοικοκυριό και τα παιδιά είναι οι κύριες δραστηριότητες του γυναικείου ρόλου (ΑΝΔΡΕΟΥ, 2001). Αντίθετα, η γυναίκα εκφράζει καλύτερα τη συναισθηματική ζωή της οικογένειας, αφού αυτή βρίσκεται πιο κοντά στα παιδιά απ' ό τι ο πατέρας.

Αυτή η διπολική και σε συνάρτηση με το φύλο δομή, θα παίξει αποφασιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Η διαφοροποίηση του φύλου συγκεκριμενοποιείται ήδη από το οιδιπόδειο στάδιο της προσωπικότητας, το αγόρι συνδέεται με τον πατέρα και ταυτίζεται μ' αυτόν, το κορίτσι συνδέεται με τη μητέρα και διαδραματίζει μαζί μ' εκείνη ένα ρόλο πρωταρχικό στη συναισθηματική ζωή της οικογένειας (ΑΝΔΡΕΟΥ, 2001).

Ο ρόλος των γονέων στην ανάπτυξη του παιδιού είναι πρωταρχικός, καθόσον το παιδί δέχεται την επίδρασή τους για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο παιδαγωγικός και μορφωτικός ρόλος της οικογένειας οφείλεται στο ένστικτο που ωθεί τους γονείς όχι μόνο να φροντίζουν για την υγεία των παιδιών τους, αλλά και να τα οπλίσουν με όλες τις αναγκαίες γνώσεις και τις δεξιότητες για να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τη ζωή. Στο ρόλο τους αυτό οι γονείς δεν μπορούν να αντικατασταθούν από άλλο παράγοντα.

Οι λόγοι για τους οποίους η παιδαγωγική και μορφωτική επίδραση της οικογένειας θεωρείται αποφασιστικοί είναι (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1997):

(α) Οι φυσικοί και ψυχικοί δεσμοί που συνδέουν τα μέλη της οικογένειας. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας έχουν ένταση και διάρκεια.

(β) Το γεγονός ότι η διάρκεια της παιδαγωγικής επίδρασης της οικογένειας είναι πολύ μεγάλη.

(γ) Η μέθοδος με την οποία γίνεται η παιδαγωγική επίδραση της οικογένειας είναι φυσική αβίαστη, εποπτική και χρησιμοποιεί το παράδειγμα.

Οι επιδράσεις των γονέων στην αγωγή και τη μόρφωση του παιδιού αφορούν τις εξής τέσσερις κατηγορίες (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1997):

1. Τη φροντίδα για την ικανοποίηση των βασικών βιολογικών αναγκών του.
2. Τη φροντίδα για την κοινωνικοποίηση του παιδιού.
3. Την φροντίδα για την οικοδόμηση και διαμόρφωση υγιούς χαρακτήρα και προσωπικότητας.
4. Τη φροντίδα για την ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων του παιδιού.

Η μητέρα παίζει αναμφισβήτητα τον πρώτο ρόλο στην αγωγή του παιδιού. Η πρώτη στενή βιωματική σχέση ανθρώπων στη ζωή, είναι αυτή που αναπτύσσεται ανάμεσα στη μητέρα και το παιδί. Αρχίζει από την πρωταρχική

συνύπαρξή τους και συνεχίζεται χωρίς διακοπή την περίοδο του θηλασμού και μετά από αυτόν. Συνεχίζεται ακόμα και όταν το παιδί αποκτήσει την αυτονομία του και την αυτοτέλειά του.

Μια ισορροπημένη ψυχικά μητέρα, με αρμονικές συζυγικές σχέσεις, που ενεργεί με αυτοπεποίθηση και μπορεί να δώσει αγάπη και στοργή, δημιουργεί το ιδανικότερο περιβάλλον για το παιδί της. Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, το παιδί μεγαλώνει φυσιολογικά και αναπτύσσει υγιή προσωπικότητα.

Αρκετοί πατέρες, δεν γνωρίζουν τη μεγάλη σημασία που παίζει για το παιδί τους ο ενεργός ρόλος τους στη διαπαιδαγώγησή του. Πιστεύουν ότι η διαπαιδαγώγηση του παιδιού είναι θέμα που αφορά μόνο τις μητέρες και πως τα δικά τους καθήκοντα περιορίζονται – ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού – στην παροχή μόνο των υλικών μέσων για τη διαβίωσή του. Το παιδί, όμως, έχει από την παιδαγωγική παρουσία και των δύο γονέων του.

Η πατρική βοήθεια η στοργή και η αγάπη είναι το ίδιο απαραίτητα στο παιδί, όπως και η μητρική. Η συμπεριφορά του πατέρα δεν πρέπει να είναι αυταρχική δεσποτική. Να μην παρουσιάζεται στα μάτια του ως τιμωρός, γιατί η συμπεριφορά του αυτή τον απομακρύνει από το παιδί του. Όταν τη θέση της πατρικής αυταρχικότητας την παίρνει η φιλική σχέση, τότε δημιουργείται ανάμεσά τους ένας ψυχικός δεσμός, όμοιος με εκείνον της μητέρας και του παιδιού.

Πρέπει να τονιστεί ότι τα παλαιότερα χρόνια ο ρόλος του πατέρα στην αγωγή του παιδιού ήταν περιορισμένος μέχρι ανύπαρκτος. Πίστευαν ότι η πατρότητα είναι περισσότερο μια “κοινωνική υποχρέωση”. Ο πατέρας ως ψυχολογική οντότητα στη σχέση του με το παιδί, ήταν σχεδόν ανύπαρκτος. Σήμερα, όμως, έχει δοθεί τεράστια σημασία στο ρόλο του πατέρα. Έρευνες έχουν δείξει ότι ο πατέρας διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.

2.4 Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΥΣΗ ΤΩΝ ΡΟΛΩΝ

Στο χώρο των κοινωνικών επιστημών υποστηρίζεται η άποψη ότι ο γάμος και η οικογένεια περνούν «κρίση», μερικοί μάλιστα μιλούν για το «θάνατο της οικογένειας» (ΚΟΡΩΣΗΣ, 1997). Όταν μιλάμε για “κρίση της οικογένειας” τότε αποδεχόμαστε αφ’ ενός το ότι η συμβίωση στην οικογένεια διασπάται και αφ’ ετέρου ότι η οικογένεια διανύει μια διαδικασία «αποθεσμοποίησης».

Από τη μια πλευρά είναι παράδοξο το να επικρίνεται η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός, που δεν είναι πλέον σε θέση να ικανοποιήσει ή να καλύψει τις ανάγκες των μελών της, και από την άλλη γίνεται λόγος για άλλους θεσμούς, που θα την “αντικαταστήσουν”, παρόλο που σε διεπιστημονικό επίπεδο τονίζεται ομόφωνα και κατηγορηματικά πως η οικογένεια είναι αναντικατάστατος θεσμός, τις λειτουργίες του οποίου κανένας άλλος κοινωνικός φορέας δεν είναι σε θέση να επιτελεί ποιοτικά ως προς την ένταξη και την ενσωμάτωση του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο (ΚΟΡΩΣΗΣ, 1997).

Το παραδοσιακό πρότυπο της οικογένειας ως «κοινότητα» ενός ζευγαριού με τα ανήλικα παιδιά του όπου ο σύζυγος-πατέρας διαδραμάτιζε το ρόλο του “προμηθευτή” και η σύζυγος ασκούσε τον αποκλειστικό ρόλο της μονο-νοικοκυράς μητέρας, είχε καθολικό και “ομογενή χαρακτήρα” (ΚΟΡΩΣΗΣ, 1997). Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 η εικόνα της ομοιογένειας αυτής παρουσίαζε σταθερά στάσεις απόκλισης από τον κανόνα της συνηθισμένης σύστασης της οικογένειας με αποτέλεσμα οι ρόλοι των φύλων να χάσουν τη δεσμευτικότητά τους και να «υποταχθούν» σε διαδικασίες μεταβολών.

Η Μουσούρου (1989) διατυπώνει την άποψη ότι η προβληματική της κρίσης της οικογένειας πρέπει να εξεταστεί κάτω από το πρίσμα δυο διαφορετικών κριτηρίων : πρώτον, σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων στον ενδοοικογενειακό χώρο και δεύτερον σε επίπεδο διασυλλογικών σχέσεων στο

φάσμα της συνολικής κοινωνικής αλλαγής, στην πορεία της οποίας δημιουργούνται προβλήματα που αντιμετωπίζουν γενικά οι θεσμοί.

Οι αλλαγές στις ενδοοικογενειακές σχέσεις άρχισαν ήδη στη μεταπολεμική περίοδο. Οι άνδρες έχασαν τις θέσεις α) της εξουσίας, β) του σεβασμού και γ) την αποκλειστικότητα του ρόλου του “προμηθευτή” στην οικογένεια (ΚΟΡΩΣΗΣ, 1997). Η αυτονόμηση των γυναικών, και συμπληρωματικά η απώλεια της εξουσίας των ανδρών- δεν ήταν υποκειμενική τους επιδίωξη, αλλά το αποτέλεσμα αντικειμενικών συνθηκών. Η μεταβολή στην ενδοοικογενειακή δομή εξελίχθηκε χωρίς παλινδρομικές τάσεις σε παραδοσιακές μορφές ή συνθέσεις θέσεων και ρόλων.

2.5 Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.

Η φάση της εφηβικής ηλικίας θεωρείται ότι είναι μια χρονική περίοδος, κατά τη διάρκεια της οποίας συντελείται η διαδικασία της «αποκοπής» του νέου από την οικογένεια προσανατολισμού.

Στο δυτικο-ευρωπαϊκό πολιτισμό επιτυγχάνεται σχετικά νωρίς ένα υψηλό επίπεδο αυτονομίας, ενώ η κοινωνική θέση του ενήλικου ατόμου αποκτάται μέσω της διαδραμάτισης του επαγγελματικού και του γονεϊκού ρόλου σχετικά πολύ αργότερα (ΚΟΡΩΣΗΣ, 1997). Μέσω των επιδιώξεών του για ανεξαρτητοποίηση, το έφηβο άτομο κατορθώνει να καταλάβει ως αυτόνομο πρόσωπο την κοινωνική θέση που στοχεύει πέρα από τις καθοδηγητικές εντολές των γονέων. Παράλληλα τείνει να αναλαμβάνει τις ευθύνες για τις πράξεις του και για τα ζητήματα που συνδέονται με τη θέση του στην κοινωνική διάρθρωση.

Η αποκοπή των εφήβων από το οικογενειακό περιβάλλον συντελείται σταδιακά και με αργούς ρυθμούς. Κατά τη χρονική διάρκεια που εκτελείται η διαδικασία αυτή, ο έφηβος διαπιστώνει αφ’ ενός μια διαφορά ανάμεσα στις προσδοκίες και στις απαιτήσεις που του υπαγορεύονται, προνόμια των ενηλίκων που τα κατακρατούν χωρίς δικαίωμα (ΚΟΡΩΣΗΣ, 1997).

Αναφορικά με το πεδίο διαντιδράσεων μεταξύ εφήβων και γονέων υπάρχει η τυπολογία τεσσάρων βασικών μοντέλων (ΚΟΡΩΣΗΣ, 1997) :

- 1) Το πρώτο μοντέλο είναι αποτέλεσμα της «αρμονίας» που δημιουργείται μέσω της προσαρμογής των παιδιών στην υπεροχή των γονιών. Οι έφηβοι αξιολογούν τις σχέσεις τους με τους γονείς τους όχι μόνο ως θετικές, αλλά και ως αρμονικές, επειδή τις διέπει, κυρίως, προσαρμοστική διάθεση.
- 2) Και στο δεύτερο μοντέλο της «συμμετρικής σχέσης» μεταξύ γονέων και παιδιών επικρατεί μια θετική εκτίμηση από την πλευρά των εφήβων, τουλάχιστον για τον ένα από τους δυο γονείς.
- 3) Σύμφωνα με το τρίτο μοντέλο της «αρμονίας» ή της «σύγκρουσης», οι νέοι κινούνται σε μεγάλους χώρους με ακτίνα ελεύθερης δράσης που είναι απόρροια της δικής τους πρωτοβουλίας ή επιλογής. Οι έφηβοι κρατούν συνειδητά τις αποστάσεις ως προς τις σχέσεις με τους γονείς, και η διαδικασία της «αποδέσμευσης» τους ή της «φυγής» από τη γονεϊκή στέγη επιτυγχάνεται δια της βίας.
- 4) Το τέταρτο μοντέλο είναι πλούσιο από «συμπαγής οικογενειακές συγκρούσεις». Οι δυνατότητες διαλόγου μεταξύ των εφήβων και των γονιών τους, αναφορικά με βιώσιμες προοπτικές σε σημαντικούς τομείς της ζωής και με τις αξίες που εντάσσουν το άτομο στο κοινωνικό σύνολο, είναι ανύπαρκτες.

Η οικογένεια, είναι για τον έφηβο κατά κανόνα η σημαντικότερη «ομάδα αναφοράς». Οι σημαντικότεροι παράγοντες που διαμορφώνουν τη θέση του εφήβου στην οικογένεια είναι :

- α) Η κάμψη της πατριαρχίας στην οικογένεια και την κοινωνία.
- β) Η προοδευτικά μειωμένη πιθανότητα κληροδότησης των πατρικών επαγγελματικών θέσεων, οπότε και η μειωμένη πιθανότητα απόκτησης μιας συγκεκριμένης «ταξικής θέσης».

γ) Η σταδιακή εξάλειψη των «αυθεντικών» ή εξουσιαστικών θέσεων των γονιών.

δ) Η ύπαρξη (και συναγωνισμός) και άλλων φορέων κοινωνικοποίησης, τυπικών και άτυπων μορφών.

2.6 Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΝ ΕΦΗΒΟ

Η οικογένεια αποτελεί το πρώτο κοινωνικό κύτταρο και θεωρείται ένας από τους πιο σημαντικούς φορείς κοινωνικοποίησης, αφού συμβάλλει στην ανάπτυξη και τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ατόμου.

Το οικογενειακό περιβάλλον ασκεί επίδραση όσο κανείς άλλος παράγοντας και αυτό γιατί ο χρόνος που βρίσκεται το παιδί μέσα στην οικογένεια είναι πολύ μεγάλος. Μέσα σ' αυτό το σύστημα, δημιουργεί τις πρώτες του διαπροσωπικές σχέσεις και επηρεάζεται πολύ από αυτές. Η ιδιοσυγκρασία των γονέων, η μόρφωσή τους, ο χρόνος που διαθέτουν για τα παιδιά τους, η οικονομική τους κατάσταση, οι ηθικές αρχές τους και πολλά άλλα, επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού και τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ,1998).

Τα πράγματα δυσκολεύουν για τους γονείς όταν τα παιδιά τους γίνονται έφηβοι. Η εφηβεία είναι συχνά μια εμπειρία με πολλές αξιώσεις και δοκιμασίες (CONGER,1981), τόσο για τους νέους, όσο και για τους γονείς. Είναι το διάστημα όπου γονείς και παιδιά χρειάζεται να δημιουργήσουν ένα νέο είδος σχέσεων μεταξύ τους. Έτσι, ενώ πρέπει να είναι συνεχώς παρών όταν το παιδί τους έχει ανάγκη, πρέπει συγχρόνως να μειώσουν την επιρροή τους και γενικά να περιορίσουν το ρόλο τους ενθαρρύνοντας έτσι την ανεξαρτησία τους.

Η προσπάθεια του εφήβου για αυτονομία και ανεξαρτητοποίηση διαταράσσει την ηρεμία και τη σταθερότητα που υπήρχε στις οικογενειακές σχέσεις και τη λανθάνουσα περίοδο της εξέλιξης του παιδιού. Οι γονείς δεν είναι πλέον σε

θέση να κάνουν σχέδια για το παιδί τους και να ασκούν την ίδια επιρροή επάνω του.

Αισθάνονται ότι “χάνουν” το παιδί τους, καθώς αυτό αποκηρύσσει την κυριαρχία τους και αναζητά καταφύγιο στις παρέες συνομηλίκων, χωρίς να τους επιτρέπει πλέον να παρεμβαίνουν στην προσωπική του ζωή. Καθώς από-ιδανικοποιούνται από τους εφήβους, πενθούν για την απώλεια του γονεϊκού ρόλου και των ικανοποιήσεων που τους πρόσφερε η εξάρτηση των παιδιών από το πρόσωπό τους. Όσο μεγαλύτερη είναι η δυσκολία των γονέων να δεχτούν το γεγονός ότι από-ιδανικοποιούνται από τους εφήβους, τόσο πιο επώδυνη και χρονοβόρα θα είναι για τους τελευταίους η διεργασία της ατομικοποίησης και αυτονομίας.

Με την αντιδραστικότητα, οι έφηβοι δηλώνουν με ένα ιδιότυπο τρόπο ότι έχουν απόλυτη ανάγκη από τη συμπαράσταση και τη βοήθεια των γονέων. Τους είναι απαραίτητο να μεγαλώσουν σε ένα πλαίσιο που να μην καταλύεται από την επιθετικότητά τους. Οι γονείς μπορεί να αντιδράσουν με επιβολή αυστηρού ελέγχου και απαγορεύσεων για να διατηρήσουν την εξάρτηση του παιδιού προς αυτούς. Αυτή η αντίδραση είναι πιθανό να οδηγήσει τον έφηβο σε έντονες εκδραματίσεις ή σε άλλες περιπτώσεις ο έφηβος να παλινδρομήσει και να προσκολληθεί ακόμη περισσότερο στους γονείς.

Πολλοί γονείς, για να αντιδράσουν στην καταπίεση που έχουν υποστεί από τους δικούς τους γονείς, προσπαθούν να μάθουν στα παιδιά να είναι αυτόνομα και ανεξάρτητα. Στην πραγματικότητα επιτυγχάνεται το ακριβώς αντίθετο, καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν σε ένα ακαθόριστο πλαίσιο, χωρίς σαφή όρια και την αναγκαία καθοδήγηση των ενηλίκων. Κατά την περίοδο της εφηβείας, θεωρούν δεδομένη την επιθυμία του να ανεξαρτητοποιηθεί από αυτούς και τον προτρέπουν να εμπλέκεται σε καταστάσεις τις οποίες δεν είναι ακόμα έτοιμος να αντιμετωπίσει, με φυσική συνέπεια την αποτυχία. Έτσι, μειώνεται η αυτοεκτίμησή του, η πραγματικότητα γίνεται τραυματική και ευνοείται η παλινδρόμηση σε προγενέστερα στάδια.

Ορισμένοι γονείς νιώθουν την ανάγκη οι έφηβοί τους να παραμείνουν παιδιά, γιατί αυτό τους δίνει ένα λόγο ύπαρξης. Η ιδέα να χάσουν το ρόλο τους ή να μείνουν μόνοι τους τους πανικοβάλλει (ΝΤΟΛΤΟ, 1998).

Η χειραφέτηση των εφήβων είναι ίσως από τα σοβαρότερα προβλήματα στις σχέσεις με τους γονείς του και πολύ συχνά οδηγεί σε σύγκρουση. Φυσικά η τάση που θα δημιουργηθεί στον έφηβο για χειραφέτηση θα εξαρτηθεί και από τη στάση των γονέων στο θέμα αυτό. Ιδιαίτερα ο τύπος των γονέων, επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη του εφήβου (ΜΑΝΟΣ, 1999).

Όταν οι γονείς είναι αυταρχικοί, τότε η χειραφέτηση είναι δύσκολη υπόθεση, επειδή τα παιδιά είναι σε πλήρη εξάρτηση από αυτούς. Αυτού του είδους οι γονείς προτιμούν συνήθως τη σωματική τιμωρία για να εδραιώσουν τους αυστηρούς τους κανόνες που έχουν δημιουργήσει οι ίδιοι. Περιορίζουν τα παιδιά τους και προσπαθούν να διαμορφώσουν, να ελέγξουν και να αξιολογήσουν τη συμπεριφορά και τις πράξεις τους, σύμφωνα με ένα άκαμπτο κώδικα διαγωγής. Συχνά αυτός είναι αποτέλεσμα κάποιων θρησκευτικών αντιλήψεων. Επιβάλλουν την υπακοή την οποία θεωρούν αρετή με αυστηρές τιμωρίες, προκειμένου να τιθασεύσουν την ισχυρογνωμοσύνη των παιδιών και αργότερα των εφήβων, όταν οι πράξεις και οι πεποιθήσεις τους έρχονται σε αντίθεση με αυτό που εκείνοι θεωρούν σωστό. Αυτοί πιστεύουν στην κατήχηση και όχι στην εκπαίδευση των παιδιών τους και πιστεύουν σε αξίες όπως είναι ο απόλυτος σεβασμός και επιδιώκουν να διατηρήσουν την παραδοσιακή τάξη πραγμάτων. Αποθαρρύνουν κάθε είδος πρωτοβουλίας και διαλόγου, γιατί ο έφηβος πρέπει να αποδεχτεί το γονεϊκό ρόλο ως το μόνο σωστό και απόλυτο.

Τα παιδιά των αυταρχικών γονιών έχουν συχνά έλλειψη αυτοπεποίθησης, δεν επιζητούν τα ίδια την ανεξαρτησία τους, με αποτέλεσμα να γίνουν εντελώς ανίκανα να αντιμετωπίσουν ρεαλιστικά τα προβλήματα της ζωής. Δυσκολεύονται να αναλάβουν ευθύνες, αφού έχουν συνηθίσει να τα δέχονται όλα έτοιμα. Έχουν την τάση να αποσύρονται όταν συναντούν δυσκολίες και συντελούν στο να ανήκουν σε κείνη την ομάδα ενηλίκων που μένουν εξαρτημένοι από τους γονείς τους ακόμη κι αν αποφασίσουν να

δημιουργήσουν δική τους οικογένεια ή στην αντίθετη περίπτωση να μην καταφέρουν να αποδεσμευτούν ποτέ από τους γονείς τους και να μείνουν μαζί τους.

Όσο επικίνδυνη είναι η υπερβολική αυταρχικότητα, άλλο τόσο βλαπτική είναι και η πλήρης αδιαφορία των γονιών. Υπάρχουν ορισμένες περιπτώσεις, όπου οι γονείς αδιαφορούν άμεσα ή έμμεσα για το παιδί τους. Το ενδιαφέρον τους είναι ελάχιστο, είναι υπερβολικά φιλελεύθεροι και βιάζονται να μεγαλώσουν γρήγορα το παιδί για να φύγει από κοντά τους και να απαλλαγούν από τις ευθύνες που έχει η φροντίδα ενός παιδιού. Τις περισσότερες φορές βέβαια, αιτία της αδιαφορίας αυτής δεν είναι η έλλειψη αγάπης, αλλά το γεγονός ότι το παιδί βάζει φραγμούς στην ελευθερία τους, στο να απολαύσουν τις χαρές της ζωής και στο να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες τους. Γι' αυτούς τους λόγους, συνήθως εμπιστεύονται τη φροντίδα του παιδιού σε κάποια άλλα πρόσωπα όπως τη γιαγιά ή άλλα συγγενικά πρόσωπα ή ακόμη το βάζουν εσωτερικό σε σχολείο. Στην περίπτωση που το κρατήσουν κοντά τους, εφαρμόζουν ένα τελείως ελεύθερο σύστημα αγωγής, δεν βάζουν κανένα περιορισμό στο παιδί και το αφήνουν εντελώς ελεύθερο να κάνει ότι θέλει (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998).

Μερικοί έφηβοι εισπράττουν αυτή την αδιαφορία ως απόρριψη ή και εχθρότητα εκ μέρους των γονιών και αυτό μπορεί να έχει επιπτώσεις στην ανεξαρτησία του. Στερούνται τη στοργή και την αγάπη των γονιών τους και μπορεί να φθάσουν στο σημείο να πιστεύουν ότι δεν αξίζουν και ότι η ύπαρξή τους κάνει τους γονείς τους δυστυχισμένους. Επιπλέον, η πρόωρη αυτονομία που δίνεται στον έφηβο, μπορεί να τον κάνει να νιώσει ανασφάλεια γιατί δεν είναι σίγουρος για τις πράξεις του, με αποτέλεσμα να κυριαρχείται από το φόβο της αποτυχίας και της επίκρισης (HERBERT, 1989).

Οι αδιάφοροι γονείς, (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998) συνήθως διατηρούν τον εγωκεντρισμό της παιδικής τους ηλικίας. Ίσως επειδή δεν έμειναν ικανοποιημένοι από το πώς έζησαν οι ίδιοι την ηλικία αυτή, δεν απόλαυσαν τις χαρές της ζωής που είναι σημαντικές στην ανάπτυξη ενός παιδιού και γι' αυτό θέλουν να τις ζήσουν καθυστερημένα. Η κύρια αιτία της συμπεριφοράς αυτής είναι η ανωριμότητά τους και η ανεπάρκειά τους για το ρόλο του γονέα.

Ένας άλλος τύπος γονέων είναι οι απαιτητικοί γονείς. Πολλοί γονείς έχουν συνεχώς υπερβολικές απαιτήσεις από το παιδί τους. Οι απαιτήσεις αυτές πολλές φορές δεν είναι ανάλογες με τις ικανότητες ή την ηλικία του εφήβου. Του αναθέτουν υποχρεώσεις και καθήκοντα και του επιβάλλουν ένα τρόπο ζωής που δεν ανταποκρίνεται στις δικές του ανάγκες. Μάλιστα, επιθυμούν οι διαταγές τους να γίνονται γρήγορα και τέλεια.

Γενικά οι απαιτητικοί γονείς ζητούν από το παιδί τους να έχει αρετές, να είναι υπάκουο, ευγενικό, να τα πηγαίνει καλά στα μαθήματα, αλλά και στις δουλειές που του αναθέτουν να κάνει εντός και εκτός σπιτιού. Τους αρέσει να ρυθμίζουν τη ζωή του, ακόμη και τις ελεύθερες ώρες του.

Ο έφηβος, όπως είναι φυσικό, δεν μπορεί να αντεπεξέλθει στις υπερβολικές αυτές απαιτήσεις και ειδικά όταν οι δυνατότητές του είναι περιορισμένες. Έτσι αποθαρρύνεται, αισθάνεται μειονεκτικά, απομονώνεται και κλείνεται στον εαυτό του ή αντίθετα επαναστατεί, γίνεται ανυπάκουος και επιθετικός.

Οι γονείς πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι οι υπερβολικές απαιτήσεις δημιουργούν προβλήματα που μπορεί να έχουν επιπτώσεις στην ομαλή ανάπτυξη του εφήβου. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να είναι πιο διαλλακτικοί και ελαστικοί, να περιορίσουν τις απαιτήσεις ή αυτές να είναι πιο λογικές και μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων του νέου. Αυτό θα βοηθήσει στη δημιουργία ενός θετικού οικογενειακού κλίματος, όπου ο έφηβος θα έχει την ευκαιρία να κινηθεί ελεύθερος και να αναλάβει πρωτοβουλίες κάτω από τη φυσιολογική επίβλεψη και γνώμη των γονιών του.

Πολλά προβλήματα δημιουργούνται επίσης, όταν οι γονείς είναι ιδιαίτερα νευρικοί και ανησυχούν υπερβολικά για τα παιδιά τους. Οι ανήσυχοι γονείς νιώθουν πως το παιδί τους απειλείται και κινδυνεύει από το καθετί, είτε από αρρώστια, είτε από ατύχημα, ακόμη και από τις συναναστροφές του ή από κάποια σχολική αποτυχία. Με την παραμικρή αδιαθεσία που θα νιώσει το παιδί απευθύνονται σε γιατρό. Θέλουν να είναι διαρκώς κοντά του και να το παρακολουθούν. Με αυτή τους τη στάση όμως, το παιδί χάνει την ανεξαρτησία του και απομονώνεται από τα άλλα παιδιά της ηλικίας του.

Με το πέρασμα του χρόνου, αυτή η ανησυχία των γονιών μεταφέρεται και στο παιδί, το οποίο κλείνεται στον εαυτό του και φοβάται να αναλάβει οποιαδήποτε ευθύνη. Έτσι, μπορεί να γίνει ένα παιδί υπάκουο, αλλά χωρίς πρωτοβουλία και αυτοπεποίθηση. Υπάρχει όμως και η περίπτωση το παιδί, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της εφηβείας, μη αντέχοντας αυτή την ασφυκτική αγάπη των γονιών του να επαναστατήσει και να διεκδικήσει με διάφορους τρόπους την ανεξαρτησία του.

Οι γονείς θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι ο κόσμος που ζουν δεν είναι μυθικά πλασμένος όπως ο κόσμος που έφτιαξαν για το παιδί τους και να το βοηθήσουν να προσαρμοστεί στην πραγματικότητα. Ο έφηβος θα πρέπει να περάσει μόνος ορισμένες δυσκολίες και κινδύνους για να μάθει να αντιμετωπίζει τα προβλήματα στηριζόμενος στις δικές του δυνάμεις. Έτσι θα γίνει πιο δυνατός και πιο υπεύθυνος στη ζωή του.

Ένα άλλο είδος συμπεριφοράς των γονέων είναι η απόρριψη. Ένα παιδί μπορεί να μην είναι επιθυμητό από τον ένα ή και τους δυο γονείς, έτσι το παιδί να νιώθει πάντα ανεπιθύμητο και να είναι δυστυχισμένο. Οι σπουδαιότερες αιτίες της απορριπτικής στάσης των γονιών απέναντι στο παιδί τους είναι :

- Όταν το παιδί έρχεται σε ανεπιθύμητο χρόνο και οι γονείς του το νομίζουν εμπόδιο στην πραγματοποίηση των φιλοδοξιών τους.
- Όταν ορισμένοι ανώριμοι γονείς, που γι' αυτούς ο γάμος σημαίνει διασκέδαση, βλέπουν το παιδί τους σαν εμπόδιο στην επιθυμία τους για ψυχαγωγία και απόλαυση της ζωής.
- Όταν και τους ίδιους τους είχαν απορρίψει οι γονείς τους στην παιδική ηλικία.
- Όταν οι γονείς χαρακτηρίζονται από ψυχική ανεπάρκεια ή έλλειψη κοινωνικής υπευθυνότητας ή ναρκισσισμό.

- Όταν το παιδί είναι εκτός γάμου. Αυτή είναι η σπουδαιότερη αιτία της απορριπτικής στάσης των γονέων απέναντι στο παιδί τους (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998).

Η απόρριψη μπορεί να είναι άμεση, δηλαδή οι γονείς να αδιαφορούν εντελώς για το παιδί τους, είτε έμμεση, δηλαδή να δίνουν τα πάντα στο παιδί εκτός από αγάπη. Το παιδί νιώθει ότι δεν είναι επιθυμητό και αναπτύσσει εχθρικά συναισθήματα για τους γονείς του. Πολλά άτομα μεγαλώνοντας διατηρούν αυτό το αίσθημα απόρριψης μέσα τους, νιώθουν πικρία, γίνονται εσωστρεφής και βγάζουν αρνητικά συναισθήματα απέναντι στους άλλους ανθρώπους, ακόμη και επιθετικότητα.

Προβλήματα επίσης εμφανίζονται όταν οι γονείς έχουν μεγάλες φιλοδοξίες. Όλοι οι γονείς έχουν φιλοδοξίες για τα παιδιά τους, όταν όμως αυτές είναι υπερβολικές και πέρα από τις δυνατότητες του παιδιού, τότε θα υπάρξουν δυσκολίες. Αυτού του τύπου οι γονείς διαφέρουν από τους απαιτητικούς γιατί οι απαιτήσεις τους είναι πολύ ανώτερες. Επιπλέον, οι απαιτήσεις τους δεν έχουν σχέση με τα μικροπράγματα της καθημερινής ζωής, αλλά με την υλοποίηση υψηλών στόχων. Θέλουν το παιδί τους να είναι πρώτο σε ότι κι αν κάνει.

Πολλές φορές το βλέπουν σαν προέκταση του εαυτού τους. Έτσι εάν οι ίδιοι είναι επιτυχημένοι στη ζωή τους, τότε έχουν την αξίωση να τους μοιάσει. Εάν πάλι έχουν απραγματοποιητά όνειρα και δεν κατάφεραν να φθάσουν εκεί που ήθελαν, απαιτούν να το κατορθώσει το παιδί τους.

Το παιδί των φιλόδοξων γονιών βρίσκεται σε δύσκολη θέση. Αν έχει τις ικανότητες και ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις τους, τότε συνήθως το πρόβλημα δεν είναι μεγάλο. Αυτό όμως δεν συμβαίνει συχνά. Στις πιο πολλές περιπτώσεις ο έφηβος δεν έχει τις ανάλογες δυνάμεις για να αντεπεξέλθει σ' αυτά που του ζητάνε. Αποτέλεσμα αυτού είναι να αισθάνεται ότι είναι αδύναμος και να απογοητεύεται. Διακατέχεται από συναισθήματα κατωτερότητας και ενοχής, αφού δεν μπορεί να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις

των γονιών του. Ακόμη χειρότερη γίνεται η ψυχολογία του όταν αυτοί τον ειρωνεύονται και τον ταπεινώνουν για τις αποτυχίες του.

Οι φιλόδοξοι γονείς είναι συνήθως παράλογοι και δεν σκάφτονται λογικά. Πρέπει να μάθουν να βλέπουν αντικειμενικά τις πραγματικές ικανότητες του παιδιού και να το βοηθήνε να θέτει ρεαλιστικούς στόχους. Δεν πρέπει να πιέζουν και να εξαναγκάζουν το παιδί τους να κάνει πράγματα που δεν θέλει ή δεν μπορεί να κάνει.

Άλλη μια κατηγορία γονέων είναι αυτοί που ασχολούνται συνεχώς με τη ζωή του παιδιού τους, ακόμη και με τις πιο μικρές λεπτομέρειες. Ανησυχούν υπερβολικά για τις καθημερινές τους ανάγκες όπως την τροφή, τον ύπνο τους κ.λ.π και αρκετές φορές κάνουν ορισμένα περιττά πράγματα γι' αυτό, προκειμένου να ασχολούνται μαζί του. Βλέπουν διαρκώς το παιδί σαν ένα αδύναμο πλάσμα που χρειάζεται την προστασία τους. Στην πραγματικότητα όμως οι ίδιοι αισθάνονται αδύναμα και το παιδί γι' αυτούς είναι ένα στήριγμα που τους κάνει να νιώθουν χρήσιμοι. Για τον παραπάνω λόγο φοβούνται μήπως ανεξαρτητοποιηθεί και το χάσουν. Έτσι, πολλές φορές άθελα τους, του μεταδίδουν φόβους τους για τη ζωή, ενώ στην πραγματικότητα φοβούνται οι ίδιοι.

Οι σπουδαιότερες αιτίες της υπερβολικής προστασίας των γονέων είναι οι εξής : α) Η επιθυμία της γυναίκας για αγάπη, όταν δεν ικανοποιείται με άλλο τρόπο β) Η κουραστική εγκυμοσύνη και ο δύσκολος τοκετός. γ) Η τάση της γυναίκας να επιβάλλεται πάνω στους άλλους ή να τους αφοσιώνεται. δ) Η απόκτηση της ιδιότητας του γονέα σε μεγάλη ηλικία (ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, 1998).

Οι γονείς προστατεύοντας υπερβολικά το παιδί τους, το απομακρύνουν από την πραγματικότητα και το ρεαλισμό της ζωής και το κάνουν δειλό και άβουλο. Το παιδί αυτό μεγαλώνοντας δεν αποκτά την κατάλληλη ωριμότητα και τα εφόδια για να αντιμετωπίσει της δυσκολίες που θα συναντήσει. Επιπλέον, στερώντας του τη συντροφιά των συνομηλίκων του, δεν του δίνουν την ευκαιρία να μάθει πώς να συμπεριφέρεται μαζί τους.

Η μέθοδος ανατροφής που θα ακολουθήσει κάθε γονιός και η συμπεριφορά που θα υιοθετήσει απέναντι στο παιδί του, είναι πραγματικά μια δύσκολη υπόθεση. Ένα προσεγμένο «μείγμα» παραχωρητικότητας και μια ενθαρρυντική στάση αποδοχής, κρίνεται ως η πιο υγιής στάση που θα μπορούσαν να ασπαστούν οι γονείς. Μια τέτοια στάση είναι πιθανόν να δημιουργήσει άτομα με δυνατή και ανεξάρτητη προσωπικότητα, φιλικούς προς τους συνανθρώπους τους και ανοιχτά προς την κοινωνία.

Έφηβοι με ζεστούς και παραχωρητικούς γονείς αν ανατραφούν με αγάπη και σωστά πρότυπα, έχουν την ευκαιρία να μάθουν μόνοι τους και να γίνουν ώριμα άτομα με τη μέθοδο της δοκιμής και της πλάνης. Σίγουρα όμως η παραχωρητικότητα πρέπει να δίνεται πάντα μέσα σε λογικά πλαίσια, γιατί οι υπερβολές εγκυμονούν σοβαρούς κινδύνους. Γι' αυτό οι γονείς πρέπει να είναι παράλληλα καθοδηγητικοί και η καθοδήγηση να γίνεται με συζητήσεις και οι ισχυρισμοί τους να βασίζονται σε λογικά επιχειρήματα.

Έφηβοι που οι σχέσεις τους με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας βασίζονται σε δημοκρατικές αλληλεπιδράσεις, ανήκουν σε μια ψυχολογικά «υγιέστερη» ομάδα ατόμων, που τους διακρίνει η ωριμότητα και η ικανότητα να παλέψουν μόνοι τους στην ενήλικη ζωή. Οι σχέσεις μεταξύ των μελών είναι αρμονικές. Αν κάποια στιγμή εμπλακούν σε συγκρούσεις, καταφέρνουν να τις διευθετήσουν βασιζόμενοι στην αγάπη και τον αμοιβαίο σεβασμό.

Παίρνοντας ο έφηβος θετικά μηνύματα και σωστές βάσεις από το οικογενειακό περιβάλλον κατορθώνει να εξελιχθεί ομαλά και να αναπτύξει μια υγιή προσωπικότητα.

2.7 Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί και σε προηγούμενο κεφάλαιο, κατά την περίοδο της εφηβείας, συμβαίνουν σοβαρές αλλαγές στο βιοσωματικό, συναισθηματικό και κοινωνικό τομέα του ατόμου. Η στάση των γονέων απέναντι στις αλλαγές αυτές που βιώνουν ο έφηβος, και σε όλα τα στάδια

ανάπτυξής του, είναι αναμφισβήτητα ιδιαίτερα σημαντική, καθώς θα συντελέσει στη σωστή ανάπτυξη του ατόμου.

Η συμπεριφορά των γονιών και ο τρόπος αντιμετώπισης της ανάπτυξης συντελούν αρχικά, στην υγιή ανάπτυξη του εφήβου και στη συνέχεια βοηθούν στη μείωση των ψυχοκοινωνικών αναστατώσεων που συνοδεύουν τις αλλαγές που βιώνει ο έφηβος. Η θετική στάση των γονιών και η ενισχυτική συμπεριφορά τους όσον αφορά την ανάπτυξη του παιδιού τους έπεται την αντιμετώπιση και την ομαλή μετάβαση του εφήβου από τα αναπτυξιακά στάδια.

Κατά τη σωματική ανάπτυξη ο έφηβος δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στις αλλαγές και να αποδεχτεί το «νέο» του σώμα. Οι γονείς θα πρέπει να αποδέχονται τον έφηβο όπως είναι, αλλά και να τον βοηθήσουν να αποδεχτεί και ο ίδιος τον εαυτό του, με όλα τα μειονεκτήματα και πλεονεκτήματα που έχει. Επιπλέον, να φροντίζουν για την υγιεινή διατροφή του εφήβου. Οι απαιτήσεις του οργανισμού σε θρεπτικά συστατικά είναι μεγάλες. Η σωστή διατροφή εξασφαλίζει καλή υγεία και συμβάλλει στη μυϊκή δύναμη, την πνευματική ικανότητα και την ψυχική αντοχή. Γι' αυτό οι γονείς θα πρέπει να προσφέρουν ένα ισορροπημένο διαιτολόγιο στον έφηβο και να τον βοηθήσουν να αποκτήσει σωστές διατροφικές συνήθειες, που θα τον συνοδεύουν στην υπόλοιπη ζωή του. Αυτό θα βοηθήσει και στην αποφυγή της παχυσαρκίας, η οποία εγκυμονεί πολλούς κινδύνους για την υγεία του εφήβου και αργότερα ως ενήλικος.

Οι γονείς θα πρέπει να παρακινούν τον έφηβο να ασχοληθεί με τον αθλητισμό. Η άσκηση του σώματος συμβάλλει στην ομαλή σωματική του ανάπτυξη, ενώ συγχρόνως είναι ένα είδος εκτόνωσης και ψυχαγωγίας. Παράλληλα όμως, θα πρέπει να αποφεύγουν την έντονη μυϊκή κόπωση του εφήβου, γιατί η ενέργεια είναι απαραίτητη για τις ανάγκες της γρήγορης σωματικής του ανάπτυξης. Εξαιτίας της απότομης αύξησης των άκρων χεριών και ποδιών, οι κινήσεις του εφήβου χαρακτηρίζονται από αδεξιότητα. Οι γονείς και γενικά το υπόλοιπο περιβάλλον του εφήβου δεν θα πρέπει να του κάνουν παρατηρήσεις ή υποδείξεις όσον αφορά την αδεξιότητα αυτή, ειδικά όταν είναι

παρόντα ξένα πρόσωπα. Αυτό θα δημιουργήσει στον έφηβο αμηχανία και ντροπή και θα πληγώσει την αντίληψη που έχει για τον εαυτό του.

Ένα ακόμη σημαντικό καθήκον των γονέων, είναι να φροντίσουν για την έγκυρη και υπεύθυνη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του εφήβου. Αυτή η διαδικασία βέβαια ξεκινάει από τη νηπιακή ηλικία, αλλά στη συγκεκριμένη φάση οι γονείς θα πρέπει να τον ενημερώσουν για τυχόν προβλήματα που αντιμετωπίζει ο έφηβος σε ότι αφορά τη σεξουαλική λειτουργία, τις λύσεις που υπάρχουν, αλλά και τις συνέπειές του. Η ενημέρωση θα πρέπει να γίνει με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να μην τρομοκρατηθεί ο έφηβος, γιατί αυτό μπορεί να δημιουργήσει ψυχικά τραύματα στους νέους.

Επιπλέον, θα πρέπει να τον ενημερώσουν για τις σοβαρές επιπτώσεις που θα έχει στην υγεία του η απόκτηση βλαβερών συνηθειών, όπως το κάπνισμα, τα ναρκωτικά, το αλκοόλ, ιδιαίτερα σ' αυτό το στάδιο που δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη η ανάπτυξή του θα πρέπει να τον πείσουν να μην παρασύρεται από το παράδειγμα των συνομηλίκων του. Να τον βοηθήσουν να αποκτήσει μια κριτική στάση όσον αφορά τα παραπάνω θέματα, έτσι ώστε και αργότερα να μάθει να προστατεύει μόνος του τον εαυτό του.

Όσον αφορά τον γνωστικό τομέα και την ανάπτυξη του εφήβου στον τομέα αυτό οι γονείς θα πρέπει να εξασφαλίσουν ένα περιβάλλον με πλούσια γνωστικά και συναισθηματικά ερεθίσματα, συμβάλλοντας έτσι στην αξιοποίηση της νοημοσύνης του. Ένα στερητικό περιβάλλον δεν βοηθά στην ομαλή πνευματική ανάπτυξη. Επιπλέον, θα πρέπει να γνωρίζουν τις βασικές νοητικές ικανότητες της κάθε ηλικίας, έτσι ώστε οι απαιτήσεις τους να είναι ανάλογες. Να υπολογίζουν όμως τις νοητικές του ικανότητες και στο θέμα του επαγγελματικού προσανατολισμού και να προσανατολίζουν τα σχέδια του μελλοντικού επαγγέλματος του εφήβου με βάση τα ενδιαφέροντά του, τις πραγματικές νοητικές του ικανότητες και να μην είναι υπερβολικά φιλόδοξοι.

Παράλληλα, θα πρέπει να αξιοποιούν την έφεση που έχει ο έφηβος για διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων. Να τον βοηθούν να επιλέγει τα κατάλληλα εξωσχολικά βιβλία, ιδιαίτερα λογοτεχνικά. Η λογοτεχνία καλλιεργεί την

ευαισθησία του εφήβου και τον βοηθά να καταλάβει καλύτερα τον εαυτό του και τους άλλους. Καλό είναι μάλιστα, να δίνεται η δυνατότητα στο παιδί να οργανώνει από μικρό τη δική του προσωπική βιβλιοθήκη.

Οι γονείς πρέπει να γνωρίζουν ότι ο έφηβος περνάει μια ψυχολογική κρίση, για την οποία δεν ευθύνεται ο ίδιος, αλλά είναι μια φυσιολογική εξέλιξη στην πορεία του ανθρώπου. Η κρίση αυτή είναι αναπόφευκτη για την ωριμότητά του. Οι γονείς έχουν υποχρέωση να συμπαρασταθούν στον έφηβο και αντιδρούν με υπομονή και κατανόηση, ώστε να μπορέσει να ξεπεράσει με επιτυχία αυτή την κρίση.

Θα πρέπει να φροντίζουν έτσι ώστε να υπάρχει ένα ευνοϊκό οικογενειακό περιβάλλον, που θα συμβάλλει θετικά στη συναισθηματική ισορροπία των εφήβων. Η ήρεμη οικογενειακή ατμόσφαιρα και οι αρμονικές σχέσεις των γονέων, δημιουργούν στον έφηβο το αίσθημα της ασφάλειας και της αυτοπεποίθησης και τον ενθαρρύνει να εκφράσει τα συναισθήματά του.

Επιπλέον, οι γονείς θα πρέπει να ρυθμίζουν το πρόγραμμα της εργασίας τους και τις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους, έτσι ώστε να μένει αρκετός χρόνος να ασχοληθούν με τον έφηβο. Να γνωρίζουν και ειδικά ο πατέρας, ότι η ψυχική και συναισθηματική επαφή με τα παιδιά τους, είναι προτιμότερη από την παροχή υλικών αγαθών.

Ο στενός συναισθηματικός δεσμός και οι στιγμές χαράς και γαλήνης, βοηθούν τον έφηβο να εκφράσει τα συναισθήματά του, να αποκτήσει καλές εμπειρίες από τη ζεστή οικογενειακή ατμόσφαιρα και να τη μεταφέρει αργότερα και στη δική του οικογένεια.

Να αναγνωρίζουν και να σέβονται την προσωπικότητα του και να ξέρει ο έφηβος ότι υπολογίζουν τη γνώμη του. Να συζητάνε μαζί του και να του συμπαραστέκονται στα προβλήματα και να τον ενθαρρύνουν όταν συναντά δυσκολίες. Να τον βοηθήσουν να δημιουργήσει μια σωστή συναισθηματική συμπεριφορά και να αποτελούν οι ίδιοι οι γονείς πρότυπα για να το καταφέρει.

Υπάρχουν ορισμένες περιπτώσεις, όπου η οικογένεια δεν έχει τις απαραίτητες προϋποθέσεις έτσι ώστε να συμβάλλει θετικά στην κοινωνική και συνολική αγωγή του παιδιού. Τέτοιες περιπτώσεις είναι (ΜΑΝΟΣ,1999) :

α) ο θάνατος του ενός συζύγου και κυρίως της μητέρας, και ιδιαίτερα όταν το παιδί βρίσκεται σε μικρή ηλικία και έχει μεγάλη ανάγκη από αγάπη και φροντίδα για να αναπτυχθεί ομαλά.

Ακόμη χειρότερη είναι η κατάσταση για τα παιδιά και τους εφήβους, όταν υπάρξει θάνατος και των δυο γονέων. Η πλειοψηφία των παιδιών αυτών μπορεί να οδηγηθεί στην αλητεία, την εγκληματικότητα και την πορνεία.

β) το διαζύγιο των γονέων είναι μια ακόμη αρνητική περίπτωση τόσο σημαντική, σχεδόν όσο και ο θάνατος του ενός συζύγου. Οι επιπτώσεις που προκαλεί στα παιδιά είναι μεγάλες, γιατί το διαζύγιο μπορεί να τους δημιουργήσει ψυχολογικά τραύματα.

γ) η απουσία της μητέρας από το σπίτι δημιουργεί επίσης προβλήματα στα παιδιά, ειδικά όταν αυτά είναι μικρής ηλικίας και έχουν ανάγκη τη φροντίδα της. Οι αυξημένες ανάγκες της ζωής υποχρεώνουν τη γυναίκα να λείπει πολλές ώρες εκτός σπιτιού, με συνέπεια να χαλαρώνουν οι δεσμοί με τα παιδιά της και να υπάρχει ο κίνδυνος να δημιουργηθούν ύποπτες συναναστροφές.

δ) η άτακτη και ανήθικη ζωή των γονέων και η υιοθέτηση άσχημων συνηθειών όπως αλκοόλ και τυχερά παιχνίδια, μπορεί να αποτελέσει κακό παράδειγμα προς μίμηση για τα παιδιά τους. Στην άτακτη ζωή μπορεί να προστεθούν οι καυγάδες ή η κακοποίηση μεταξύ των γονέων που δημιουργεί ψυχικά τραύματα στα παιδιά.

ε) η ανέχεια της οικογένειας είναι ένας ακόμη αρνητικός παράγοντας στην ανάπτυξη του εφήβου, γιατί οι συνθήκες που ζουν δεν τους δίνουν τη δυνατότητα να συναγωνιστούν με τα υπόλοιπα παιδιά κάτω από τις ίδιες προϋποθέσεις. Όμως και η μεγάλη ευχέρεια μπορεί πολλές φορές να δημιουργήσει άτομα μαλθακά και κακομαθημένα.

στ) η λάθος αγωγή που χρησιμοποιούν οι γονείς, που μπορεί να εκδηλώνεται είτε με υπερπροστασία δημιουργώντας ένα παιδί άβουλο, είτε με αδιαφορία, δημιουργώντας ένα παιδί χωρίς αυτοπεποίθηση ή με άσχημη συμπεριφορά, προσπαθώντας έτσι να προκαλέσει το ενδιαφέρον τους κ.λ.π.

ζ) άλλες αιτίες, όπως η έλλειψη ιδανικών και ηθικών αξιών στην οικογένεια, η κακή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και κάποιο έκτακτο γεγονός, μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα στους εφήβους.

Οι γονείς δεν πρέπει να ξεχνούν ότι η εφηβεία είναι ένα δύσκολο στάδιο στη ζωή των παιδιών τους και η συμπαράσταση, η κατανόηση και ο διάλογος είναι η καλύτερη τακτική για να τον βοηθήσουν να ξεπεράσει τις δυσκολίες.

Πρέπει να μην ασκούν υπερβολικά αυστηρό έλεγχο, για να επιτρέψουν τη σταδιακή χειραφέτησή του, έτσι ώστε ο έφηβος να γνωρίσει άτομα εκτός του κοντινού του περιβάλλοντος που θα τον βοηθήσουν να κοινωνικοποιηθεί. Να δημιουργήσουν ευκαιρίες, ώστε ο έφηβος να έρχεται σε επαφή με συνομηλίκους του και να μην απομονώνεται, γιατί αυτό μπορεί να τον οδηγήσει σε παθολογικές καταστάσεις. Μέσα από την επαφή του με συνομηλίκους ο έφηβος ανταλλάσσει απόψεις και εμπειρίες. Αισθάνεται πως δεν είναι ο μόνος που έχει ανησυχίες και προβλήματα και η ένταξή του σε μια ομάδα διευκολύνει την κοινωνικοποίησή του.

Παράλληλα, πρέπει να παρακινούν τον έφηβο να συμμετέχει σε χώρους με σωστά πρότυπα, συντελώντας έτσι στην κοινωνική του ανάπτυξη, όπως σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, αθλητικές δραστηριότητες ή οργανώσεις με ευγενείς σκοπούς.

Από την άλλη δεν θα πρέπει να αφήσουν τον έφηβο ανεξέλεγκτο, γιατί οι κίνδυνοι που τον απειλούν είναι αρκετοί. Πρέπει να ελέγχουν με διακριτικό τρόπο τις συναναστροφές των εφήβων, έτσι ώστε να μην παρασυρθούν από επιτήδειους και υιοθετήσουν άσχημες συνήθειες.

2.8 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ ΚΑΙ Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

2.8.1 Η ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΟΥΣ

Η κοινωνική, αλλά και η συναισθηματική, ανάπτυξη ενός παιδιού ξεκινάει από το 1^ο έτος (ΜΑΝΟΣ,1999), με τη δυαδική σχέση μητέρας-παιδιού. Η σχέση αυτή είναι μεγίστης σημασίας και θεωρείται από πολλούς ψυχολόγους καθοριστική για τη μετέπειτα πορεία του παιδιού, αφού συμβάλλει στην ομαλή κοινωνική ανάπτυξή του. Γενικά όμως, όλες οι σχέσεις που θα αναπτύξει το παιδί θεωρούνται σημαντικές, αφού η παιδική ηλικία είναι ένα ουσιαστικό προπαρασκευαστικό στάδιο για την παραπέρα κοινωνικοποίηση του ατόμου στο χρονικό διάστημα της εφηβικής ηλικίας.

Με το πέρασμα του χρόνου, οι δεσμοί με τους γονείς αρχίζουν και χαλαρώνουν όλο και πιο πολύ, καθώς ο έφηβος διεκδικεί και κερδίζει μεγαλύτερη ανεξαρτησία. Νέες απαιτήσεις και αξιώσεις παρουσιάζονται τώρα στον έφηβο, αφού θα πρέπει να διευρύνει τις σχέσεις τόσο με το άλλο φύλο, όσο και με τους συνομηλίκους του γενικά.

Σ' αυτό το σημείο, είναι πιθανόν οι σχέσεις μεταξύ των μελών να ενταθούν και να φορτιστούν συναισθηματικά. Από τη μια οι έφηβοι επιθυμούν την ανεξαρτησία τους (CONGER,1981), αλλά παράλληλα έχουν ανάγκη από την αγάπη και την προστασία των γονιών τους. Νιώθουν να πιέζονται από τις οικογενειακές αξίες, αλλά και τις αξίες και τα πρότυπα που επιβάλλει η κοινωνία. Όλες αυτές τις πλευρές της εσωτερικής του ζωής και της εξωτερικής του συμπεριφοράς, ο έφηβος δεν μπορεί να τις μοιραστεί με τους γονείς του. Από την άλλη, οι γονείς, καταπιεσμένοι πολλές φορές από τις δικές τους εφηβικές εμπειρίες, δυσκολεύονται να καταλάβουν και να μοιραστούν τα προβλήματα των έφηβων παιδιών τους, όσες προσπάθειες κι αν κάνουν. Έτσι, βρίσκονται από την άλλη πλευρά ενός "ρήγματος" που έχει σχηματισθεί ανάμεσα σ' αυτούς και τα παιδιά τους, παρόλα τα καλοπροαίρετα συναισθήματα που τους διακρίνουν.

Κι όμως οι άνθρωποι έχουν ανάγκη στην εφηβεία περισσότερο από κάθε άλλη περίοδο της ζωής τους, να μοιράζονται με τους άλλους τα έντονα-και καμιά φορά μπερδεμένα- συναισθήματά τους, τις αμφιβολίες και τα όνειρά τους. «Η εφηβεία είναι γενικά μια περίοδος έντονης κοινωνικότητας, αλλά συχνά και έντονης μοναξιάς. Το να είσαι απλώς με τους άλλους, δε λύνει το πρόβλημα. Πολύ συχνά οι νέοι αισθάνονται τη μεγαλύτερη μοναξιά όταν είναι μέσα στο πλήθος, σ' ένα πάρτι ή σ' ένα χορό».(CONGER,1981, 66).

Στο σημείο αυτό έρχονται να προστεθούν στη ζωή των εφήβων «οι άλλοι» (ΓΚΟΤΟΒΟΣ,1996), οι οποίοι είναι άτομα που δεν ανήκουν στο σύστημα οικογένεια. Αυτά τα πρόσωπα είναι οι συνομηλικοί τους, με τους οποίους ο νέος έρχεται σε επικοινωνία και συναναστρέφεται μαζί τους. Ο έφηβος περνάει μαζί τους τον περισσότερο χρόνο και παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην ψυχολογική και κοινωνική του ανάπτυξη. Ασκούν επιρροές με τη συμπεριφορά τους, το ύφος, τις ιδέες τους, τις επιθυμίες και εμπειρίες τους. Η συμβολή τους έχει ξεχωριστή σημασία, αφού βοηθούν το άτομο να καθορίσει την ταυτότητά του, όπου στο συγκεκριμένο στάδιο ανάπτυξης είναι ιδιαίτερα ρευστή η έννοιά της.

Πολλές φορές μάλιστα, είναι τόσο μεγάλη η επιθυμία και η ανάγκη που αισθάνεται ο έφηβος να ανήκει σε μια ομάδα, ώστε παρουσιάζεται διαφορετικός απ' ότι είναι, προκειμένου να ταιριάζει με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Έτσι, υιοθετεί το ύφος τους, τις απόψεις τους, τις αξίες τους, τη συμπεριφορά τους και τις πράξεις τους.

Οι ομάδες φιλίας που μπορεί να διαμορφώσει ή να συμμετέχει ο έφηβος, διακρίνονται στις εξής κατηγορίες (ΜΑΝΟΣ,1999) : τη συντροφιά, την κλίκα, τη μεγάλη παρέα, τις οργανωμένες ομάδες και τη συμμορία.

Η συντροφιά αποτελείται από τους πιο στενούς φίλους και κατέχει σημαντική θέση ανάμεσα στις εφηβικές σχέσεις των συνομηλίκων. Συνήθως αποτελείται από άτομα του ίδιου φύλου, κυρίως δύο αγόρια ή δύο κορίτσια. Στην πορεία μπορεί ο αριθμός των ατόμων να αυξηθεί, όμως πάντα αποτελείται από έμπιστους φίλους. Οι σχέσεις είναι πιο στενές και απαιτούνται συναισθήματα

ειλικρίνειας και τιμιότητας. Ο έφηβος περνάει τον περισσότερο χρόνο του με τους στενούς αυτούς φίλους και δεν χρειάζονται συνειδητές προσπάθειες για να γίνει δημοφιλής και αποδεκτός, αφού αυτή η σχέση βασίζεται στην αμοιβαιότητα, την αφοσίωση, την εμπιστοσύνη και τα κοινά ενδιαφέροντα. Οι στενοί φίλοι μπορεί να επηρεάσουν ο ένας τον άλλο ή ακόμα να διαφωνήσουν και να μαλώσουν. Παρόλα αυτά όλα ξεχνιούνται και η συντροφιά δεν διαλύεται. Οι στενοί φίλοι απολαμβάνουν τη χαρά της φιλίας, χωρίς υποκρισίες και τυπικότητες αλλά βασιζόμενοι στην εγκαρδιότητα και την ουσία της σχέσης τους. Αρκετές φορές μάλιστα, αρκούνται στη σιωπή. Σημαντικό γι' αυτούς είναι ότι βρίσκονται μαζί.

Η κλίκα είναι μια μικρή ομάδα ατόμων, τα οποία αλληλοϋποστηρίζονται μεταξύ τους και εξυπηρετούν κάποιο συγκεκριμένο σκοπό. Συνήθως αποτελείται από 3-4 άτομα, που έχουν κοινά ενδιαφέροντα και κοινές ικανότητες. Τα μέλη έρχονται σε συχνή επαφή μεταξύ τους, πηγαίνουν μαζί σε συναντήσεις, σε πάρτι, στον κινηματογράφο κ.λ.π. Απαιτείται απόλυτα συμμόρφωση στους κανόνες και τα πρότυπα που έχουν τεθεί, ακόμη κι αν αυτά διαφέρουν από τα πρότυπα και τις αξίες των οικογενειών. Αυτό μπορεί να φέρει συχνά σε σύγκρουση τα μέλη της κλίκας με τις οικογένειές τους. Οι κλίκες των κοριτσιών είναι συνήθως πιο μικρές και ασχολούνται περισσότερο με διαπροσωπικές σχέσεις (CONGER, 1981), ενώ οι κλίκες των αγοριών είναι πιο μεγάλες και ασχολούνται περισσότερο με κοινές δραστηριότητες όπως τα σπορ και τα χόμπι.

Η μεγάλη παρέα αποτελείται από πολλούς εφήβους και γι' αυτό συνήθως δεν υπάρχει μεγάλος κοινωνικός δεσμός ανάμεσά τους. Κατά την 1η εφηβική ηλικία αποτελείται κυρίως από άτομα του ίδιου φύλου. Αργότερα μπορεί να προστεθούν και άτομα του άλλου φύλου. Η παρέα αποτελείται από κλίκες αλλά και μεμονωμένα άτομα. Γι' αυτό συνδυάζει τη συνοχή και την προστασία που παρέχει η κλίκα, αλλά εξυπηρετεί και μεγάλες οργανωμένες κοινωνικές δραστηριότητες, όπως κοινές συζητήσεις παιχνίδια, χορούς κ.λ.π. Επιπλέον, μπορούν να μοιραστούν μερικά από τα όνειρά τους, τις ανησυχίες τους, όχι όμως στο επίπεδο των στενών φίλων, να ανταλλάξουν απόψεις και πληροφορίες, εξυπηρετώντας παράλληλα την πνευματική τους ανάπτυξη.

Οι οργανωμένες ομάδες συγκροτούνται συνήθως από το σχολείο, την εκκλησία ή άλλους κοινωνικούς φορείς, και απευθύνονται σε όλους τους νέους για να τους βοηθήσουν να συμμετέχουν σε κοινωνικές δραστηριότητες. Παρόλα αυτά πολλοί νέοι παραπονιούνται πως Δε νιώθουν άνετα μέσα σ' αυτές τις ομάδες, γιατί είναι υποχρεωμένοι να μετέχουν σε κοινές δραστηριότητες όπως συζητήσεις, συγκεντρώσεις που δεν τους αρέσουν και τους αφαιρούν την ελευθερία δράσης.

Σ' αυτή τη φάση της εφηβείας, πολλοί νέοι αισθάνονται την ανάγκη της απομόνωσης και αρκετοί βιώνουν αυτό το αίσθημα ακόμη κι όταν βρίσκονται ανάμεσα σε άλλους. Αυτό γίνεται, για παράδειγμα, όταν δεν υπάρχει ψυχική επαφή ανάμεσα στα μέλη που συγκροτούν τη μεγάλη παρέα ή τις οργανωμένες ομάδες.

Η συμμορία αποτελείται από λίγα άτομα που δεν έχουν προσαρμοστεί ικανοποιητικά στο σχολείο, δεν ταιριάζουν με τα υπόλοιπα άτομα και γι' αυτό έχουν περιορισμένο αριθμό φίλων. Συνήθως αποτελούνται από άτομα του ίδιου φύλου, κυρίως αγόρια. Η συμπεριφορά τους δεν αρμόζει με τους κανόνες της κοινωνίας και τα μέλη τους συνήθως οδηγούνται στην αππροσαρμοσσία. Συχνά χρησιμοποιούν μεταξύ τους ιδιαίτερες γλωσσικές εκφράσεις που δεν γίνονται κατανοητές στους απ' έξω από την ομάδα.

Η αποδοχή στις ομάδες φιλίας των συνομηλίκων, γίνεται βάσει ορισμένων χαρακτηριστικών. Άλλοι έφηβοι γίνονται αποδεκτοί από το σύνολο μιας ομάδας, ενώ κάποιοι άλλοι απορρίπτονται. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των ατόμων που γίνονται αποδεκτοί σε μια ομάδα, είναι ότι και τα ίδια αποδέχονται τους άλλους. Κάποια άλλα χαρακτηριστικά είναι η αυθορμησία, η αντικειμενικότητα, η καλή εμφάνιση κ.λ.π. Αντίθετα, έφηβοι που απομονώνονται και κλείνονται στον εαυτό τους ή που αισθάνονται ανασφάλεια δεν γίνονται γενικά αποδεκτοί.

Επιπλέον, από έρευνες που έγιναν (ΜΑΝΟΣ, 1999), αποδείχτηκε ότι υπάρχουν διαφορές στις προτιμήσεις ανάμεσα σε αγόρια και κορίτσια, αλλά και αλλαγές αξιών στο χρονικό διάστημα από τα 12 έως τα 15, κυρίως στα κορίτσια. Κατά το 12^ο έτος τα κορίτσια αποδέχονται πιο άνετα τα άτομα που είναι ήσυχα, υπάκουα και μη επιθετικά. Κατά το 15^ο έτος όμως προτιμούν άτομα που είναι επιδέξια, τολμηρά και αναλαμβάνουν την αρχηγία στα παιχνίδια. Κατά το 15^ο έτος εξακολουθούν να προτιμούνται άτομα με σωματικές ικανότητες, επιθετικά και άφοβα.

Οι παραπάνω διαφορές πιστεύεται ότι οφείλονται στο γεγονός πως τα κορίτσια στην ηλικία των 15 χρόνων έχουν περάσει σχεδόν όλα στο στάδιο της ήβης, ενώ από τα αγόρια μόνο τα μισά έχουν περάσει στο στάδιο αυτό.

Σε αντίθεση με το παιδί που δημιουργεί εύκολα δεσμούς με άλλα παιδιά, αλλά και πολύ εύκολα τους διαλύει, ο έφηβος αναζητά μεγαλύτερη ασφάλεια και σταθερότητα στους δεσμούς του. Πολλές φορές επιδιώκουν να δημιουργήσουν φιλίες με κάποιο άτομο που ταιριάζει με την δική τους ιδιοσυγκρασία και προσωπικότητα ή που να την συμπληρώνει. Για παράδειγμα αν ένας έφηβος υστερεί σωματικά, θα επιλέξει για φίλο του ένα άτομο που θα έχει τα ίδια σωματικά χαρακτηριστικά με αυτόν ή θα υπερέχει σωματικά σε σχέση με τον ίδιο.

Κατά την προεφηβεία τα αγόρια κάνουν κυρίως παρέα με αγόρια, ενώ τα κορίτσια με κορίτσια. Συνήθως υπάρχει μια επιφυλακτικότητα ή και ανοιχτή περιφρόνηση προς το αντίθετο φύλο. Αυτό είναι κατά κάποιο τρόπο ένα είδος αυτοπροστασίας και άμυνας που αποκλείει πρόωρες ετερόφυλες σχέσεις, στις οποίες ο έφηβος δεν είναι ακόμη ώριμος και έτοιμος να ανταποκριθεί και μπορεί να του προκαλέσουν άγχος. Πολλές φορές μπορεί να ακούσουμε ένα αγόρι 11 χρονών να περιγράφει τα κορίτσια σαν «τρομερά πλάσματα» ή όταν ένα κορίτσι της ίδιας ηλικίας, να λει για τα αγόρια ότι «ξέρουν μόνο να δίνουν μπουνιές και να κλωτσάνε».

Όταν ο νέος εισέρχεται στο στάδιο της μέσης εφηβικής ηλικίας, οι φιλίες γίνονται πιο στενές, είναι συναισθηματικά πιο αλληλοεξαρτώμενες και

βασίζονται περισσότερο στις προσωπικότητες των φίλων απ' ότι τα προηγούμενα χρόνια. Λόγω όμως της έντασής τους είναι και πιο ευάλωτες. Σ' αυτή τη φάση, ο έφηβος έχει την ευκαιρία και την ανάγκη να μοιραστεί τις σκέψεις και τα συναισθήματά του και αναζητά φίλους από την πλευρά του άλλου φύλου. Αυτό θα συμβάλλει στη σταδιακή μεταβίβασή του προς τις ετερόφυλες σχέσεις, την ανάπτυξη της συναισθηματικής οικειότητας, καθώς και τη δημιουργία της ταυτότητας του ρόλου του σαν άνδρας ή γυναίκα.

Αντίθετα, στην προχωρημένη εφηβική ηλικία, εμφανίζεται μια νέα ανάγκη και ορμή, που έρχεται να ολοκληρώσει την ασφάλεια και την οικειότητα μιας στενής σχέσης με ένα μέλος του αντίθετου φύλου. Ο νέος αρχίζει να εξοικειώνεται με τα μέλη του αντίθετου φύλου και αποκτά μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στην ικανότητά του να σχετίζεται μαζί τους. Αυτή η ορμή όμως, κάποιες φορές μπορεί να προκαλέσει άγχος, αφού συγκρούονται οι διάφορες ανάγκες όπως αυτή της ασφάλειας και οικειότητας με τον πόθο. Έτσι, πολλές φορές, οι έφηβοι δυσκολεύονται να βρουν μια ισορροπία μεταξύ αυτών των αναγκών, βιώνοντας αδεξιότητα και αμηχανία.

Μέσα όμως σ' αυτές της γενικές τάσεις υπάρχουν και διαφορές φύλου στις εφηβικές φιλίες. Οι φιλίες μεταξύ των κοριτσιών, είναι συνήθως πιο βαθιές, πιο ειλικρινείς, βασίζονται στο συναίσθημα και υπάρχει περισσότερη αμοιβαία υποστήριξη και ενθάρρυνση. Αντίθετα, τα αγόρια αναζητούν ένα συμπαθητικό σύντροφο, με τον οποίο να έχουν κοινά ενδιαφέροντα. Επίσης, πολλές φορές δείχνουν ανοιχτά τον ανταγωνισμό τους, ενώ αποφεύγουν τις εκδηλώσεις, εξαιτίας των κοινωνικών προκαταλήψεων, που θέλει το αγόρι πιο συγκρατημένο.

Πολλές φορές η ένταξη σε μια ομάδα συνομηλίκων μπορεί να παίξει θετικό ρόλο και οι έφηβοι να αποκομίσουν ωφέλειες από τη συμμετοχή τους σ' αυτήν. Παρόλα αυτά, όμως, αρκετοί είναι και οι κίνδυνοι που καιροφυλαχτούν, εάν η ομάδα πάρει λάθος κατεύθυνση.

Η νεανική ομάδα είναι ένα καταφύγιο για τον έφηβο, όπου περιβάλλεται με στοργή από τους συνομηλίκους του και εκεί βρίσκει συμπαράσταση και ανταπόκριση. Αυτό συμβάλλει στην ψυχική του ισορροπία, αφού νιώθει ότι ανήκει κάπου. Μέσω της επικοινωνίας του με άλλα άτομα αποκτά αυτογνωσία. Γνωρίζει τόσο τις δυνατότητές του, αλλά και τις αδυναμίες του και προσπαθεί να τις διορθώσει. Μέσα από τη συναλλαγή του επίσης, γνωρίζει διάφορους ανθρώπους, τους εκτιμά και τους τοποθετεί ανάλογα, αλλά βλέπει και τα πράγματα από την οπτική γωνία άλλων νέων. Αναπτύσσεται πνευματικά, αφού είναι υποχρεωμένος να αντιμετωπίσει τους άλλους στις διάφορες συζητήσεις, να δραστηριοποιηθεί και να ανταλλάξει τις απόψεις και τα επιχειρήματά του.

Παράλληλα αναπτύσσεται και κοινωνικά, αφού μέσα από τις συναλλαγές του μαθαίνει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του και μαθαίνει ποιος είναι ο κοινωνικός του ρόλος μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Συγχρόνως αναπτύσσει την ενσυναίσθηση, αφού μαθαίνει να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του, αναλογιζόμενος το αποτέλεσμα της σε σχέση με το τι θα αισθανθεί ο άλλος. Ουσιαστικά ο έφηβος μέσα στην ομάδα φιλίας προετοιμάζεται σταδιακά για το ομαλό πέρασμα και την ένταξή του στην κοινωνία των ωρίμων, προσφέροντας τις χρήσιμες υπηρεσίες του.

Υπάρχουν όμως και αρκετοί κίνδυνοι από την ένταξη του εφήβου στην ομάδα φιλίας. Κάθε ομάδα έχει συνήθως και κάποιο αρχηγό που πρέπει να συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν για να είναι δημοφιλής και αποδεκτός από την ομάδα. Αν για παράδειγμα ο αρχηγός είναι αυταρχικός και βίαιος ή εάν υπάρχουν αυστηροί κανόνες, τότε ο έφηβος κινδυνεύει να χάσει την προσωπικότητά του και τη δυνατότητα αυτοέκφρασης. Να γίνει έτσι ένα άβουλο άτομο, χωρίς δυνατότητα πρωτοβουλιών, υποχείριο στα χέρια επιτήδειων. Επιπλέον, υπάρχει ο κίνδυνος τα μέλη να έχουν υιοθετήσει άσχημες συνήθειες όπως χρήση αλκοόλ, ναρκωτικών ουσιών, ομοφυλοφιλικές τάσεις και άλλου είδους εκτροπές τις οποίες ενδέχεται να αποκτήσει ο έφηβος, αφού συναναστρέφεται μαζί τους.

2.8.2 Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΩΝ

Είναι φυσικό οι γονείς να ενδιαφέρονται για το είδος των φίλων που τα παιδιά τους θα επιλέξουν (HERBERT, 1989), αφού οι φίλοι ασκούν μεγάλη επιρροή σ' αυτά. Δικαιολογημένα ανησυχούν για τις «καλές» και τις «κακές» επιρροές στη ζωή των παιδιών τους. Αγγωνιούν για τις συντροφίες που έχουν, καθώς αυτά μεγαλώνουν έξω και μακριά από την οικογένεια.

Παρόλο όμως που οι φιλίες πρέπει να ελέγχονται, είναι σημαντικός ο τρόπος με τον οποίο θα γίνεται ο έλεγχος αυτός. Είναι εμφανές ότι οι γονείς δεν θα πρέπει να έχουν το παιδί τους κάτω από συνεχή επίβλεψη, αλλά από την άλλη δεν θα ήταν σωστό να το αφήσουν χωρίς καμία επίβλεψη, γιατί τότε είναι σχεδόν βέβαιο πως θα υπάρξουν προβλήματα. Αν οι γονείς θέλουν να έχουν κάποιο ρόλο στην κοινωνικοποίηση του παιδιού τους, οφείλουν να μεριμνήσουν έτσι ώστε η επίδραση της ομάδας συνομηλίκων να μην είναι μεγαλύτερη από την επίδραση της οικογένειας.

Είναι σημαντικό, οι γονείς να γνωρίζουν με ποιους κάνει παρέα ο γιος τους ή η κόρη τους, διότι όπως αναφέρθηκε αυτοί ασκούν μεγάλη επιρροή. Επιπλέον, θα πρέπει να φροντίσουν έτσι ώστε οι νέοι να συνάψουν παρέες που ασχολούνται με θετικές δραστηριότητες ή να κάνουν φίλους άτομα με καλή διαγωγή.

Αν παρά τις προσπάθειες των γονιών, οι νέοι έχουν συνάψει ανεπιθύμητες φιλίες, θα πρέπει να προσπαθήσουν να τους απομακρύνουν από αυτές τις παρέες. Αυτό βέβαια δεν θα γίνει με τη βία, αλλά μέσα από διάλογο και συζήτηση, με επιχειρήματα για τις συνέπειες που θα έχουν συνεχίζοντας την ανεπιθύμητη φιλία και σίγουρα με μεγάλη υπομονή και διάθεση για την επίλυση οποιονδήποτε προβλημάτων.

Αν οι γονείς φροντίσουν για τη σωστή χειραφέτηση και κοινωνικοποίηση των παιδιών τους, θα συμβάλλουν στην ωρίμανσή τους, κάνοντάς τους χρήσιμους

πολίτες, που θα μπορούν να προσαρμόζονται σε κάθε περιορισμό, να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να διακρίνονται για την πειθαρχία τους και τις ηθικές τους αρχές.

2.9 ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Στο κεφάλαιο αυτό πραγματοποιήθηκε μια ιστορική ανασκόπηση του θεσμού της οικογένειας, όπου αναφέρθηκαν οι βασικές λειτουργίες της, η δομή και η δυναμική της, καθώς και η σημασία που δίνεται στο θεσμό της οικογένειας στις παραδοσιακές και αστικές κοινωνίες.

Δόθηκαν οι ρόλοι των γονέων μέσα στο οικογενειακό υποσύστημα, όπως αυτοί διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο. Παράλληλα, αναφέρθηκε η κρίση που διέρχεται ο θεσμός της οικογένειας, οι αλλαγές που παρατηρούνται στις ενδοοικογενειακές σχέσεις και στους ρόλους μεταξύ των μελών.

Εξετάστηκαν τα τέσσερα βασικά μοντέλα, που δηλώνουν τη θέση του εφήβου μέσα στην οικογένεια, καθώς και η συμπεριφορά των γονέων απέναντι στον έφηβο (τύποι γονέων). Παράλληλα, δόθηκαν κατευθύνσεις που μπορούν να υιοθετήσουν οι γονείς για μια θετική στάση και αντιμετώπιση του έφηβου στη διάρκεια της ανάπτυξής του.

Τέλος, αναλύθηκε η σημασία της ύπαρξης των φίλων και συνομηλίκων στη ζωή του εφήβου, καθώς και η στάση των γονέων απέναντι στην ομάδα των συνομηλίκων.

2.10 ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της έρευνας είναι να δούμε τις απόψεις των γονέων απέναντι στις αλλαγές συμπεριφοράς που βιώνουν τα παιδιά τους στην εφηβεία.

Αναλυτικότερα θα θέλαμε να διερευνηθεί:

(α) κατά πόσο οι γονείς γνωρίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά της εφηβείας – αλλαγές στο βιοσωματικό, νοητικό, συναισθηματικό και κοινωνικό τομέα .

(β) επίσης κατά πόσο γνωρίζουν τις ιδιαιτερότητες της εφηβείας – ψυχολογικές αντιδράσεις : εσωστρέφεια, ανία, αντιδραστική συμπεριφορά προς τους άλλους, ονειροπόληση, έλλειψη αυτοπεποίθησης, κ.α.

(γ) και τέλος, πως βιώνουν τις ιδιαιτερότητες της εφηβείας και πως αντεπεξέρχονται στο γονεϊκό τους ρόλο.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, οι υποθέσεις, οι οποίες προκύπτουν, είναι:

1) Οι απόψεις των γονέων για την αλλαγή της συμπεριφοράς των παιδιών τους στην εφηβεία θα επηρεάζονται από:

(α) την ηλικία τους

(β) το μορφωτικό τους επίπεδο

(γ) την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση

Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς οι οποίοι είναι μικρότερης ηλικίας, έχουν μια πιο διαλλακτική συμπεριφορά προς τους εφήβους, επιδιώκουν να ενημερώνονται για θέματα που αφορούν την εφηβική ηλικία και τα προβλήματα των εφήβων, σε αντίθεση με τους γονείς των οποίων η διαφορά ηλικίας τους με των παιδιών τους είναι πολύ μεγαλύτερη. (ΧΟΥΡΔΑΚΗ 1992)

Το ίδιο ισχύει όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, δηλαδή γονείς με υψηλό μορφωτικό επίπεδο έχουν μια ελαστική συμπεριφορά προς τους εφήβους και είναι καλύτερα ενημερωμένοι για τα βασικά χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες της εφηβικής ηλικίας. Τέλος, όσον αφορά την κοινωνικοοικονομική κατάσταση, γονείς οι οποίοι βρίσκονται σε άσχημη κοινωνικοοικονομική κατάσταση πιθανόν να μην έχουν τη δυνατότητα πληροφόρησής τους για θέματα που αφορούν την εφηβεία, η άσχημη αυτή κατάσταση να υποδηλώνει το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο

και να μην θεωρούν ιδιαίτερα σημαντική την αλλαγή της συμπεριφοράς των παιδιών τους. (ΧΟΥΡΔΑΚΗ, 1992)

2) Η μορφή της οικογένειας προέλευσης του ατόμου αποτελεί τη βάση για τη διαμόρφωση αντιλήψεων του ατόμου. Ένας παράγοντας για τη συμπεριφορά του γονέα απέναντι στον έφηβο και για τις απόψεις του σχετικά με την εφηβεία μπορεί να είναι η μορφή της οικογένειας από την οποία προέρχεται ο γονιός. Ο τύπος γονέα θα εξαρτάται εν μέρει από το περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε ο ίδιος. Το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν τα άτομα, συνήθως επιδρά στη διαμόρφωση των απόψεών τους πάνω σε διάφορα θέματα και το χαρακτήρα τους. Τα άτομα τα οποία έχουν μεγαλώσει σε ένα παραδοσιακό περιβάλλον αντιλαμβάνονται την οικογένεια, τις λειτουργίες της και τον ρόλο τους μέσα σ' αυτή διαφορετικά από τα άτομα τα οποία έχουν μεγαλώσει σε αστικό περιβάλλον (ΚΑΤΑΚΗ, 1998). Οι αντιλήψεις των γονέων, λοιπόν, σχετικά με την εφηβεία, επηρεάζονται από το περιβάλλον που κατάγονται.

3) Τέλος, μια ακόμα υπόθεση της παρούσας έρευνας, ήταν ότι οι απόψεις των γονέων για την εφηβεία επηρεάζονται α) από την καταγωγή τους και β) από τον τόπο διαμονής τους.

Το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν τα άτομα, συνήθως επιδρά στη διαμόρφωση των απόψεών τους πάνω σε διάφορα θέματα και το χαρακτήρα τους. Τα άτομα τα οποία έχουν μεγαλώσει σε ένα παραδοσιακό περιβάλλον αντιλαμβάνονται την οικογένεια, τις λειτουργίες της και τον ρόλο τους μέσα σ' αυτή διαφορετικά από τα άτομα τα οποία έχουν μεγαλώσει σε αστικό περιβάλλον (ΚΑΤΑΚΗ, 1998). Οι αντιλήψεις των γονέων, λοιπόν, σχετικά με την εφηβεία, επηρεάζονται από το περιβάλλον που κατάγονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα σημαντικό κομμάτι της μελέτης, αποτελεί η μεθοδολογία και τα αποτελέσματα της έρευνας. Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφεται πως έγινε η επιλογή του δείγματος, οι ενότητες που περιλαμβάνει το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε, η διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας και τέλος, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα.

Η έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε σε χωριά του νομού Έβρου και στην πόλη της Ορεστιάδας, χαρακτηρίζεται ως εφαρμοσμένη – περιγραφική έρευνα. Κύρια χαρακτηριστικά της είναι η μελέτη των φαινομένων όπως εξελίσσονται στο φυσικό τους πλαίσιο με σκοπό την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων και την εφαρμογή τους σε πρακτικές καταστάσεις. Ως προς το είδος των δεδομένων χαρακτηρίζεται ποσοτική, ενώ ως προς τον αριθμό των εξεταζόμενων ατόμων δειγματοληπτική (JAVEAU, 1996). Τέλος, όσον αφορά την συλλογή των στοιχείων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος του ερωτηματολογίου, ενώ η ανάλυση των στοιχείων είναι στατιστική, με τη χρήση Η/Υ.

Γενικά, η έρευνα με ερωτηματολόγιο αποβλέπει συνήθως να συγκεντρώσει τριών ειδών στοιχείων ή δεδομένων (JAVEAU, 1996):

1. Γεγονότα, τα οποία προκύπτουν από το προσωπικό πεδίο των ατόμων, από το πεδίο του άμεσου περιβάλλοντός τους και από το πεδίο συμπεριφοράς τους.
2. Υποκειμενικές κρίσεις πάνω σε γεγονότα, ιδέες, συμβάντα ή άτομα, είτε πρόκειται για γνώμες, στάσεις (δηλαδή διαθέσεις) ή κίνητρα (προσδοκίες).
3. Γνώσεις, δηλαδή ενδείξεις γύρω από το επίπεδο γνώσεων διαφόρων μελετημένων από την έρευνα αντικειμένων.

Για τη διεξαγωγή της έρευνας ακολουθήθηκαν τα επιμέρους στάδια μιας έρευνας με ερωτηματολόγιο. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα έρευνα περιλαμβάνει τα εξής στάδια :

1) Προσδιορισμός του αντικειμένου έρευνας.

Αρχικά προσδιορίσαμε το ακριβές αντικείμενο της έρευνας, δηλαδή για ποιες αλλαγές των εφήβων θα αναφέρεται, ποια κατηγορία γονέων, καθώς επίσης και την ακριβή ηλικία των εφήβων με τους οποίους θα ασχοληθούμε στην έρευνα.

2) Προηγούμενες έρευνες – Βιβλιογραφική μελέτη

Στο στάδιο αυτό αναζητήσαμε προγενέστερες έρευνες στο ίδιο ερευνητικό πεδίο, τόσο για να συγκεντρώσουμε ποσοτικά και αριθμητικά στοιχεία, όσο και για να αποφύγουμε την διεξαγωγή μιας έρευνας η οποία έχει ήδη πραγματοποιηθεί. Επίσης, στο σημείο αυτό ξεκινήσαμε βιβλιογραφική μελέτη γύρω από το ερευνητικό μας πεδίο.

3) Καθορισμός του αντικειμενικού σκοπού της έρευνας και των υποθέσεων εργασίας.

Κατόπιν της βιβλιογραφικής μελέτης γύρω από το πεδίο της έρευνας, καθορίστηκε ο αντικειμενικός σκοπός της έρευνας, εφόσον η έρευνα χαρακτηρίζεται από μια σειρά αντικειμενικών σκοπών, που έχουν σχέση με τον επιλεγμένο πληθυσμό, τον οποίο επιθυμεί να μελετήσει κανείς. Επίσης, καθορίστηκαν οι υποθέσεις της έρευνας. Για να επιτευχθούν οι καθορισμένοι στόχοι της έρευνας πρέπει να θέσει κάποιος μια σειρά υποθέσεων εργασίας τις οποίες θα επαληθεύσει. Μόνο οι σωστά διατυπωμένες υποθέσεις εργασίας θα επιτρέψουν τη διατύπωση σαφών ερωτήσεων στο ερωτηματολόγιο.

4) Καθορισμός του πληθυσμού (βλ. Επιλογή δείγματος).

5) Σύνταξη του πλάνου του ερωτηματολογίου.

Στο στάδιο αυτό έγινε η αρχική προετοιμασία για την κατασκευή του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα (επιλογή ερωτήσεων, μορφή, δομή).

6) Σύνταξη του οριστικού ερωτηματολογίου.

Σε αυτό το στάδιο, επιλέξαμε τις τελικές ερωτήσεις που θα περιλάμβανε το ερωτηματολόγιο, έγινε η σελιδοποίηση και μια αρχική κωδικοποίηση.

7) Υλοποίηση της έρευνας.

Επόμενο στάδιο ήταν η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων.

8) Κωδικοποίηση των ερωτηματολογίων.

Εφόσον συγκεντρώθηκαν όλα τα ερωτηματολόγια, έγινε η κωδικοποίηση για την ανάλυσή τους, η οποία πραγματοποιήθηκε με ηλεκτρονικό υπολογιστή και για το λόγο αυτό δημιουργήσαμε την κατάλληλη βάση δεδομένων.

9) Ανάλυση δεδομένων.

Μετά τη συγκέντρωση των στοιχείων έγινε η ανάλυση αυτών. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων εντάσσεται απαραίτητα στις προοπτικές των υποθέσεων εργασίας οι οποίες διατυπώθηκαν στην αρχή.

10) Τελική σύνταξη.

Το τελευταίο αυτό στάδιο περιλαμβάνει τόσο την παρουσίαση των αποτελεσμάτων, όσο και τη διατύπωση προτάσεων σχετικά με την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων αυτών.

3.2 ΕΠΙΛΟΓΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ – ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Το δείγμα της συγκεκριμένης έρευνας αποτελείται από 100 γονείς (μητέρα – πατέρα), οι οποίοι έχουν παιδιά στην εφηβεία, ηλικίας 13-18 ετών και ζουν μόνιμα σε κάποιο χωριό του νομού Έβρου ή στην πόλη της Ορεστιάδας. Τα πενήντα ζευγάρια του δείγματος διαμένουν μόνιμα στην Ορεστιάδα και τα πενήντα σε χωριά της ευρύτερης περιοχής.

Μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά της επιλεγμένης περιοχής συνοψίζονται ως εξής:

- 1) Σύμφωνα με την απογραφή του 2001 ο πληθυσμός της πόλης της Ορεστιάδας έφθανε στους 17.194 κατοίκους, ενώ ο πληθυσμός των χωριών (στα οποία έγινε η έρευνα) κυμαινόταν από 278 κατοίκους (το μικρότερο) έως 1.159 κατοίκους (το μεγαλύτερο) (ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ, ΦΕΚ 715)
- 2) Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού απασχολείται στον τριτογενή τομέα (περίπου το 42%) και ακολουθεί ο πρωτογενής τομέας (40%), ενώ το ποσοστό απασχόλησης στον δευτερογενή τομέα είναι αρκετά μικρότερο (17,9%). (ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, 1998)
- 3) Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού είναι Δημοτικής εκπαίδευσης (55,4%) , το 20,5% του πληθυσμού είναι απόφοιτοι Λυκείου και το 15,2% είναι Ανωτέρας και Ανωτάτης εκπαίδευσης (ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, 1998).

Οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκε η συγκεκριμένη περιοχή για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι ότι:

- (α) Πρόκειται για μια παραμεθόριο περιοχή, ιδιαίτερα απομακρυσμένη από το κέντρο και το σύνολο των υπηρεσιών.

(β) Είναι μια περιοχή, για την οποία δεν υπάρχει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον

(γ) Δεν πρόκειται για μια ιδιαίτερα αναπτυγμένη περιοχή τόσο όσον αφορά τον οικονομικό τομέα, αλλά και για όσον αφορά την παροχή υπηρεσιών.

3.3 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Το ερωτηματολόγιο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα έρευνα ήταν έμμεσα συμπληρούμενο και οι ερωτήσεις ήταν κλειστές και ημι-ανοιχτές. Το ερωτηματολόγιο, σύμφωνα με το περιεχόμενο των ερωτήσεων, διακρίνεται σε έξι τομείς. Πιο συγκεκριμένα :

A) Δημογραφικά στοιχεία των γονέων, πχ ηλικία, εκπαίδευση, επάγγελμα κλπ (ερώτ. 1-8).

B) Δημογραφικά στοιχεία του παιδιού, (ηλικία, φύλλο) (ερώτ. 9-10)

Γ) Αλλαγές στη στάση / συμπεριφορά του παιδιού, πχ «Έχετε παρατηρήσει κάποια αλλαγή στη στάση των παιδιών όσον αφορά...;» (ερώτ. 11-12)

Δ) Αντιδράσεις γονέων στις αλλαγές των παιδιών τους, πχ «Για τις αλλαγές στη στάση και στη συμπεριφορά των παιδιών σας συνήθως μιλάτε...» (ερώτ. 13-18)

Ε) Σχέσεις γονιών με παιδιά, πχ «Επιδιώκεται να συζητάτε με τα παιδιά σας θέματα που τα απασχολούν;» (ερώτ. 19-26)

ΣΤ) Γνώσεις γονέων για την εφηβεία, πχ «Οι πληροφορίες - γνώσεις που έχετε για την εφηβεία προέρχονται από...;», (ερώτ. 27-30)

3.4 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Για την εύρεση του δείγματος και τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, χρησιμοποιήθηκαν διαδικασίες οι οποίες περιλαμβάνουν:

α) Προσέγγιση και ενημέρωση των γονέων μέσω τρίτων ατόμων, καθώς και εύρεση του δείγματος με τη μέθοδο «πόρτα – πόρτα»(η μέθοδος αυτή χρησιμοποιήθηκε κυρίως για την εύρεση των ατόμων του δείγματος στην Ορεστιάδα).

β) Εκτενέστερη ενημέρωση, με τηλεφωνική και προσωπική επαφή, σχετικά με το αντικείμενο της έρευνας και τους σκοπούς, καθώς και συνεννόηση με τους γονείς ώστε να παρευρίσκονται και οι δύο κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

γ) Επίσκεψη κατόπιν ραντεβού για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου.

Οι δυσκολίες που προέκυψαν σε πρακτικό επίπεδο, κατά τη διεξαγωγή της έρευνας ήταν η κάλυψη των χιλιομετρικών αποστάσεων, αφού η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε χωριά της Ορεστιάδας και σε χωριά του νομού Έβρου (η μετακίνηση στα χωριά έγινε με ορισμένες δυσκολίες, αφού δεν υπήρχε τακτική συγκοινωνία), καθώς και η οικονομική κάλυψη για μετακινήσεις, παραμονή, κλπ.

Ένα ακόμη, αρκετά δύσκολο σημείο, ήταν η ταυτόχρονη παρουσία και των δύο γονιών κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Αυτό, αφορούσε κυρίως τους κατοίκους των χωριών, αφού η χρονική περίοδος διεξαγωγής της έρευνας συνέπεσε με περίοδο αγροτικών εργασιών.

Οι περισσότεροι ερωτώμενοι ήταν δεκτικοί στο να συμμετέχουν στη διαδικασία της έρευνας. Υπήρχε, όμως, και ένα μικρό ποσοστό που ήταν επιφυλακτικοί. Η άρση των επιφυλάξεων και επίτευξη της συνεργασίας πραγματοποιήθηκε με τις διευκρινίσεις που δόθηκαν από τους συνεντευκτές,

καθώς και με τη διασαφήνιση του σκοπού της έρευνας. Έτσι το ποσοστό άρνησης για συμμετοχή στην έρευνα μειώθηκε στο ελάχιστο.

3.5 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Στο σημείο αυτό παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης έρευνας. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων βασίστηκε στο στατιστικό πακέτο SPSS 10.

1. Περιοχή κατοικίας γονέων

Ο συνολικός αριθμός του δείγματος ήταν 100 ζευγάρια (μητέρα – πατέρας), εκ των οποίων τα 50 διέμεναν στην πόλη της Ορεστιάδας, ενώ τα υπόλοιπα 50 σε διάφορα χωριά του νομού Έβρου. Η κατανομή αυτή ήταν επιδιωκόμενη σύμφωνα με τις ανάγκες της έρευνας. (πιν. 1α & 1β)

2. Περιοχή καταγωγής γονέων

Το 76% του δείγματος (μητέρα – πατέρας) κατάγεται από αγροτική περιοχή, δηλαδή το 76% των μητέρων κατάγονται από κάποιο χωριό (πιν. 2α) όπως επίσης και το 76% των πατέρων (πιν. 2β).

Για τις μητέρες, ένα ποσοστό 14% κατάγονται από κάποια πόλη και μόλις το 2% κατάγονται από την πρωτεύουσα. (πιν. 2α). Για τους πατέρες το 18% προέρχονται από πόλη και το υπόλοιπο 6% από επαρχιακή πόλη (πιν.2β).

3. Ηλικία γονέων.

Το 49% των μητέρων του δείγματος είναι από 31 – 40 ετών (πιν. 4α) , ενώ για τους πατέρες σ' αυτή την ηλικία είναι το 16% (πιν. 4β). Στην ηλικία των 41-50 ετών είναι το 49% για τις γυναίκες και το 76% για τους άντρες. Για τις ηλικίες από 51 – 60 και 61-70 τα ποσοστά του δείγματος είναι πάρα πολύ μικρά και για τους άντρες και για τις γυναίκες (πιν. 4α και 4β).

4. Επίπεδο εκπαίδευσης γονέων

Όσον αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων, για τις μητέρες το 32% (πιν. 5α) έχει τελειώσει το Δημοτικό, το 27% έχει τελειώσει το Λύκειο, το 12% το Γυμνάσιο, το 11% έχει αποφοιτήσει από κάποια Τεχνική σχολή και ένα ποσοστό 11% έχουν Πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

Για τους πατέρες, το ποσοστό δημοτικής εκπαίδευσης είναι μικρότερο (21%) σε σχέση με το αντίστοιχο των μητέρων. Το 25% των πατέρων είναι απόφοιτοι Λυκείου, το 22% έχουν εκπαιδευτεί σε κάποια Τεχνική σχολή και το 13% έχουν Πανεπιστημιακή εκπαίδευση (πιν. 5β).

5. Επάγγελμα γονέων

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων του δείγματος ασχολούνται με τα οικιακά (48%), ένα ποσοστό της τάξεως του 15% είναι στην κατηγορία των ελεύθερων επαγγελματιών, το 14% είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι (υπάλληλοι γραφείου και πωλήτριες) και το 8% είναι στην κατηγορία των ιατρικών και παραϊατρικών επαγγελματιών (πιν. 6α).

Το 27% των πατέρων είναι ελεύθεροι επαγγελματίες, επίσης 27% είναι εργάτες και τεχνίτες, το 18% του δείγματος είναι αγρότες, το 16% είναι ιδιωτικοί υπάλληλοι (υπάλληλοι γραφείου και πωλητές) και ένα μικρό ποσοστό (6%) ανήκουν στην κατηγορία των στρατιωτικών επαγγελματιών (πιν. 6β).

6. Μορφή οικογένειας προέλευσης

Το 54% των γυναικών προέρχεται από πυρηνική οικογένεια, ενώ το 44% του δείγματος προέρχεται από εκτεταμένη – παραδοσιακή οικογένεια (πιν. 7α). Στους άντρες το 50% του δείγματος προέρχονται από πυρηνική οικογένεια και το 48% από εκτεταμένη – παραδοσιακή (πιν. 7β).

7. Σχέσεις με την οικογένεια προέλευσης

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων του δείγματος (90%), δηλώνει ότι οι σχέσεις με τους γονείς τους είναι καλές ενώ τα υπόλοιπα ποσοστά είναι μεταξύ 5-2% (πιν. 8α). Για τους πατέρες τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 82% καλές, 12% μέτριες και για τα υπόλοιπα από 3-2% (πιν. 8β).

8. Φύλο παιδιών

Το πρώτο παιδί της οικογένειας είναι αγόρι με ποσοστό 48% και κορίτσι με ποσοστό 52%. Το φύλο του δεύτερου παιδιού κατανέμεται με ποσοστό 44% αγόρι και 49% κορίτσι. Για το τρίτο παιδί τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 6% και 6% (πιν. 9α, 9β, 9γ).

Επίσης, εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι από το δείγμα μας το 81% έχει δύο παιδιά, το 12% έχει τρία παιδιά και το 7% έχει ένα μόνο ένα παιδί.

9. Ηλικία παιδιών

Το 60% του πρώτου παιδιού της οικογένειας είναι στην εφηβική ηλικία και το 40% είναι από 19 ετών και άνω (11α). Για το δεύτερο παιδί στην εφηβική ηλικία είναι το 65% και το 20% στην παιδική ηλικία (πιν. 11β). Τέλος για το τρίτο παιδί το 6% είναι στην εφηβεία και το 6% στην παιδική ηλικία (πιν. 11γ).

10. Αλλαγές στη στάση του εφήβου

Το 79% των μητέρων έχουν παρατηρήσει αλλαγή στο ντύσιμο του εφήβου, ενώ το 21% όχι ($p=0,000$), (πιν. 12). Για τους πατέρες το 70% έχει παρατηρήσει αλλαγή στο ντύσιμο, το 30% δεν έχει παρατηρήσει καμία τέτοια αλλαγή ($p=0,000$) (πιν. 19).

Όσον αφορά την αλλαγή στο σχολείο το 29% των μητέρων έχουν δει κάποια αλλαγή, ενώ το 71% υποστηρίζουν ότι τα παιδιά τους δεν παρουσίασαν αλλαγές στο σχολείο ($p=0,000$) (πιν. 16). Για το ίδιο θέμα οι πατέρες δήλωσαν

με ποσοστό 29% ότι παρατήρησαν κάποια αλλαγή, ενώ με ποσοστό 70% όχι ($p=0,000$) (πιν.23)

Από το δείγμα, 70% των μητέρων δηλώνει ότι έχει παρατηρήσει διαφορετική στάση του εφήβου απέναντι στο αντίθετο φύλο και το 29% ότι δεν έχει παρατηρήσει διαφορετική στάση ($p=0,000$) (πιν. 17). Για το δείγμα των πατέρων, 65% έχει παρατηρήσει κάποια αλλαγή για το ενδιαφέρον προς το αντίθετο φύλο και το 35% όχι ($p=0,000$) (πιν. 24).

Όσον αφορά τα ενδιαφέροντα του εφήβου, το 55% των μητέρων έχει παρατηρήσει κάποια αλλαγή σε αυτά, ενώ το 44% δεν έχει δει καμία αλλαγή ($p=0,000$) (πιν.18). Τα αντίστοιχα ποσοστά για τον πατέρα δεν αναφέρονται λόγω ότι η διαφορά των απαντήσεων είναι μικρή και υπάρχει η πιθανότητα λάθους ($p=0,4$).

Για την αλλαγή στην ομιλία, το 63% των πατέρων παρατήρησαν αλλαγή ενώ το 37% δεν παρατήρησαν καμία αλλαγή ($p=0,009$) (πιν.20). Επίσης, το 36% έχει παρατηρήσει κάποια αλλαγή σχετικά με τις παρέες του εφήβου και το 64% όχι ($p=0,005$) (πιν.21). Τέλος, το 37% δηλώνει ότι έχει παρατηρήσει κάποια αλλαγή στη συμπεριφορά του εφήβου απέναντι στους άλλους, ενώ το 63% δηλώνει ότι δεν έχει δει καμία τέτοια αλλαγή ($p=0,009$) (πιν.22)

Τα αντίστοιχα ποσοστά, για τις παραπάνω αλλαγές, των μητέρων δεν αναφέρονται λόγω ότι η διαφορά των απαντήσεων είναι μικρή και υπάρχει η πιθανότητα λάθους.

11. Τα συναισθήματα των γονέων απέναντι στις αλλαγές στη στάση των παιδιών τους

Το 52,5% των μητέρων έχουν δηλώσει ότι δέχονται θετικά την αλλαγή που έχουν παρατηρήσει στο ντύσιμο του παιδιού, το 21,3% δηλώνουν ανησυχία για τις αλλαγές που έχουν δει, ενώ μόλις το 10% δηλώνουν αίσθημα θυμού ($p=0,000$) (πιν.26). Για τους πατέρες το 57,4% δηλώνει ότι αποδέχεται την

αλλαγή που έχει παρατηρήσει, 20,6% ότι νιώθει θυμό για την αλλαγή και το 13,2% ανησυχία ($p=0,000$) (πιν.32)

Αναφορικά με την αλλαγή στον τρόπο ομιλίας, οι μητέρες με ποσοστό 35,6% αποδέχονται τις όποιες αλλαγές, με ποσοστό 30,5% δηλώνουν θυμό και το 22% ανησυχία ($p=0,000$) (πιν.27). Οι πατέρες δηλώνουν αποδοχή των αλλαγών με ποσοστό 43,8%, θυμό 29,7% και ανησυχία το 12,5% ($p=0,000$) (πιν.33).

Για την αλλαγή της στάσης του εφήβου στην επιλογή παρέας, το 45,8% των μητέρων αποδέχονται την αλλαγή, ενώ το 41,7% νιώθει ανησυχία ($p=0,000$) (πιν.28). Για την ίδια αλλαγή το 43,8% των πατέρων δηλώνει αποδοχή για τις αλλαγές και το 29,7% δηλώνει θυμό ($p=0,000$) (πιν.34).

Στην αλλαγή συμπεριφοράς του εφήβου απέναντι στους άλλους, οι μητέρες, με ποσοστό 42,9%, δηλώνουν αποδοχή, με ποσοστό 21,4% δηλώνουν ανησυχία και με ποσοστό μόλις 16,7% δηλώνουν αίσθημα ευθύνης ($p=0,001$) (πιν.29). Οι πατέρες με ποσοστό 45,9%, δηλώνουν αποδοχή, με 21,6% ανησυχία και με ποσοστό 18,9% θυμό ($p=0,027$) (πιν.35).

Για τις αλλαγές που παρατηρούν στη στάση του εφήβου απέναντι στο αντίθετο φύλο, το 43,7% των μητέρων τις δέχονται θετικά, το 29,6% με ανησυχία και το 19,7% δηλώνουν αίσθημα ευθύνης ($p=0,000$) (πιν.30). Οι πατέρες απ' την άλλη δηλώνουν με ποσοστό 62,1% αποδοχή, με 24,2% ανησυχία και μόλις 9,1% αίσθημα ευθύνης ($p=0,000$) (πιν.36).

Το 38,2% των μητέρων αποδέχονται τα νέα ενδιαφέροντα των εφήβων, το 38,2% ανησυχεί και το 18,2 νιώθει ευθύνη για την αλλαγή ($p=0,001$) (πιν.31). για τον πατέρα, το ποσοστό αποδοχής είναι 55,6%, ανησυχία δηλώνει το 28,9% και αίσθημα ευθύνης το 15,6% ($p=0,004$) (πιν.37).

12. Οι λόγοι που ευθύνονται για τις αλλαγές στη στάση του εφήβου

Για τις αλλαγές του ντυσίματος οι μητέρες υποστηρίζουν ότι ευθύνεται η ηλικία του παιδιού με ποσοστό 36%, οι φίλοι τους με ποσοστό 34% και το ίδιο το παιδί με 13% ($p=0,000$) (πιν.38). Οι πατέρες υποστηρίζουν, για την αλλαγή στο ντύσιμο, ότι το παιδί επηρεάζεται από τους φίλους του με ποσοστό 37%, από την ηλικία τους με ποσοστό 33% και ότι ευθύνεται το ίδιο το παιδί με ποσοστό 11% ($p=0,000$) (πιν.45).

Οι απαντήσεις των μητέρων για τους λόγους των αλλαγών στον τρόπο ομιλίας παρουσιάζονται με ποσοστό 44% από τους φίλους του, με 33% από την ηλικία τους και μόλις με 5% από την τηλεόραση ($p=0,000$) (πιν.39). Για τους πατέρες το 39% δηλώνει ότι την ευθύνη των αλλαγών έχουν οι φίλοι τους, με ποσοστό 29% η ηλικία τους και με μόλις 7% οι ίδιοι γονείς ($p=0,000$) (πιν.46).

Για τις αλλαγές στις παρέες των παιδιών οι μητέρες πιστεύουν ότι με ποσοστό 56% ευθύνεται το ίδιο το παιδί για τις επιλογές του, το 13% η ηλικία τους και με 6% οι ίδιοι οι γονείς ($p=0,000$) (πιν.40). Στους πατέρες το 56% πιστεύει ότι ευθύνεται το ίδιο το παιδί, το 16% η ηλικία και το 6% οι γονείς ($p=0,000$) (πιν.47).

Το 40% των μητέρων θεωρεί υπεύθυνο το ίδιο το παιδί για την αλλαγή της συμπεριφοράς του απέναντι στους άλλους, το 32% πιστεύει πως είναι οι ίδιοι οι γονείς υπεύθυνοι, ενώ το 20% υποστηρίζει πως οφείλεται στην ηλικία του ($p=0,000$) (πιν.41). Αντίστοιχα, το 31% των πατέρων πιστεύει πως ευθύνεται το παιδί, το 30% οι γονείς και το 14% πως είναι της ηλικίας ($p=0,000$) (πιν.48).

Όσον αφορά τις αλλαγές που παρουσιάζουν οι έφηβοι στο σχολείο, το 54% των μητέρων δηλώνει πως υπεύθυνο είναι το παιδί, το 15% οι ίδιοι οι γονείς, το 14% πως επηρεάζεται από τους φίλους του και μόλις το 2% η τηλεόραση ($p=0,000$) (πιν. 42). Οι πατέρες πιστεύουν πως τον πρώτο λόγο για την αλλαγή τον έχει το ίδιο το παιδί, με ποσοστό 45%, κατόπιν έρχονται οι φίλοι

τους με ποσοστό 23%, έπονται οι γονείς με 17% και τέλος το ίδιο το σχολείο, με ποσοστό 3% ($p=0,000$) (πιν. 49).

Για την αλλαγή στην στάση του εφήβου απέναντι στο αντίθετο φύλο οι μητέρες υποστηρίζουν με ποσοστό 52% ότι ευθύνεται η ηλικία τους, με 24% το ίδιο το παιδί και με 14% οι φίλοι του. ($p=0,000$) (πιν.43). Οι πατέρες υποστηρίζουν ότι για την αλλαγή αυτή ευθύνεται η ηλικία του με ποσοστό 57%, με ποσοστό 17% οι φίλοι του και 17% το ίδιο το παιδί ($p=0,000$) (πιν.50).

Αναφορικά με τα νέα ενδιαφέροντα που αποκτάει ο έφηβος, το 37% των μητέρων πιστεύει πως ευθύνεται το ίδιο το παιδί, το 27% ότι σχετίζονται με την ηλικία του και το 19% επηρεάζεται από φίλους του ($p=0,000$) (πιν.44). Οι πατέρες πιστεύουν ότι ευθύνεται το ίδιο το παιδί με ποσοστό 36%, ότι είναι συνάρτηση της ηλικίας με ποσοστό 27% και με ποσοστό 24% επηρεάζεται από φίλους του ($p=0,000$) (πιν.51).

13. Αλλαγές στη συμπεριφορά του εφήβου

Από τις μητέρες που παρατήρησαν αμφισβήτηση στη συμπεριφορά του παιδιού, το 46% δήλωσαν λίγο και το 31% πολύ ($p=0,017$) (πιν.52), ενώ για τους πατέρες το 43% δήλωσαν καθόλου και το 23% πολύ ($p=0,049$) (πιν.60).

Για την επαναστατικότητα στη συμπεριφορά του παιδιού, οι μητέρες με ποσοστό 48% δήλωσαν λίγο και με ποσοστό 27% πολύ ($p=0,008$) (πιν.53).

Σχετικά με την επιθετικότητα του εφήβου, οι μητέρες δήλωσαν καθόλου με ποσοστό 52% και λίγο με 42% ($p=0,000$) (πιν.54), αντίθετα οι πατέρες δήλωσαν ότι δεν παρατήρησαν επιθετικότητα με ποσοστό 63%, ενώ λίγη επιθετικότητα παρατήρησε το 28% ($p=0,000$) (πιν.62).

Το 44% του δείγματος των μητέρων υποστηρίζουν ότι στη συμπεριφορά του εφήβου εμφανίζεται πολύ ισχυρογνωμοσύνη – πείσμα και 19% καθόλου ($p=0,007$) (πιν.55)

Το 55% των μητέρων δηλώνει ότι το παιδί τους δεν εμφανίζει τάση για απομόνωση και ονειροπόληση, ενώ το 25% λίγο ($p=0,000$) (πιν.56). Επίσης, το 61% των πατέρων υποστηρίζουν ότι δεν εμφανίζει τάση για απομόνωση και ονειροπόληση, ενώ το 29% εμφανίζει λίγο ($p=0,000$) (πιν.64).

Με ποσοστό 65%, οι μητέρες δηλώνουν ότι το παιδί τους δεν εμφανίζει στη συμπεριφορά του ανασφάλεια και χαμηλή αυτοεκτίμηση, ενώ το 27% ότι εμφανίζει λίγο ($p=0,000$) (πιν.57). Τα αντίστοιχα ποσοστά για τους πατέρες είναι 67% και 27% ($p=0,000$) (πιν.65).

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων (57%) παρατήρησαν μικρή εναλλαγή συναισθημάτων στη συμπεριφορά του παιδιού, ενώ το 31% δεν παρατήρησαν εναλλαγή συναισθημάτων στη συμπεριφορά του ($p=0,000$) (πιν.58). Από την άλλη οι πατέρες δήλωσαν με ποσοστό 49% ότι το παιδί τους δεν εκδηλώνει εναλλαγή συναισθημάτων και το 42% εκδηλώνει λίγο ($p=0,000$) (πιν.66).

Το ενδιαφέρον για το σεξ που δείχνει ο έφηβος δηλώνεται από τις μητέρες, με ποσοστό 46%, ως λίγο ενώ το 39% υποστηρίζει ότι ο έφηβος δεν έχει δείξει ενδιαφέρον για το σεξ ($p=0,000$) (πιν.59). Τα αντίστοιχα ποσοστά για τον πατέρα είναι 34% και 51% ($p=0,000$) (πιν.67).

14. Τα συναισθήματα των γονέων για τις αλλαγές συμπεριφοράς του εφήβου

Όταν οι μητέρες παρατηρούν αμφισβήτηση και άρνηση στη συμπεριφορά του παιδιού τους νιώθουν ανησυχία με ποσοστό 40,3%, θυμό με 32,5% και 13% αίσθημα ευθύνης ($p=0,000$) (πιν.68). Το αίσθημα του θυμού για τους πατέρες είναι σε ποσοστό 38,2%, το αίσθημα της ανησυχίας 30,9% ενώ το 14,5% αποδέχεται τη συμπεριφορά αυτή ($p=0,000$) (πιν.76).

Η επαναστατικότητα στη συμπεριφορά του παιδιού προκαλεί στις μητέρες ανησυχία με ποσοστό 37,3%, θυμό με 34,7% και 12% αίσθημα ευθύνης ($p=0,002$) (πιν.69). Στους πατέρες, η ίδια συμπεριφορά προκαλεί

ανησυχία με ποσοστό 34,9%, θυμό με 30,2% και αποδοχή 23,8% ($p=0,000$) (πιν.77).

Η επιθετικότητα, που εμφανίζει ο έφηβος, προκαλεί στις μητέρες ανησυχία σε ποσοστό 42,6%, θυμό 29,8% και 14,9% αποδοχή ($p=0,012$) (πιν.70). Αντίθετα, η συμπεριφορά αυτή προκαλεί σε μεγάλο ποσοστό (51,4%) θυμό στον πατέρα, σε ποσοστό 28,6% ανησυχία και αποδοχή σε 8,6% ($p=0,000$) (πιν.78).

Απέναντι στην ισχυρογνωμοσύνη – πείσμα που εμφανίζει ο έφηβος στη συμπεριφορά του, η μητέρα σε μεγαλύτερο ποσοστό (46,8%) αισθάνεται θυμό, ανησυχία σε ποσοστό 29,1% και αίσθημα ευθύνης σε ποσοστό 13,9% ($p=0,000$) (πιν.71). Ο πατέρας, αντίστοιχα, αισθάνεται θυμό σε ποσοστό 44,2%, ανησυχία σε ποσοστό 29,9% και σε 19,5% αποδοχή ($p=0,000$) (πιν.79).

Αναφορικά με την τάση για απομόνωση και ονειροπόληση, το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων (57,1%) εκφράζει ανησυχία, ακολουθεί με ποσοστό 28,6% το αίσθημα ευθύνης και τέλος με ποσοστό 11,4% δηλώνει αποδοχή ($p=0,000$) (πιν.72). Στην ίδια συμπεριφορά, οι πατέρες εκφράζουν τα ίδια συναισθήματα με τις μητέρες, με αντίστοιχα ποσοστά 45,7%, 22,9% και 22,9% ($p=0,000$) (πιν.80).

Για την ανασφάλεια – χαμηλή αυτοεκτίμηση που εμφανίζει ο έφηβος, οι μητέρες νιώθουν ανησυχία σε ποσοστό 48,8% και αποδοχή σε 39,5% ($p=0,000$) (πιν.73). Τα αντίστοιχα ποσοστά των πατέρων είναι 38,9% και 41,7% ($p=0,000$) (πιν.81).

Στην εναλλαγή συναισθημάτων του εφήβου το 56,9% των μητέρων δηλώνει ανησυχία και το 24,6% δηλώνει ότι απλά την αποδέχεται ($p=0,000$) (πιν.74). Το 43,4% των πατέρων δηλώνει ανησυχία και το 41,7% αποδοχή ($p=0,000$) (πιν.82).

Το 54,2% των μητέρων δηλώνει πως απλά αποδέχεται το ενδιαφέρον του εφήβου για το σεξ, το 23,7% ότι ανησυχεί και το 20,3% ότι αισθάνεται ευθύνη ($p=0,000$) (πιν.75). Οι πατέρες, επίσης αποδέχονται το ενδιαφέρον αυτό σε ποσοστό 63,8%, ανησυχούν σε ποσοστό 21,3% και αισθάνονται ευθύνη σε ποσοστό 14,9% ($p=0,000$) (πιν.83).

15. Οι λόγοι που ευθύνονται για τις αλλαγές στη συμπεριφορά του εφήβου

Οι κύριοι λόγοι, που ευθύνονται για την εκδήλωση αμφισβήτησης – άρνησης στη συμπεριφορά του εφήβου, για τη μητέρα είναι με ποσοστό 40% η ηλικία του, με 29% το ίδιο το παιδί και με 14% οι φίλοι του ($p=0,000$) (πιν.84). Για τον πατέρα, οι λόγοι της συμπεριφοράς αυτής είναι με 38% η ηλικία του, με 28% το ίδιο το παιδί και τέλος, με 17% οι φίλοι του ($p=0,000$) (πιν.92).

Για την μητέρα, το παιδί εμφανίζει επαναστατικότητα στη συμπεριφορά του λόγω της ηλικίας του με ποσοστό 54% και με ισομερή ποσοστά 16% η επαναστατικότητα αυτή πιστεύει ότι οφείλεται στο ίδιο το παιδί και στους φίλους του ($p=0,000$) (πιν.85). Για την ίδια συμπεριφορά ο πατέρας δηλώνει ότι σε μεγαλύτερο ποσοστό ευθύνεται η ηλικία του παιδιού (49%), με ποσοστό 18% ότι ευθύνεται το ίδιο το παιδί και με 20% την ευθύνη την έχουν οι φίλοι του ($p=0,000$) (πιν.93).

Η επιθετικότητα του εφήβου επηρεάζεται κατά την άποψη της μητέρας από την ηλικία του σε ποσοστό 48%, από του φίλους του σε ποσοστό 15% και από την τηλεόραση με ποσοστό 14% ($p=0,000$) (πιν. 86). Οι λόγοι επιρροής της παραπάνω συμπεριφοράς για τον πατέρα είναι κατά 43% η ηλικία του και με ισομερή ποσοστά (20%) το ίδιο το παιδί και οι φίλοι του ($p=0,000$) (πιν.94).

Με ποσοστό 56% η ισχυρογνωμοσύνη και το πείσμα στη συμπεριφορά του εφήβου οφείλεται στον ίδιο τον έφηβο κατά την άποψη της μητέρας και με ποσοστό 32% οφείλεται στην ηλικία του ($p=0,000$) (πιν.87). Οι πατέρες εκφράζουν την ίδια άποψη με αντίστοιχα ποσοστά 56% και 30% ($p=0,000$) (πιν.95).

Αναφορικά με την τάση απομόνωσης και ονειροπόλησης που παρατηρούν οι μητέρες στον έφηβο, θεωρούν ότι οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ηλικία του (54%) και ότι ευθύνεται το ίδιο το παιδί με ποσοστό 28% ($p=0,000$) (πιν.88). Παρόμοια άποψη εκφράζουν και οι πατέρες, με αντίστοιχα ποσοστά όμως, 42% και 41% ($p=0,000$) (πιν.96).

Η χαμηλή αυτοεκτίμηση που αισθάνεται ο έφηβος και η ανασφάλεια που εκδηλώνει, οφείλεται για τις μητέρες, στους ίδιους τους γονείς με ποσοστό 33%, στην ηλικία του παιδιού με 25% και με 24% στο ίδιο το παιδί ($p=0,000$) (πιν.89). Κατά την άποψη των πατέρων, για την ανασφάλεια και τη χαμηλή αυτοεκτίμηση ευθύνονται το ίδιο το παιδί (34%), οι γονείς (26%) και η ηλικία του παιδιού (26%) ($p=0,000$) (πιν. 97).

Για την μητέρα, η ηλικία του παιδιού αποτελεί τον κύριο παράγοντα για την εναλλαγή συναισθημάτων που αυτό εκδηλώνει (49%), το ίδιο το παιδί αποτελεί τον επόμενο παράγοντα (25%) και με 13% αναφέρει τους ίδιους τους γονείς ($p=0,000$) (πιν.90). Επίσης το 49% των πατέρων, δηλώνει την ηλικία του παιδιού ως κύριο παράγοντα και το 30% το ίδιο το παιδί ($p=0,000$) (πιν.98).

Τέλος, οι μητέρες δηλώνουν με ποσοστό 66%, ότι το ενδιαφέρον του εφήβου για το σεξ οφείλεται στην ηλικία του και με 15% στους φίλους του ($p=0,000$) (πιν.91). Την ηλικία του παιδιού αναφέρουν και οι πατέρες σαν κύριο λόγο με ποσοστό 69% και με πολύ μικρότερο ποσοστό (10%) αναφέρουν την τηλεόραση ($p=0,000$) (πιν.99).

16. Με ποιους προτιμάνε να συζητάνε οι γονείς την αλλαγή στη στάση και τη συμπεριφορά των παιδιών τους.

Οι μητέρες με ποσοστό 49% προτιμάνε να συζητάνε τις αλλαγές που παρατηρούν στη συμπεριφορά των παιδιών τους με το σύντροφό τους και με ποσοστό 46% με τα παιδιά τους ($p=0,000$) (πιν.100α). Οι πατέρες, με ποσοστό 62% επίσης προτιμούν να συζητάνε για τις αλλαγές αυτές με τη

σύντροφό τους και μόλις με ποσοστό 28% με τα παιδιά τους ($p=0,000$) (πιν.100β).

Οι μητέρες προβαίνουν σε τέτοιες συζητήσεις πολύ συχνά με ποσοστό 54% και όποτε παρατηρείται αυτή η συμπεριφορά, με ποσοστό 41% ($p=0,000$) (πιν.101α), ενώ οι πατέρες κάνουν τέτοιες συζητήσεις πολύ συχνά σε ποσοστό 44% και σε ποσοστό 43% όποτε παρατηρείται αυτή η συμπεριφορά ($p=0,000$) (πιν.101β).

Εάν κάποια από την αλλαγή που θα παρατηρούσαν οι μητέρες τη θεωρούσαν ιδιαίτερα σοβαρή, θα το συζήταγαν με το ίδιο το παιδί σε ποσοστό 44% και σε ποσοστό 40% θα το συζήταγαν με το σύντροφό τους. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι σε μια τέτοια περίπτωση, μόλις το 16% θα απευθυνόταν σε κάποιο ειδικό ($p=0,000$) (πιν. 102α). Οι πατέρες από την άλλη πλευρά, εφόσον παρατηρούσαν κάτι τέτοιο, θα το συζήταγαν με τη σύντροφό τους με ποσοστό 58% και μόλις το 14% θα απευθυνόταν σε κάποιο ειδικό ($p=0,000$) (πιν.102β).

17. Αντιθέσεις των γονιών με τα παιδιά τους.

Οι μητέρες αναφέρουν πως οι αντιθέσεις τους με τα παιδιά τους για το σχολείο-σπουδές είναι συχνές με ποσοστό 46% ($p=0,000$) (πιν.103).

Για τις συναισθηματικές σχέσεις των παιδιών τους, οι μητέρες δηλώνουν ότι δεν έχουν αντιθέσεις μαζί τους, σε ποσοστό 50% ($p=0,000$) (πιν.107), ενώ το ποσοστό για τους πατέρες, που δηλώνουν ότι δεν έχουν τέτοιες αντιθέσεις είναι 65% ($p=0,000$) (πιν.118).

Για την εμφάνιση και το ντύσιμο των παιδιών, οι αντιθέσεις με τη μητέρα είναι σπάνιες, με ποσοστό 43% ($p=0,023$) (πιν.109). Αντίθετα, οι πατέρες με ποσοστό 53% δηλώνουν ότι δεν έχουν ποτέ τέτοιες αντιθέσεις με τα παιδιά τους ($p=0,000$) (πιν.120).

Με ποσοστό 64%, οι μητέρες υποστηρίζουν πως δεν έχουν ποτέ αντιθέσεις που να αφορούν το κάπνισμα και το αλκοόλ ($p=0,000$) (πιν.110). Στο ίδιο ποσοστό περίπου κυμαίνεται και η απάντηση των πατέρων (65%) για το ίδιο θέμα ($p=0,000$) (πιν.121).

Αρνητική επίσης είναι, κατά το μεγαλύτερο ποσοστό (52%), η απάντηση των μητέρων για αντιθέσεις με τα παιδιά τους σε θέματα που αφορούν μοτοσικλέτες και αυτοκίνητα ($p=0,000$) (πιν.111). Το αντίστοιχο ποσοστό για τους πατέρες είναι 57% ($p=0,000$) (πιν.122).

Για τις σχέσεις των εφήβων με το άλλο φύλο, με ιδιαίτερα σημαντικό ποσοστό της τάξεως του 66%, οι μητέρες δηλώνουν ότι δεν έχουν ποτέ αντιθέσεις μαζί τους ($p=0,000$) (πιν.112). Το αντίστοιχο ποσοστό για τους πατέρες είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντικό και μεγαλύτερο σε σχέση με αυτό των μητέρων (77%) ($p=0,000$) (πιν.123). Επίσης οι πατέρες, δηλώνουν με ποσοστό 40% ότι δεν έχουν ποτέ αντιθέσεις με τα παιδιά τους για τους φίλους και τις παρέες τους ($p=0,000$) (πιν.115).

Όσον αφορά τη διασκέδαση και τις εξόδους των παιδιών, οι πατέρες αναφέρουν ότι δεν έχουν ποτέ αντιθέσεις ή συγκρούσεις για το συγκεκριμένο θέμα, με ποσοστό 44% ($p=0,007$) (πιν.116). Παρόμοια και στο θέμα των οικιακών ασχολιών, οι πατέρες υποστηρίζουν ότι δεν έχουν ποτέ αντιθέσεις ή συγκρούσεις, με ποσοστό 64% ($p=0,000$) (πιν.117).

Το 62% των πατέρων αναφέρει πως για θέματα που αφορούν τα χρήματα δεν υπάρχουν αντιθέσεις με τα παιδιά τους ($p=0,007$) (πιν.119), ενώ αντιθέσεις δεν υπάρχουν για θέματα που αφορούν την τηλεόραση (50%) ($p=0,007$) (πιν.124)

18. Συζητήσεις γονέων με τους εφήβους.

Οι απαντήσεις των γονέων στην ερώτηση εάν επιδιώκουν να συζητάνε με τα παιδιά τους θέματα που τα απασχολούν εμφανίζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς η εγκυρότητα στις απαντήσεις αμφισβητείται, για το αληθές του

περιεχομένου τους. Πιο συγκεκριμένα, το 99% των μητέρων έδωσαν θετική απάντηση ($p=0,000$) (πιν.125α), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των πατέρων είναι 80% ($p=0,000$) (πιν. 125β).

19. Συχνότητα συζητήσεων γονέων με τους εφήβους.

Από το ποσοστό των μητέρων που έδωσαν θετική απάντηση στην επιδίωξη συζητήσεων με τα παιδιά τους, το 53% δηλώνει ότι συζητάει με τα παιδιά κάθε μέρα και 23% μια φορά την εβδομάδα ($p=0,000$) (πιν.126α). Για τους πατέρες, το 37% δηλώνει κάθε μέρα και το 21% μια φορά την εβδομάδα ($p=0,000$) (πιν.126β).

20. Οι αντιδράσεις των εφήβων στις συζητήσεις με τους γονείς.

Αναφορικά με τις αντιδράσεις των εφήβων στις συζητήσεις με τους γονείς τους, το 71% των μητέρων δηλώνει πως τα παιδιά συμμετέχουν με ενδιαφέρον στις συζητήσεις αυτές και μόλις το 11% αρνείται να συμμετέχει σ' αυτές τις συζητήσεις ($p=0,000$) (πιν.127α). Με ενδιαφέρον χαρακτηρίζουν και οι πατέρες τη συμμετοχή των παιδιών τους στις συζητήσεις αυτές (75%) και με άρνηση το 10% ($p=0,000$) (πιν.127β).

21. Ο ελεύθερος χρόνος που περνάνε οι γονείς με τα παιδιά τους.

Ο ελεύθερος χρόνος που αφιερώνουν οι μητέρες στα παιδιά τους είναι με μεγάλο ποσοστό (82%) λίγες ώρες καθημερινά ($p=0,000$) (πιν.128α), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των πατέρων είναι 58%, μικρότερο σε σχέση με αυτό των μητέρων αλλά επίσης το μεγαλύτερο σε σχέση με τα ποσοστά των άλλων απαντήσεων ($p=0,000$) (πιν.128β).

Οι πατέρες δηλώνουν πως είναι αρκετά ικανοποιημένοι από το χρόνο που περνάνε με τα παιδιά τους, ενώ το 32% δηλώνει ότι δεν είναι καθόλου ικανοποιημένο ($p=0,000$) (πιν.129β).

22. Οι επιρροές στις σχέσεις των γονιών με τα παιδιά τους.

Το 54% του δείγματος των μητέρων, δηλώνει ότι η σχέση με τα παιδιά του επηρεάζεται πολύ από τον τρόπο που μεγάλωσαν οι ίδιες ($p=0,000$) (πιν.130). Το αντίστοιχο ποσοστό για τους πατέρες είναι 45% ($p=0,013$) (πιν. 136). Η επιρροή από τον κοινωνικό περίγυρο για την μητέρα είναι ανύπαρκτη με ποσοστό 45% ($p=0,005$) (πιν.131), ενώ για τον πατέρα δεν υφίσταται επίσης καμία επιρροή με ποσοστό 61% ($p=0,000$) (πιν.137).

Οι μητέρες επίσης δηλώνουν ότι δεν δέχονται κάποια επιρροή από τους συγγενείς, με ποσοστό 55% ($p=0,000$) (πιν.132), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους πατέρες εμφανίζεται αρκετά υψηλότερο (70%) ($p=0,000$) (πιν.138).

Μικρή επιρροή δέχονται οι μητέρες από την πληροφόρηση που έχουν σε ποσοστό 49% ($p=0,002$) (πιν. 133). Αντίθετα, οι πατέρες υποστηρίζουν, με ποσοστό 42% ότι δεν δέχονται καθόλου επιρροή από την πληροφόρηση που έχουν ($p=0,042$) (πιν. 139) και από το επάγγελμά τους (46%) ($p=0,026$) (πιν. 140).

Οι σχέσεις των μητέρων με τα παιδιά τους δεν επηρεάζεται από την περιοχή που μένουν, σε ποσοστό 53% ($p=0,000$) (πιν.135), ενώ για τους πατέρες το αντίστοιχο ποσοστό είναι 64% ($p=0,000$) (πιν.141).

23. Τύποι γονέων.

Οι υπερπροστατευτικές μητέρες, σύμφωνα με τις απαντήσεις του δείγματος, φθάνουν το 39%, ενώ το 26% δηλώνει ανήσυχες και το 23% υπομονετικές ($p=0,000$) (πιν.142α). Υπερπροστατευτικοί πατεράδες αποτελούν το 15% του δείγματος, ενώ σε ποσοστό 46% δηλώνουν υπομονετικοί και 23% ανήσυχτοι ($p=0,000$) (πιν.142).

24. Ορισμός της εφηβείας από τους γονείς.

Το 90% των μητέρων του δείγματος έδωσε τη σωστή απάντηση για τον ορισμό της εφηβείας, ότι δηλαδή είναι η μεταβατική περίοδος από την παιδικότητα στην ενηλικίωση με έντονες αλλαγές ($p=0,000$) (πιν.143α), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους πατέρες είναι 80% ($p=0,000$) (πιν.143β). παρόλα αυτά η εγκυρότητα των απαντήσεων αμφισβητείται, καθώς η σωστή απάντηση ήταν πολύ εμφανής.

25. Οι γνώσεις των γονέων για την εφηβεία.

Σχετικά με τις γνώσεις που έχουν οι μητέρες για την εφηβεία, το 40% δηλώνουν ότι προέρχονται από βιβλία, το 20% από την τηλεόραση και το 13% από συζητήσεις με φίλους ($p=0,000$) (πιν.144α). Οι πατέρες δηλώνουν πως οι γνώσεις – πληροφορίες που έχουν, προέρχονται από βιβλία (26%), από συζητήσεις με φίλους (25%) και από την τηλεόραση το 13% ($p=0,000$) (πιν. 144β).

Το 65% των μητέρων για τις γνώσεις τους σχετικά με την εφηβεία είναι ικανοποιητικές και το 31% ότι είναι λίγες ($p=0,000$) (πιν.145α). Το 56% των πατέρων του δείγματος χαρακτηρίζει ικανοποιητικές τις πληροφορίες που έχει και το 32% ως λίγες ($p=0,000$) (πιν.145β).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με βάση τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας μπορεί να γίνει μια γενικότερη τοποθέτηση σχετικά με την χρήση και αξιοποίησή της. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται κάποια επιπλέον αποτελέσματα, καθώς και τα γενικά συμπεράσματα της έρευνας, μετά την ανάλυση των στοιχείων. Τέλος, δίνονται κάποιες προτάσεις για την θεωρητική και πρακτική εφαρμογή της έρευνας.

4.2 ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΣΤΟΧΩΝ ΚΑΙ ΣΚΟΠΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η εφηβεία αποτελεί μια περίοδος της ζωής του ανθρώπου με έντονες βιοσωματικές, νοητικές, συναισθηματικές και κοινωνικές αλλαγές. Κατά την διαδικασία προσαρμογής του ατόμου στις αλλαγές αυτές, παρουσιάζονται ψυχολογικές αντιδράσεις, που επηρεάζουν τόσο το ίδιο το άτομο, όσο και το εγγύς περιβάλλον του.

Ένας, λοιπόν, από τους σκοπούς της έρευνας ήταν να διερευνηθεί, κατά πόσο οι γονείς γνωρίζουν τις αλλαγές της εφηβείας στο βιοσωματικό, νοητικό, συναισθηματικό και κοινωνικό τομέα. Επίσης, σκοπός ήταν να δούμε κατά πόσο γνωρίζουν τις ψυχολογικές αντιδράσεις του εφήβου απέναντι σ' αυτές τις αλλαγές.

Αν οι γονείς δεν γνωρίζουν για όλα αυτά που συμβαίνουν τα παιδιά τους, κατά τη διάρκεια της εφηβείας είναι πιθανό να μην κατανοούν (και να μην παρατηρούν) τις αλλαγές στη συμπεριφορά τους. Γι' αυτό ενοχλούνται από τις αντιδράσεις που αυτά εκδηλώνουν, αποδίδουν στα παιδιά τους συνειδητή κακή συμπεριφορά, τα ενοχοποιούν και επιμένουν δυναμικά για αλλαγή της

ανεπιθύμητης συμπεριφοράς τους, με αποτέλεσμα να διαταράσσονται επικίνδυνα οι σχέσεις τους.

4.3 ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Σύμφωνα με τις αρχικές υποθέσεις της έρευνας, οι κύριοι παράγοντες που θα επηρεάζουν τις απόψεις των γονέων για την αλλαγή της συμπεριφοράς τους στην εφηβεία, τις παρατηρήσεις τους στην συμπεριφορά του παιδιού και την πληροφόρησή τους θα είναι: α) η ηλικία των γονιών, β) το μορφωτικό τους επίπεδο και γ) η κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση.

Οι γονείς οι οποίοι είναι μικρότερης ηλικίας είναι πιο κοντά στους εφήβους, επιδιώκουν να συζητάνε μαζί τους, έχουν μια πιο διαλλακτική συμπεριφορά απέναντί τους και επιδιώκουν να ενημερώνονται για θέματα που αφορούν την εφηβική ηλικία και τα προβλήματά της. Αντίθετα οι γονείς, αντίθετα με διαφορά ηλικίας από τα παιδιά τους μεγαλύτερη, δεν έντονα και συχνά τέτοιες συμπεριφορές (ΧΟΥΡΔΑΚΗ, 1992)

Το ίδιο ισχύει όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, δηλαδή γονείς με υψηλό μορφωτικό επίπεδο έχουν μια ελαστική συμπεριφορά προς τους εφήβους και είναι καλύτερα ενημερωμένοι για τα βασικά χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες της εφηβικής ηλικίας. Τέλος, όσον αφορά την κοινωνικοοικονομική κατάσταση, γονείς, οι οποίοι βρίσκονται σε άσχημη κοινωνικοοικονομική κατάσταση, δεν έχουν τη δυνατότητα πληροφόρησης για θέματα που αφορούν την εφηβεία. Η άσχημη αυτή κατάσταση να υποδηλώνει το χαμηλό μορφωτικό τους επίπεδο και να μην θεωρούν ιδιαίτερα σημαντική την αλλαγή συμπεριφοράς των παιδιών τους (ΧΟΥΡΔΑΚΗ, 1992).

Η επιρροή από την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και το επάγγελμά τους διαμορφώνει τις απαντήσεις των γονιών για τις αλλαγές που έχουν παρατηρήσει στα παιδιά τους, ως εξής:

1. Για την αλλαγή της συμπεριφοράς του εφήβου στο σχολείο, το μεγαλύτερο ποσοστό των αρνητικών απαντήσεων εμφανίζεται στις μητέρες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (δημοτικό – γυμνάσιο), οι οποίες δήλωσαν πως δεν έχουν παρατηρήσει κάποια αλλαγή (πιν.146). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, πιθανόν οι μητέρες να μην μπορούν να παρατηρήσουν και να επισημάνουν κάποια αλλαγή λόγω του δικού τους μορφωτικού επιπέδου.
2. Όσον αφορά την ανασφάλεια την οποία εκδηλώνουν τα παιδιά κατά τη διάρκεια της εφηβείας, οι μητέρες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο τείνουν περισσότερο στο όχι από αυτές με χαμηλό (πιν. 149).
3. Οι απαντήσεις των πατέρων για την τάση απομόνωσης- ονειροπόλησης, επηρεάζονται από το επίπεδο εκπαίδευσής τους, καθώς οι πατέρες με χαμηλό επίπεδο τείνουν κυρίως στις απαντήσεις «λίγο» ή «καθόλου», ενώ στις απαντήσεις των πατέρων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο υπάρχει μεγαλύτερη διασπορά (πιν. 151).
4. Σχετικά με τις συγκρίσεις που αφορούν την ηλικία της μητέρας, επειδή το δείγμα δεν έχει πολλές μητέρες πάνω από 51 ετών, οι συγκρίσεις αυτές δεν είναι ιδιαίτερα ασφαλείς. Παρόλα αυτά θα αναφέρουμε τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στις ηλικίες 31-40 ετών και 41-50 ετών. Οι μητέρες ηλικίας 31-40, θεωρούν ως σημαντικότερο λόγο για την αλλαγή στο ντύσιμο του εφήβου την ηλικία τους, ενώ οι μητέρες από 41-50 τους φίλους τους (πιν. 153).
5. Όσον αφορά στην αλλαγή της συμπεριφοράς του εφήβου απέναντι στους άλλους, οι μητέρες ηλικίας 31-40 ετών δηλώνουν ως κύρια αιτία τους ίδιους τους γονείς, σε αντίθεση με τις μητέρες ηλικίας 41-50 ετών, που δηλώνουν ως κύρια αιτία το ίδιο το παιδί (πιν.154).
6. Σύμφωνα με το επάγγελμα, οι μητέρες που δηλώνουν οικιακά και οι υπάλληλοι γραφείου / πωλήτριες, θεωρούν την ηλικία ως βασικό λόγο για την αλλαγή στο ντύσιμο. Μητέρες που ασχολούνται με ιατρικά και παραϊατρικά επαγγέλματα, υποστηρίζουν πως κύρια αιτία είναι οι φίλοι.

Στο σημείο αυτό μπορούμε να παρατηρήσουμε επίσης πως οι μητέρες με χαμηλό βιοτικό και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, δίνουν πιο διάσπαρτες απαντήσεις, ενώ οι απαντήσεις των μητέρων υψηλού επιπέδου επικεντρώνονται σε «παιδιά» και «ηλικία» (πιν.156).

7. Για την αλλαγή στη συμπεριφορά του εφήβου απέναντι στους άλλους, οι μητέρες που ασχολούνται με τα οικιακά, δηλώνουν ως κύρια αιτία το ίδιο το παιδί, ενώ στις υπόλοιπες κατηγορίες επαγγελματιών οι απαντήσεις είναι πιο διάσπαρτες, αν και ως κύρια αιτία επίσης θεωρείται το ίδιο το παιδί (πιν.157).
8. Οι πατέρες οι οποίοι είναι στην ηλικία των 31-40 ετών, θεωρούν πως οι αλλαγές στο ντύσιμο του παιδιού οφείλονται στην ηλικία του. Στις υπόλοιπες κατηγορίες, με κύρια την κατηγορία των 41-50 ετών, θεωρούν ως κύρια αιτία τους φίλους του παιδιού (πιν.162).
9. Τέλος, όσον αφορά την εναλλαγή συναισθημάτων, οι λόγοι που δηλώνουν οι πατέρες σύμφωνα με το επάγγελμά τους δεν παρουσιάζουν μεγάλες αλλαγές, εκτός ότι η διασπορά των απαντήσεων για τους αγρότες και τους εργάτες – τεχνίτες είναι μεγαλύτερη σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες (πιν. 164).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω αποτελέσματα, μπορούμε να σχολιάσουμε ότι αν και η ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και το επάγγελμα του γονέα επηρεάζει τις απαντήσεις τους, οι διαφορές των απαντήσεων, και επομένως, και η επιρροή των παραπάνω παραγόντων σ' αυτές, δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Έτσι, λοιπόν, για τον λόγο αυτόν δεν μπορούμε με ασφάλεια να επιβεβαιώσουμε την υπόθεση ότι οι απόψεις των γονέων για την αλλαγή συμπεριφοράς στην εφηβεία, επηρεάζονται από την ηλικία τους, το μορφωτικό τους επίπεδο και την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση.

Μια ακόμα υπόθεση της παρούσας έρευνας, ήταν ότι οι απόψεις των γονέων για την εφηβεία επηρεάζονται α) από την καταγωγή τους και β) από τον τόπο διαμονής τους.

Το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν τα άτομα, συνήθως επιδρά στη διαμόρφωση των απόψεών τους πάνω σε διάφορα θέματα και το χαρακτήρα τους. Τα άτομα τα οποία έχουν μεγαλώσει σε ένα παραδοσιακό περιβάλλον αντιλαμβάνονται την οικογένεια, τις λειτουργίες της και τον ρόλο τους μέσα σ' αυτή διαφορετικά από τα άτομα τα οποία έχουν μεγαλώσει σε αστικό περιβάλλον (ΚΑΤΑΚΗ, 1998). Οι αντιλήψεις των γονέων, λοιπόν, σχετικά με την εφηβεία, επηρεάζονται από το περιβάλλον που κατάγονται.

Ταυτόχρονα βέβαια, οι αντιλήψεις και οι απόψεις των ατόμων μπορεί να διαφοροποιούνται με την αποκοπή τους από τον τόπο καταγωγής τους και την μετεγκατάστασή τους σε άλλο τόπο (από χωριό σε πόλη), υιοθετώντας συμπεριφορές ανάλογες των νέων συνθηκών (ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ, 1989).

Τα στοιχεία, λοιπόν, τα οποία συγκεντρώσαμε από τις απαντήσεις των ερωτώμενων, είναι:

1. Οι περισσότεροι πατέρες που ζουν σε χωριό (έως 1000 κατ.), έχουν παρατηρήσει στον τρόπο ομιλίας του εφήβου κάποια αλλαγή. Αντίθετα, οι πατέρες με μόνιμη κατοικία στην πόλη, δίνουν ισομερείς απαντήσεις (ΝΑΙ-ΟΧΙ) (πιν.147).
2. Ενώ το 71% αυτών που κατάγονται από κάποιο χωριό και το 67% αυτών που κατάγονται από επαρχιακή πόλη παρατηρούν αλλαγές στην συμπεριφορά του εφήβου απέναντι στο αντίθετο φύλο, όσοι κατάγονται από πόλη δηλώνουν πως δεν έχουν παρατηρήσει κάποια αλλαγή (πιν.148).
3. Όσον αφορά την επαναστατικότητα που εκδηλώνουν οι έφηβοι στη συμπεριφορά τους, οι γονείς οι οποίοι ζουν σε χωριό με ποσοστό 44% δηλώνουν πως δεν έχουν παρατηρήσει τέτοια συμπεριφορά, το 32% ότι έχει παρατηρήσει πολύ και το 24% λίγο. Αντίθετα, οι πατέρες που ζουν στην πόλη με ποσοστό 54% δηλώνουν ότι έχουν παρατηρήσει επαναστατικότητα «λίγο», με 30% «καθόλου» και μόλις με 16% «πολύ» (πιν.150).

4. Μητέρες οι οποίες κατάγονται από χωριό με ποσοστό 58% θεωρούν ότι για τις αλλαγές στο σχολείο ευθύνονται τα ίδια τα παιδιά και το 14.5% οι φίλοι τους. Για τις γυναίκες οι οποίες κατάγονται από κάποια επαρχιακή πόλη και από πόλη, η κύρια αιτία είναι το ίδιο το παιδί, αλλά οι απαντήσεις τους είναι πιο διάσπαρτες (πιν.158).
5. Ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρονται οι έφηβοι απέναντι στο αντίθετο φίλο και η αλλαγή στη συμπεριφορά τους, οφείλεται στην ηλικία τους για τις γυναίκες που κατάγονται από χωριό με ποσοστό 56,5%, ενώ οι απαντήσεις στις υπόλοιπες κατηγορίες είναι διάσπαρτες (πιν.159).
6. Όσον αφορά τις αλλαγές του εφήβου στην επιλογή φίλων και στις δυο κατηγορίες μόνιμης κατοικίας, οι πατέρες απαντούν περισσότερο ότι ευθύνονται τα παιδιά, αλλά στην κατηγορία της πόλης υπάρχει ένα σημαντικό ποσοστό που απαντάει ότι ευθύνεται η ηλικία τους (πιν.167).
7. Οι πατέρες που κατάγονται από χωριό, θεωρούν ως κύριο λόγο και με μεγάλο ποσοστό (60,5%) για την αλλαγή στις παρέες το ίδιο το παιδί. Αντίθετα, οι απαντήσεις των πατέρων που κατάγονται από επαρχιακή πόλη και από πόλη, εμφανίζουν μεγαλύτερη διασπορά (πιν.168).
8. Όταν οι έφηβοι εμφανίζουν στη συμπεριφορά τους τάση απομόνωσης και ονειροπόλησης, ευθύνεται για τους πατέρες που κατάγονται από χωριό και επαρχιακή πόλη η ηλικία του. Αντίθετα όσοι κατάγονται από πόλη, δηλώνουν ότι ευθύνεται το ίδιο το παιδί (πιν.171).
9. Όταν ο έφηβος παρουσιάζει αλλαγή στη συμπεριφορά του για το σεξ, για τους πατέρες που μένουν στο χωριό, ο λόγος είναι, με ποσοστό 80% η ηλικία τους. Για τους πατέρες που ζουν στην πόλη η ηλικία θεωρείται ως σημαντικός λόγος, αλλά υπάρχουν σημαντικά ποσοστά και σε άλλες αιτίες (πιν.172).
10. Τέλος, σχετικά με την επαναστατικότητα που εμφανίζουν στη συμπεριφορά τους οι έφηβοι, οι μητέρες που ζουν σε χωριό δηλώνουν

πως εμφανίζουν «πολύ» ή «λίγο», ενώ αντίθετα μητέρες που διαμένουν στην πόλη δηλώνουν «λίγο» ή «καθόλου» (πιν.175).

Από τα παραπάνω στοιχεία συμπεραίνουμε ότι αν και υπάρχουν διαφορές στις απαντήσεις των γονέων ανάλογα με τον τόπο καταγωγής τους και τον τόπο κατοικίας τους, οι διαφορές αυτές δεν μπορούν να γενικευτούν λόγω της μεγάλης πιθανότητας σφάλματος. Η παραπάνω, λοιπόν, υπόθεση της έρευνας δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί με βάση τα παραπάνω στοιχεία.

Η μορφή της οικογένειας προέλευσης του ατόμου αποτελεί τη βάση για τη διαμόρφωση αντιλήψεων του ατόμου. Αν και τα άτομα μπορεί να δημιουργήσουν οικογένεια με διαφορετική μορφή, οι απόψεις τους και η συμπεριφορά τους μέσα στην οικογένεια αυτή δεν μπορούν να είναι αποκομμένα και ανεπηρέαστα από την προηγούμενη μορφή που προέρχεται (ΚΑΤΑΚΗ, 1998).

Ένας, λοιπόν, παράγοντας για τη συμπεριφορά του γονέα απέναντι στον έφηβο και για τις απόψεις του σχετικά με την εφηβεία μπορεί να είναι η μορφή της οικογένειας από την οποία προέρχεται ο γονιός. Ο τύπος γονέα θα εξαρτάται εν μέρει από το περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε ο ίδιος.

Σχετικά με τα παραπάνω τα στοιχεία τα οποία συγκεντρώσαμε από την έρευνα αυτή, έχουν ως εξής:

Οι απαντήσεις των μητέρων που προέρχονται από πυρηνική οικογένεια, σχετικά με τους λόγους για την επιθετικότητα των εφήβων στη συμπεριφορά τους, εμφανίζουν μεγάλη διασπορά, ενώ οι μητέρες που προέρχονται από εκτεταμένη οικογένεια δηλώνουν με μεγάλο ποσοστό, την ηλικία ως λόγο της αλλαγής (πιν.160)

Τα στοιχεία, λοιπόν, δεν είναι επαρκή ώστε να επιβεβαιώσουμε την υπόθεσή μας σχετικά με την μορφή της οικογένειας προέλευσης και τις συμπεριφορές.

Κάποια γενικότερα στοιχεία τα οποία συγκεντρώνονται μέσα από την έρευνα αυτή είναι :

1. Κάποιοι γονείς που είναι «φιλόδοξοι», «υπερπροστατευτικοί» και «ανήσυχοι», δηλώνουν ότι έρχονται «συχνά» ή «σπάνια» σε αντιπαράθεση με τα παιδιά τους για το κάπνισμα / αλκοόλ. Στην περίπτωση αυτή παρατηρείται μια μικρή συσχέτιση ανάμεσα στον τύπο γονέα και τις αντιθέσεις των γονέων με τα παιδιά τους σχετικά με το κάπνισμα / αλκοόλ.
2. Ο τύπος του γονέα μπορεί να επηρεάζει το γεγονός ότι έρχεται σε αντιπαράθεση με τα παιδιά του. Υπάρχει θετική συσχέτιση για τον τύπο του γονέα και τις αντιθέσεις σχετικά με τα προγράμματα που παρακολουθούν τα παιδιά στην τηλεόραση.
3. Υπάρχει σχετική συσχέτιση ανάμεσα στον τύπο του γονέα και το επάγγελμά του.
4. Το επάγγελμα του πατέρα επηρεάζει τον ελεύθερο χρόνο που διαθέτει στα παιδιά του.

4.4 ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα αποτελέσματα, αν και η ανάλυση βασίστηκε σε στατιστικό πακέτο, δεν μπορούν να γενικευτούν, αφού το δείγμα μας είναι μικρό και το ερωτηματολόγιο δεν είναι σταθμισμένο.

Η διατύπωση ορισμένων ερωτήσεων, υπαγόρευαν και την απάντηση. Για παράδειγμα, ο ορισμός της εφηβείας στην 27 ερώτηση ήταν επιστημονικά δοσμένος και η σωστή απάντηση ήταν πολύ εμφανής, χωρίς αυτό βέβαια να είναι ηθελημένο και επιδιωκόμενο.

Μια επιπλέον αδυναμία, εμφανίζεται στο ότι ορισμένες απαντήσεις των ερωτώμενων δεν ήταν ειλικρινείς ή ήταν προσποιητές. Παράλληλα, σε κάποια σημεία η έλξη της θετικής απάντησης ήταν πολύ συχνό φαινόμενο. Αυτό πιθανόν συνέβη από φόβο μήπως κριθούν αρνητικά από τις απαντήσεις τους ή θιγεί το γόητρό τους (ερωτ. 8,20,29).

Τέλος, αδυναμία εντοπίζεται στην ερώτηση 11 που δυσκολεύει στην επεξεργασία των αποτελεσμάτων, καθόσον οι γονείς δίνουν ξεχωριστά απαντήσεις για το κάθε παιδί που βρίσκεται στην εφηβεία, αλλά ο αριθμός των γονέων που έχουν δεύτερο και τρίτο παιδί στην εφηβεία ήταν πολύ μικρός με αποτέλεσμα να μην μπορεί να γίνει σύγκριση των αλλαγών που έχουν παρατηρήσει οι γονείς για κάθε παιδί χωριστά.

Στα αποτελέσματα των ερωτήσεων που παρουσιάστηκε αδυναμία είτε δεν αναφέρονται, είτε δεν γίνεται εκτενής αναφορά και ανάλυση.

4.5 ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Συνθέτοντας τις θεωρίες με τα ευρήματα της έρευνάς μας, μπορούμε να διατυπώσουμε τα παρακάτω γενικά συμπεράσματα και προτάσεις, αναφορικά με τις απόψεις των γονέων απέναντι στις αλλαγές συμπεριφοράς που βιώνουν τα παιδιά τους στην εφηβεία. Οι αντιλήψεις των γονέων σχετικά με τις αλλαγές της εφηβείας, τη συμπεριφορά που εκδηλώνουν οι έφηβοι και τους λόγους για τους οποίους εμφανίζουν αυτή τη συμπεριφορά μπορούν να επισημανθούν στις απαντήσεις του μελετώμενου δείγματος.

Αρχικά, όσον αφορά τις αλλαγές στη στάση των εφήβων, οι γονείς σε μεγάλο ποσοστό είχαν αντιληφθεί τις αλλαγές αυτές στα παιδιά τους, αναφορικά βέβαια πάντα με ότι ορίζεται ως αλλαγή κατά την εφηβεία. Το ποσοστό των γονέων που δεν παρατήρησαν κάποια αλλαγή είναι ιδιαίτερα μικρό. Τα ποσοστά αυτά διαφέρουν ανάλογα με την αλλαγή την οποία αναφέρεται. Βέβαια το γεγονός ότι οι γονείς έχουν παρατηρήσει αλλαγές στα παιδιά τους, δεν αποδεικνύει ότι σχετίζουν τις αλλαγές αυτές με την έννοια της εφηβείας.

Στους λόγους τους οποίους αναφέρονται οι γονείς αιτιολογώντας τις αλλαγές αυτές, περιλαμβάνεται αρκετά συχνά και με σημαντικά ποσοστά «η ηλικία του παιδιού», χωρίς αυτό να επιδικάζει τη συσχέτιση των απαντήσεών τους με ότι επιστημονικά ορίζουμε “αλλαγή στην εφηβεία”.

Ως επιπλέον λόγους, οι γονείς αναφέρουν τους φίλους των παιδιών (έχει γίνει ήδη αναφορά σχετικά με τη σημαντικότητα των φίλων κατά την εφηβεία), το ίδιο το παιδί είτε ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητάς του, είτε ως χαρακτηριστικό της «φύσης»του και τη συμπεριφορά των ίδιων των γονέων. Με πολύ μικρότερα ποσοστά αναφέρονται στο σχολείο και στην τηλεόραση.

Οι συνηθισμένες αντιδράσεις των γονέων και τα συναισθήματα που βιώνουν παρατηρώντας τις αλλαγές στις στάσεις των παιδιών τους, περιγράφονται με αποδοχή (θετική στάση), με θυμό, με ανησυχία και με αίσθημα ευθύνης. Η αποδοχή των γονέων υποδηλώνει, κάτι το οποίο είχε αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, ότι οι αλλαγές στην εφηβεία δεν έχουν μόνο αρνητική μορφή και δεν πρέπει να εκλαμβάνονται σαν κάτι τέτοιο. Ο θυμός που αισθάνονται οι γονείς δεν κατευθύνεται μόνο απέναντι στο παιδί και τη σχέση του μαζί του, αλλά και προς τον ίδιο του τον εαυτό. Τα ποσοστά ανησυχίας των γονέων απέναντι στις αλλαγές των παιδιών τους είναι ιδιαίτερα μικρά, γεγονός το οποίο μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι γονείς δεν ανησυχούν επειδή γνωρίζουν ότι οφείλονται στα χαρακτηριστικά ηλικίας του παιδιού, χωρίς όμως αυτό να μπορούμε να το επιβεβαιώσουμε απόλυτα.

Αναφορικά με τις αλλαγές στη συμπεριφορά του εφήβου ή αλλιώς τις ψυχολογικές αντιδράσεις, τα ποσοστά των γονέων που παρατήρησαν κάποια αλλαγή είναι μικρότερα από αυτά που αφορούσαν τις αλλαγές σε εξωτερικά κυρίως στοιχεία (ντύσιμο, ομιλία, παρέες κ.λ.π), το οποία είναι πιο εμφανή. Στις αλλαγές που σχετίζονται με τις ψυχολογικές αντιδράσεις του εφήβου, τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκεντρώνονται και με μεγάλη συχνότητα σε απαντήσεις που δηλώνουν ότι δεν υπάρχει κάποια αλλαγή.

Όσον αφορά τους λόγους εμφάνισης τέτοιων συμπεριφορών τα ποσοστά των απαντήσεων είναι παρόμοια με αυτά των λόγων αλλαγή στη στάση του

εφήβου. Δηλαδή και εδώ ως κύριοι λόγοι αναφέρονται η ηλικία, το ίδιο το παιδί και οι φίλοι του.

Στα συναισθήματα των γονέων εμφανίζεται μια μικρή διαφοροποίηση όσον αφορά τις ψυχολογικές αντιδράσεις και τις αλλαγές στη στάση του εφήβου. Στην προκειμένη περίπτωση, οι γονείς εκδηλώνουν πιο συχνά ανησυχία, θυμό και αίσθημα ευθύνης. Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι γονείς μη γνωρίζοντας τις ψυχολογικές αντιδράσεις που εμφανίζει ο έφηβος κατά την περίοδο αυτή, αισθάνεται ανησυχία διακρίνοντας τις αλλαγές αυτές στη συμπεριφορά του παιδιού του.

Σχετικά με τις αντιθέσεις των γονέων με τα παιδιά τους στις απαντήσεις των ερωτώμενων παρατηρείται ότι οι γονείς είτε δεν έχουν καθόλου αντιθέσεις με τα παιδιά τους, είτε οι αντιθέσεις αυτές είναι σπάνιες. Οι απαντήσεις αυτές όμως μας προβληματίζουν καθόσον κατά την εφηβεία οι συγκρούσεις με τους γονείς είναι ιδιαίτερο συχνό φαινόμενο. Οι απαντήσεις, λοιπόν, των γονέων μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι είναι κατά κύριο λόγο είναι αναληθείς.

Οι σχέσεις των γονιών με τα παιδιά τους, από τα αποτελέσματα της έρευνας φαίνεται ότι επηρεάζονται κατά κύριο λόγο από τον τρόπο που μεγάλωσαν οι ίδιοι. Μικρή είναι η επιρροή που δέχονται από τον κοινωνικό περίγυρο, από τους συγγενείς, από την περιοχή που μένουν και από την πληροφόρηση που έχουν σχετικά με την εφηβεία. Στις απαντήσεις αυτές υπάρχει επιφυλακτικότητα όσον αφορά τον κοινωνικό περίγυρο και τους συγγενείς, κυρίως για το δείγμα που προέρχεται από τα χωριά. Αντίστοιχη επιφυλακτικότητα υπάρχει στις απαντήσεις των γονέων σχετικά με τις συζητήσεις που υποστηρίζουν ότι επιδιώκουν να κάνουν συζητήσεις με τα παιδιά τους(τα αποτελέσματα είναι αρκετά υψηλά).

Ο ελεύθερος χρόνος που περνάνε οι γονείς με τα παιδιά τους είναι, με μεγάλο ποσοστό, «λίγες ώρες καθημερινά». Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι παρατηρείται σημαντική διαφορά ανάμεσα στα ποσοστά των μητέρων και των πατέρων, δηλαδή οι μητέρες εμφανίζεται να περνάνε περισσότερες ώρες με τα παιδιά τους (το μεγαλύτερο ποσοστό των μητέρων ασχολείται με τα

οικιακά). Άλλωστε το ποσοστό των πατέρων που δεν είναι ικανοποιημένοι με το χρόνο που αφιερώνουν στα παιδιά τους είναι ιδιαίτερα υψηλό.

Τέλος, όσον αφορά τις γνώσεις των γονέων σχετικά με την εφηβεία, μέσα από την έρευνα εμφανίζονται να προέρχονται κατά κύριο λόγο από βιβλία. Στις απαντήσεις των γονέων ακολουθούν οι γνώσεις που προέρχονται από την τηλεόραση και από συζητήσεις με φίλους.

Με βάση, λοιπόν, τα παραπάνω συμπεράσματα μπορούμε να προχωρήσουμε στην υποβολή προτάσεων α) σχετικά με τη γενική χρήση της συγκεκριμένης έρευνας και β) σχετικά με την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων στην ευρύτερη περιοχή του δήμου Ορεστιάδας.

Αν και η συγκεκριμένη έρευνα εμφανίζει αρκετές αδυναμίες, παρόλα αυτά τα έγκυρα αποτελέσματα είναι αρκετά, ώστε να δώσει το έναυσμα για την πραγματοποίηση μιας παρόμοιας αλλά πιο εκτεταμένης έρευνας, στην οποία θα δίνεται και η δυνατότητα σύγκρισης των αποτελεσμάτων περιφέρειας – κέντρου. Μια τέτοια έρευνα θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη και αποδοτική για την υλοποίηση προγραμμάτων και υπηρεσιών για την ενίσχυση και υποστήριξη των γονέων στο ρόλο τους, προσαρμοσμένα στις πραγματικές τους ανάγκες με μικρή πιθανότητα απόκλισης.

Ως τέτοια υπηρεσία χαρακτηρίζεται η σχολή γονέων, η οποία μπορεί να λειτουργήσει τόσο ως αυτόνομη υπηρεσία, αλλά και να ενταχθεί στο πλαίσιο άλλων υπηρεσιών, όπως είναι τα κέντρα ψυχικής υγείας, τα σχολεία, τα νοσοκομεία κλπ. Αν και σε αρκετές περιοχές λειτουργούν ήδη σχολές γονέων, η υπηρεσία αυτή δεν έχει γενικευτεί σε όλη την έκταση της χώρας. Στο δήμο Ορεστιάδας, όπου διεξήχθη η έρευνα, μπορούμε να αναφέρουμε ότι δεν υφίσταται τέτοια υπηρεσία. Με βάση, λοιπόν, την έρευνα αυτή θα μπορούσαμε να συμβάλλουμε στην έναρξη διαδικασιών για τη σύσταση τέτοιας υπηρεσίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναγνωστόπουλος Δ., Σίνη Α., (2003), Εφηβεία, <http://www.Childmentalhealth.gr/intex.php?categoryId=48>

Αναπτυξιακή Εταιρεία Νέας Ορεστιάδας, (1998), Αναπτυξιακό Προφίλ Δήμου Ορεστιάδας.

Ανδρέου Θ., Θέμελης Δ., Μοντεσάντος Σ., (2003), Το ζήτημα της κοινωνικής κρίσης του γάμου, [http:// anatolikos.com/ oplostasio/zitima15.htm](http://anatolikos.com/oplostasio/zitima15.htm)

Αταμένκο, Β., (1997), Η επιθετικότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και στην κοινωνία, μεταφρ. Νέστορος, Ι., Ν., εκδ. Γραμματικάκης - Ελληνικά Γράμματα, ΑΘΗΝΑ

Βογιατζή, Λ., Μοσκώφ, Α., (2003), Το μυαλό των εφήβων, περιοδ. Vita, τευχ. 76, ΑΘΗΝΑ

Γκότοβος Α. Ε.,(1996) Νεολαία και Κοινωνική Μεταβολή, εκδ. Gutenberg, ΑΘΗΝΑ

Δήμας Γ. Γ., (1992), Γνωρίστε το παιδί και τον έφηβο, εκδ. Art of text, ΘΕΣ/ΝΙΚΗ

Δοξιάδη, Αν., Ζαχαροπούλου, Ε., (1985), Ο έφηβος και η οικογένεια, εκδ. Εστία, ΑΘΗΝΑ

Δραγώνα, Θ., Ντάβου, Μπ., (1992), Εφηβεία: Προσδοκίες και Αναζητήσεις, εκδ. Παπαζήση, ΑΘΗΝΑ

Ε.Κ.Κ.Ε, (1999), Η ταυτότητα, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι ανάγκες της νεολαίας στο νομό Θεσσαλονίκης, Αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας, ερευν. ομάδα Τεπέρογλου, Α., ... [κ.α], εκδ. Ε.Κ.Κ.Ε, ΑΘΗΝΑ

Ηλιόπουλος Ι. Δ., (1998), Οικογενειακή και Σχολική Αγωγή, εκδ. Πετράκη Γ. Ι., ΠΑΤΡΑ

Κατάκη, Χ., Δ., (1998), Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, ΑΘΗΝΑ

Κορώσης, Κ., (1997), Έφηβοι και οικογένεια, εκδ. Gutenberg, ΑΘΗΝΑ

Κυριαζής Ν., (1999), Η κοινωνιολογική έρευνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, ΑΘΗΝΑ

Μάνος Γ. Κ., (1999), Ψυχολογία του εφήβου, εκδ. Γρηγόρης, ΑΘΗΝΑ

Μισέλ, Λ., (1993), Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου: βασικά στοιχεία για την ελληνική οικογένεια, μεταφρ.

Μουσούρου, Λ., (1993), Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας, εκδ. Gutenberg, ΑΘΗΝΑ

Μουσούρου, Λ., εκδ. Gutenberg, ΑΘΗΝΑ Μουσούρου Λ., (1984), Η ελληνική οικογένεια, εκδ. Ίδρυμα Γουλανδρή-Χόρν, ΑΘΗΝΑ

Ντόλτο Φ., Ντόλτο- Τόλιτις Κ., (1998), Έφηβοι, Προβλήματα και Ανησυχίες. μεταφρ. Παπαγιάννη. Ι., εκδ. Πατάκη, ΑΘΗΝΑ

Παλλίδης, Σ., (1999), Το παιδί, η φροντίδα και τα προβλήματά του από εμβρυϊκή ηλικία μέχρι την εφηβεία, εκδ. University Studio Press, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Πάνου Δ., (2003), Εφηβεία - Προβλήματα εφηβείας - Λαθεμένες αντιλήψεις γονέων, [http:// dim-trilof.thess.sch.gr/SXOLI_GONEON.htm](http://dim-trilof.thess.sch.gr/SXOLI_GONEON.htm)

Παρασκευόπουλος Ι. Ν., (1993), Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας

Παρασκευόπουλος, Ι., (1985), Εξελικτική Ψυχολογία, τόμος 1, χ.ε, ΑΘΗΝΑ

Ριβιέ - Ρέιμον, Μπ., (1989), Η κοινωνική ανάπτυξη του εφήβου, μεταφρ. Ντε Κάστρο, Μ., εκδ. Καστανιώτη, ΑΘΗΝΑ

Στυλιανάκης Α., (1998), Εφηβεία, [http:// users.otenet.gr/styliant/efivia98.htm](http://users.otenet.gr/styliant/efivia98.htm)

Τσιάντης, Ι., (1993), Η ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας, εκδ. Καστανιώτη, ΑΘΗΝΑ

Τσιάντης, Ι., (1994), Εφηβεία: Ένα μεταβατικό στάδιο σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο, εκδ. Καστανιώτη, ΑΘΗΝΑ

Χουρδάκη Μ.,(1966), Εισαγωγή στην οικογενειακή ψυχολογία, Σχολή Γονέων, (χ.ε.) ΑΘΗΝΑ

Χουρδάκη, Μ., (1992), Ψυχολογία της οικογένειας (Εξελικτική - Σχολική - Εφηβεία), εκδ. Ελληνικά Γράμματα, ΑΘΗΝΑ

Χρηστάκη, Κ., (2003), Η εφηβική ηλικία και τα προβλήματά της, Ο έφηβος και οι γονείς, <http://www.platon.gr/arthro4.htm>

Baenen, J, (2003), Communication, [http:// www.courttv.com/choices/guide/communication.html](http://www.courttv.com/choices/guide/communication.html)

Baenen, J., (2003), Living With Young Adolescents, [http:// www.Courttv.com/choices/guide/livingadol.html](http://www.Courttv.com/choices/guide/livingadol.html).

Baldwin, D., (1999), Οδηγός Αγωγής Υγείας, μετάφρ. Μαργαριτίδου, Β., Λειβαδίτη, Β., εκδ. Λίτσας, ΑΘΗΝΑ

Brody, E., J., (1999), Personal Health: Girls and Puberty: the Crisis Years, <http://www.nytimes.com/info/help/copyright.htm>

Conger. J., (1981), Η εφηβική ηλικία, μια καταπιεσμένη γενιά, μεταφρ. Σόλμαν Μ., εκδ. Ψυχογιός, ΑΘΗΝΑ

De Singly, Fr., (1996), Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας, μεταφρ. Παλλαντίου, Λ., εκδ. Σαββάλας, ΑΘΗΝΑ

Dinkeyer, Don, C., (1998), Γονείς και έφηβοι: από τις συγκρούσεις στη συνεργασία, μεταφρ. Κολιοπούλου, Λ., εκδ. Θυμάρι, ΑΘΗΝΑ

Eko. U.,(1994), Πως γίνεται μια διπλωματική εργασία, μεταφρ. Κονδύλη Μ., εκδ. Νήσος, ΑΘΗΝΑ

Hadfield J. A., (1979), Παιδικότητα και Εφηβεία, εκδ. Θυμάρι, ΑΘΗΝΑ

Herbert, M., (1999), Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας, μεταφρ. Καλαντζή - Αζίζι, Α., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, ΑΘΗΝΑ

Howard K, Sharp J.A., (2001), Η επιστημονική μελέτη, μεταφρ. Νταλάκου Β., εκδ. Gutenberg, ΑΘΗΝΑ

Javeau, Cl., (1996), Η έρευνα με ερωτηματολόγιο, επιμ. Τζώρτζη, Κ., εκδ. Τυπωθήτω, ΑΘΗΝΑ

Lacan, J., (1997), Η οικογένεια: τα οικογενειακά συμπλέγματα στη διαμόρφωση του ατόμου, μεταφρ. Βεργέτης, Δ., εκδ. Καστανιώτη, ΑΘΗΝΑ

Laufer, M., (1992), Εφηβική διαταραχή και ψυχικός κλονισμός, μεταφρ. Τσιάντη, Ι., εκδ. Καστανιώτη, ΑΘΗΝΑ

Lingren, G., H., (1995), Adolescence and Peer Pressure, <http://www.ianr.unl.edu/pubs/family/nf211.htm>.

Molineux, B., J., (2003), Adolescence: A Time of Transition, http://www.solveyourproblem.com/artman/publish/article_133.shtml

Nettle, E., (2003), Adolescence, <http://imfotrain.mayill.unisa.edu.au/epub/People/nette/adolesc.htm>

Stringer, Sh., A., (2002), The Psychological Changes of Adolescence: A Test of Character, <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/ALAN/fall94/Stringer.html>

Vallejo - Nagera, A., (2001), Εφηβεία, η άγρια ηλικία, μεταφρ. Θεοδωρίδου, Λ., εκδ. Ενάλιος, ΑΘΗΝΑ

ΑΡΙΘΜ. ΕΡΩΤΗΜ: .....

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΝΑ ΜΑΣ ΑΝΑΦΕΡΕΤΑΙ:

1. Την περιοχή της μόνιμης κατοικίας σας.

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑ
Χωριό έως 1.000 κατ.		
Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.		
Πόλη		
Πρωτεύουσα		

2. Την περιοχή καταγωγής σας;

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑ
Χωριό έως 1.000 κατ.		
Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.		
Πόλη		

3. Την ηλικία σας.

(α) ΜΗΤΕΡΑ: .....

(β) ΠΑΤΕΡΑ: .....

4. Το επίπεδο εκπαίδευσής σας.

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑ
Δεν έχω αποφοιτήσει		
Δημοτικό		
Γυμνάσιο		
Λύκειο		
Τεχνική Σχολή		
Πανεπιστήμιο		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

5. Τι Επάγγελμα κάνετε;

(α) ΜΗΤΕΡΑ: .....

(β) ΠΑΤΕΡΑ: .....

6. Αναφέρατε το επάγγελμα των γονέων σας.

(α) ΜΗΤΕΡΑ: 1. Μητέρα.....

2. Πατέρα.....

(β) ΠΑΤΕΡΑ: 1. Μητέρα.....

2. Πατέρα.....

7. Περιγράψτε τη μορφή της οικογένειάς σας.

ΜΟΡΦΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑ
Μητέρα - Πατέρας - Παιδιά		
Μητέρα - Πατέρας - Παιδιά - Γιαγιά		
Μητέρα - Πατέρας - Παιδιά - Παππούς		
Μητέρα - Πατέρας - Παιδιά - Γιαγιά - Παππούς		
Γιαγιά - Παππούς - Παιδιά		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

8. Πως θα χαρακτηρίζατε τις σχέσεις σας με την οικογένειά σας (προέλευσης);

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑ
Καλές		
Μέτριες		
Αδιάφορες		
Ανύπαρκτες		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

9. Αναφέρατε το φύλο των παιδιών σας.

ΑΡΙΘ. ΠΑΙΔΙΩΝ	ΑΓΟΡΙ	ΚΟΡΙΤΣΙ
1		
2		
3		

10. Αναφέρατε την ηλικία των παιδιών σας.

1. ....

2. ....

3. ....

11 Έχετε παρατηρήσει κάποια αλλαγή στη στάση των παιδιών όσον αφορά: (ηλικίας 13 –18 ετών)

11.1 Πρώτο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ		ΠΑΤΕΡΑΣ	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Το ντύσιμο				
Τον τρόπο ομιλίας				
Τις παρέες				
Την συμπεριφορά απέναντι στους άλλους				
Το σχολείο				
Το αντίθετο φύλο				
Τα ενδιαφέροντά του				

11.2 Δεύτερο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ		ΠΑΤΕΡΑΣ	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Το ντύσιμο				
Τον τρόπο ομιλίας				
Τις παρέες				
Την συμπεριφορά απέναντι στους άλλους				
Το σχολείο				
Το αντίθετο φύλο				
Τα ενδιαφέροντά του				

11.3 Τρίτο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ		ΠΑΤΕΡΑΣ	
	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι
Το ντύσιμο				
Τον τρόπο ομιλίας				
Τις παρέες				
Την συμπεριφορά απέναντι στους άλλους				
Το σχολείο				
Το αντίθετο φύλο				
Τα ενδιαφέροντά του				

12. Από τις παρακάτω συμπεριφορές αναφέρετε ποιες έχετε παρατηρήσει στο παιδί σας και πόσο έντονα

12.1 Πρώτο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ			ΠΑΤΕΡΑΣ		
	Πολύ	Λίγο	Καθόλου	Πολύ	Λίγο	Καθόλου
Αμφισβήτηση – Άρνηση						
Επαναστατικότητα						
Επιθετικότητα						
Ισχυρογνωμοσύνη – Πείσμα						
Τάση απομόνωσης – Ονειροπόληση						
Ανασφάλεια χαμηλή αυτοεκτίμηση						
Εναλλαγή συναισθημάτων						
Ενδιαφέρον για το σεξ						

12.2 Δεύτερο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ			ΠΑΤΕΡΑΣ		
	Πολύ	Λίγο	Καθόλου	Πολύ	Λίγο	Καθόλου
Αμφισβήτηση – Άρνηση						
Επαναστατικότητα						
Επιθετικότητα						
Ισχυρογνωμοσύνη – Πείσμα						
Τάση απομόνωσης – Ονειροπόληση						
Ανασφάλεια χαμηλή αυτοεκτίμηση						
Εναλλαγή συναισθημάτων						
Ενδιαφέρον για το σεξ						

13.2 Δεύτερο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ						ΠΑΤΕΡΑΣ					
	ΝΤΥΣΙΜΟ	ΟΜΙΛΙΑ	ΠΑΡΕΕΣ	ΣΥΜΠΕΡΙ ΦΟΡΑ	ΑΝΤΙΘΕΤΟ ΦΥΛΟ	ΕΝΔΙΑΦΕΡ ΟΝΤΑ	ΝΤΥΣΙΜΟ	ΟΜΙΛΙΑ	ΠΑΡΕΕΣ	ΣΥΜΠΕΡΙ ΦΟΡΑ	ΑΝΤΙΘΕΤΟ ΦΥΛΟ	ΕΝΔΙΑΦΕΡ ΟΝΤΑ
Ανησυχία												
Θυμός												
Αίσθημα ευθύνης												
Αδιαφορία												
Ανησυχία												

13.3 Τρίτο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ						ΠΑΤΕΡΑΣ					
	ΝΤΥΣΙΜΟ	ΟΜΙΛΙΑ	ΠΑΡΕΕΣ	ΣΥΜΠΕΡΙ ΦΟΡΑ	ΑΝΤΙΘΕΤΟ ΦΥΛΟ	ΕΝΔΙΑΦΕΡ ΟΝΤΑ	ΝΤΥΣΙΜΟ	ΟΜΙΛΙΑ	ΠΑΡΕΕΣ	ΣΥΜΠΕΡΙ ΦΟΡΑ	ΑΝΤΙΘΕΤΟ ΦΥΛΟ	ΕΝΔΙΑΦΕΡ ΟΝΤΑ
Ανησυχία												
Θυμός												
Αίσθημα ευθύνης												
Αδιαφορία												
Ανησυχία												

14. Όταν παρατηρείται τις παρακάτω συμπεριφορές στα παιδιά σας συνήθως νιώθετε:

14.1 Πρώτο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ								ΠΑΤΕΡΑΣ							
	ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ - ΑΡΝΗΣΗ	ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΙΣΧΥΡΟΓΝΩΜΟΣΥΝΗ	ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ	ΤΑΣΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ	ΕΝΑΛΛΑΓΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ	ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΕΞ	ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ - ΑΡΝΗΣΗ	ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΙΣΧΥΡΟΓΝΩΜΟΣΥΝΗ	ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ	ΤΑΣΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ	ΕΝΑΛΛΑΓΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ	ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΕΞ
Ανησυχία																
Θυμός																
Αίσθημα ευθύνης																
Αδιαφορία																
Ανησυχία																

14.2 Δεύτερο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ								ΠΑΤΕΡΑΣ							
	ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ - ΑΡΝΗΣΗ	ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΙΣΧΥΡΟΓΝΩΜΟΣΥΝΗ	ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ	ΤΑΣΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ	ΕΝΑΛΛΑΓΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ	ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΕΞ	ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ - ΑΡΝΗΣΗ	ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΙΣΧΥΡΟΓΝΩΜΟΣΥΝΗ	ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ	ΤΑΣΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ	ΕΝΑΛΛΑΓΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ	ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΕΞ
Ανησυχία																
Θυμός																
Αίσθημα ευθύνης																
Αδιαφορία																
Ανησυχία																

14.3 Τρίτο Παιδί

	ΜΗΤΕΡΑ							ΠΑΤΕΡΑΣ								
	ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ - ΑΡΝΗΣΗ	ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΙΣΧΥΡΟΓΝΩΜΟΣΥΝΗ	ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ	ΤΑΣΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ	ΕΝΑΛΛΑΓΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ	ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΕΞ	ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ - ΑΡΝΗΣΗ	ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΙΣΧΥΡΟΓΝΩΜΟΣΥΝΗ	ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ	ΤΑΣΗ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ	ΕΝΑΛΛΑΓΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ	ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΕΞ
Ανησυχία																
Θυμός																
Αίσθημα ευθύνης																
Αδιαφορία																
Ανησυχία																

15. Για τις αλλαγές στη στάση και στη συμπεριφορά των παιδιών σας συνήθως μιλάτε:

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑ
Με τον/την σύντροφο		
Με τα Παιδιά		
Με φίλους		
Με τους γονείς σας		
Με ειδικούς		
Με κανέναν		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

16. Πόσο συχνά κάνετε τέτοιες συζητήσεις;

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
Πολύ συχνά		
Σπάνια		
Όποτε παρατηρείται αυτή η συμπεριφορά		
Ποτέ		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

17. Αναφέρεται ποιοι από τους παρακάτω λόγους ευθύνονται για τις συγκεκριμένες αλλαγές: (μέχρι 1 απάντηση για κάθε αλλαγή):

	ΜΗΤΕΡΑ						ΠΑΤΕΡΑΣ					
	Το/τα παιδί/ά	Οι φίλοι τους	Εσείς	Το σχολείο	Η ηλικία του/τους	Η τηλεόραση	Το/τα παιδί/ά	Οι φίλοι τους	Εσείς	Το σχολείο	Η ηλικία του/τους	Η τηλεόραση
Το ντύσιμο												
Τον τρόπο ομιλίας												
Τις παρέες												
Την συμπεριφορά απέναντι στους άλλους												
Το σχολείο												
Το αντίθετο φύλο												
Τα ενδιαφέροντά του												

18. Αναφέρεται ποιοι από τους παρακάτω λόγους ευθύνονται για τις συγκεκριμένες συμπεριφορές. (μέχρι 1 απάντηση)

	ΜΗΤΕΡΑ						ΠΑΤΕΡΑΣ					
	Το/τα παιδί/ά	Οι φίλοι τους	Εσείς	Το σχολείο	Η ηλικία του/τους	Η τηλεόραση	Το/τα παιδί/ά	Οι φίλοι τους	Εσείς	Το σχολείο	Η ηλικία του/τους	Η τηλεόραση
Αμφισβήτηση – Άρνηση												
Επαναστατικότητα												
Επιθετικότητα												
Ισχυρογνωμοσύνη – Πείσμα												
Τάση απομόνωσης – Ονειροπόληση												
Ανασφάλεια χαμηλή αυτοεκτίμηση												
Εναλλαγή συναισθημάτων												
Ενδιαφέρον για το σεξ												

19. Έχετε αντιθέσεις ή συγκρούσεις με τα παιδιά για τα επόμενα θέματα (μία απάντηση σε κάθε κατηγορία):

	ΜΗΤΕΡΑ			ΠΑΤΕΡΑΣ		
	Συχνά	Σπάνια	Ποτέ	Συχνά	Σπάνια	Ποτέ
Για το σχολείο – σπουδές						
Για φίλους – παρέες						
Διασκέδαση – εξόδους						
Συμμετοχή στις οικιακές ασχολίες						
Τις συναισθηματικές σχέσεις						
Τα χρήματα						
Το ντύσιμο – εμφάνιση						
Κάπνισμα – Αλκοόλ						
Μοτοσυκλέτες – αυτοκίνητα						
Τις σχέσεις με το άλλο φύλο						
Για τα προγράμματα της τηλεόρασης						

20. Επιδιώκεται να συζητάτε με τα παιδιά σας θέματα που τα απασχολούν;

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
ΝΑΙ		
ΟΧΙ		

21. Αν ναι, πόσο συχνά;

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
Κάθε μέρα		
Μία φορά την εβδομάδα		
Μία φορά το μήνα		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

22. Τα παιδιά στις συζητήσεις σας αντιδρούν με:

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
Ενδιαφέρον		
Αδιαφορία		
Επιθετικότητα		
Άρνηση		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

23. Πόσο ελεύθερο χρόνο περνάτε με τα παιδιά σας την εβδομάδα (1 απάντηση);

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
Λίγες ώρες καθημερινά		
Λίγες μόνο ώρες την εβδομάδα		
Σαββατοκύριακα και τις αργίες		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

24. Είστε ικανοποιημένοι από το χρόνο που περνάτε με τα παιδιά σας;

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
Παρά πολύ		
Αρκετά		
Καθόλου		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

25. Κατά πόσο πιστεύετε ότι η σχέση σας είναι επηρεασμένη από:

	ΜΗΤΕΡΑ			ΠΑΤΕΡΑΣ		
	Πολύ	Λίγο	Καθόλου	Πολύ	Λίγο	Καθόλου
Τον τρόπο που μεγαλώσατε						
Το κοινωνικό σας περίγυρο						
Τους συγγενείς						
Την πληροφόρηση που έχετε						
Το επάγγελμά σας						
Την περιοχή που μένετε						

26. Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς τον εαυτό σας ως γονέα;

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
Υπερπροστατευτικό		
Αυταρχικό		
Υπομονετικό		
Ανήσυχτοι		
Φιλόδοξο		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

27. Γνωρίζετε ότι η εφηβεία είναι (1 απάντηση):

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
Η περίοδος που το παιδί πάει στο Λύκειο		
Η περίοδος που το παιδί είναι ώριμο να αποφασίζει για τη ζωή του		
Η μεταβατική περίοδος από την παιδικότητα στην ενηλικίωση με έντονες αλλαγές		
Δεν γνωρίζω		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

28. Οι πληροφορίες – γνώσεις που έχετε για την εφηβεία προέρχονται από:

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑ
Το σχολείο		
Ειδικούς		
Τους γονείς μου		
Τους φίλους μου		
Την τηλεόραση		
Από βιβλία		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

29. Οι πληροφορίες – γνώσεις που έχετε για την εφηβεία θεωρείτε ότι είναι:

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑ
Πολλές		
Ικανοποιητικές		
Λίγες		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

30. Εάν θεωρούσατε ότι κάποια αλλαγή του παιδιού είναι παρά πολύ σοβαρή θα:

	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΤΕΡΑΣ
Απευθυνόμουν σε ειδικό		
Θα το συζήταγα με το Παιδί		
Θα το συζήταγα με τον/την σύντροφο		
Κάτι άλλο (προσδιορίστε)		

**Σας ευχαριστούμε
για τη συνεργασία**

ΠΙΝΑΚΑΣ 1(α): Κατοικία μητέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Χωριό έως 1.000 κατ.	50	50,0	50,0	50,0
	Πόλη	50	50,0	50,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 1(β): Κατοικία πατέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Χωριό έως 1.000 κατ.	50	50,0	50,0	50,0
	Πόλη	50	50,0	50,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 2(α): Καταγωγή μητέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Χωριό έως 1.000 κατ.	76	76,0	76,0	76,0
	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	8	8,0	8,0	84,0
	Πόλη	14	14,0	14,0	98,0
	Πρωτεύουσα	2	2,0	2,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 2(β): Καταγωγή πατέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Χωριό έως 1.000 κατ.	76	76,0	76,0	76,0
	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	6	6,0	6,0	82,0
	Πόλη	18	18,0	18,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Ηλικία μητέρας	100	31	53	40,61	4,43
Ηλικία πατέρα	100	36	61	45,03	4,69
Valid N (listwise)	100				

ΠΙΝΑΚΑΣ 4(α): Ομαδοποίηση ηλικίας-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	31 έως 40	49	49,0	49,0	49,0
	41 έως 50	49	49,0	49,0	98,0
	51 έως 60	2	2,0	2,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 4(β): Ομαδοποίηση ηλικίας-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	31 έως 40	16	16,0	16,0	16,0
	41 έως 50	76	76,0	76,0	92,0
	51 έως 60	7	7,0	7,0	99,0
	61 έως 70	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 5(α): Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δημοτικό	32	32,0	32,0	32,0
	Γυμνάσιο	12	12,0	12,0	44,0
	Λύκειο	27	27,0	27,0	71,0
	Τεχνική Σχολή	11	11,0	11,0	82,0
	Πανεπιστήμιο	11	11,0	11,0	93,0
	Κάτι άλλο	7	7,0	7,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 5(β): Επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Δεν έχω αποφοιτήσει	1	1,0	1,0	1,0
	Δημοτικό	21	21,0	21,0	22,0
	Γυμνάσιο	11	11,0	11,0	33,0
	Λύκειο	25	25,0	25,0	58,0
	Τεχνική Σχολή	22	22,0	22,0	80,0
	Πανεπιστήμιο	13	13,0	13,0	93,0
	Κάτι άλλο	7	7,0	7,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 6(α): Επάγγελμα μητέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Οικιακά	48	48,0	48,0	48,0
	Αγρότης	3	3,0	3,0	51,0
	Ελεύθερος Επαγγελματίας	15	15,0	15,0	66,0
	Ιατρικά/Παραϊατρικά Επαγγέλματα	8	8,0	8,0	74,0
	Υπάλληλος Γραφείου/Πωλητής	14	14,0	14,0	88,0
	Εργάτης-Τεχνίτης	4	4,0	4,0	92,0
	Στατιωτικός/Αστυνομικός	1	1,0	1,0	93,0
	Συνταξιούχος	1	1,0	1,0	94,0
	Εκπαιδευτικός	6	6,0	6,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 6(β): Επάγγελμα πατέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αγρότης	18	18,0	18,0	18,0
	Ελεύθερος Επαγγελματίας	27	27,0	27,0	45,0
	Ιατρικά/Παραϊατρικά Επαγγέλματα	2	2,0	2,0	47,0
	Υπάλληλος Γραφείου/Πωλητής	16	16,0	16,0	63,0
	Εργάτης-Τεχνίτης	27	27,0	27,0	90,0
	Στατιωτικός/Αστυνομικός	6	6,0	6,0	96,0
	Συνταξιούχος	1	1,0	1,0	97,0
	Εκπαιδευτικός	3	3,0	3,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 7(α): Μορφή οικογένειας προέλευσης-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πυρηνική	54	54,0	54,0	54,0
	Εκτεταμένη	44	44,0	44,0	98,0
	Άλλο	2	2,0	2,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 7(β): Μορφή οικογένειας προέλευσης-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πυρηνική	50	50,0	50,0	50,0
	Εκτεταμένη	48	48,0	48,0	98,0
	Άλλο	2	2,0	2,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 8(α): Σχέσεις με την οικογένεια-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καλές	90	90,0	90,0	90,0
	Μέτριες	5	5,0	5,0	95,0
	Ανύπαρκτες	2	2,0	2,0	97,0
	Κάτι άλλο	3	3,0	3,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 8(β): Σχέσεις με την οικογένεια-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καλές	82	82,0	82,0	82,0
	Μέτριες	12	12,0	12,0	94,0
	Αδιάφορες	3	3,0	3,0	97,0
	Ανύπαρκτες	2	2,0	2,0	99,0
	Κάτι άλλο	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 9(α): Φύλο 1ου παιδιού

		Frequency
Valid	Αγόρι	48
	Κορίτσι	52
		100

ΠΙΝΑΚΑΣ 9(β): Φύλο 2ου παιδιού

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αγόρι	44	44,0	47,3	47,3
	Κορίτσι	49	49,0	52,7	100,0
	Total	93	93,0	100,0	
Missing	System	7	7,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 9(γ): Φύλο 3ου παιδιού

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αγόρι	6	6,0	50,0	50,0
	Κορίτσι	6	6,0	50,0	100,0
	Total	12	12,0	100,0	
Missing	System	88	88,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 10: Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum
Ηλικία 1ου παιδιού	100	13	28
Ηλικία 2ου παιδιού	92	2	22
Ηλικία 3ου παιδιού	14	1	18
Valid N (listwise)	14		

ΠΙΝΑΚΑΣ 11(α): Ομαδοποίηση ηλικίας-1ο παιδί

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Εφηβική	60	60,0	60,0	60,0
	19 και άνω	40	40,0	40,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 11(β): Ομαδοποίηση ηλικίας-2ο παιδί

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Βρεφική-Νηπιακή	3	3,0	3,3	3,3
	Παιδική	20	20,0	21,7	25,0
	Εφηβική	65	65,0	70,7	95,7
	19 και άνω	4	4,0	4,3	100,0
	Total	92	92,0	100,0	
Missing	System	8	8,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 11(γ): Ομαδοποίηση ηλικίας-3ο παιδί

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Βρεφική-Νηπιακή	2	2,0	14,3	14,3
	Παιδική	6	6,0	42,9	57,1
	Εφηβική	6	6,0	42,9	100,0
	Total	14	14,0	100,0	
Missing	System	86	86,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 12: Αλλαγές στο ντύσιμο-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	79	79,0	79,0	79,0
	Όχι	21	21,0	21,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 13: Αλλαγές στην ομιλία-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	57	57,0	57,0	57,0
	Όχι	43	43,0	43,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 14: Αλλαγές στις παρέες-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	49	49,0	49,0	49,0
	Όχι	51	51,0	51,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 15: Αλλαγές στη συμπεριφορά-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	41	41,0	41,0	41,0
	Όχι	59	59,0	59,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 16: Αλλαγές στο σχολείο-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	29	29,0	29,0	29,0
	Όχι	71	71,0	71,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 17: Αλλαγές στο αντιθ. φύλο-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	70	70,0	70,7	70,7
	Όχι	29	29,0	29,3	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 18:Αλλαγές στα ενδιαφέροντα-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	55	55,0	55,0	55,0
	Όχι	44	44,0	44,0	99,0
	12	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 19:Αλλαγές στο ντύσιμο-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	70	70,0	70,0	70,0
	Όχι	30	30,0	30,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 20: Αλλαγές στην ομιλία-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	63	63,0	63,0	63,0
	Όχι	37	37,0	37,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 21: Αλλαγές στις παρέες-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	36	36,0	36,0	36,0
	Όχι	64	64,0	64,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 22: Αλλαγές στη συμπεριφορά-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	37	37,0	37,0	37,0
	Όχι	63	63,0	63,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 23: Αλλαγές στο σχολείο-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	29	29,0	29,0	29,0
	Όχι	70	70,0	70,0	99,0
	22	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 24: Αλλαγές στο αντιθ. φύλο-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	65	65,0	65,0	65,0
	Όχι	35	35,0	35,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 25:Αλλαγές στα ενδιαφέροντα-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	46	46,0	46,0	46,0
	Όχι	54	54,0	54,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 26: Συναισθήματα για ντύσιμο-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	17	17,0	21,3	21,3
	Θυμός	8	8,0	10,0	31,3
	Αίσθημα Ευθύνης	10	10,0	12,5	43,8
	Αδιαφορία	3	3,0	3,8	47,5
	Κάτι άλλο	42	42,0	52,5	100,0
	Total	80	80,0	100,0	
Missing	System	20	20,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 27: Συναισθήματα για ομιλία-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	13	13,0	22,0	22,0
	Θυμός	18	18,0	30,5	52,5
	Αίσθημα Ευθύνης	4	4,0	6,8	59,3
	Αδιαφορία	3	3,0	5,1	64,4
	Κάτι άλλο	21	21,0	35,6	100,0
	Total	59	59,0	100,0	
Missing	System	41	41,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 28: Συναισθήματα για παρέες-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	20	20,0	41,7	41,7
	Θυμός	2	2,0	4,2	45,8
	Αίσθημα Ευθύνης	3	3,0	6,3	52,1
	Αδιαφορία	1	1,0	2,1	54,2
	Κάτι άλλο	22	22,0	45,8	100,0
	Total	48	48,0	100,0	
Missing	System	52	52,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 29: Συναισθήματα για συμπεριφορά-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	9	9,0	21,4	21,4
	Θυμός	7	7,0	16,7	38,1
	Αίσθημα Ευθύνης	7	7,0	16,7	54,8
	Αδιαφορία	1	1,0	2,4	57,1
	Κάτι άλλο	18	18,0	42,9	100,0
	Total	42	42,0	100,0	
Missing	System	58	58,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 30: Συναισθήματα για αντίθ. φύλο-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	21	21,0	29,6	29,6
	Θυμός	2	2,0	2,8	32,4
	Αίσθημα Ευθύνης	14	14,0	19,7	52,1
	Αδιαφορία	3	3,0	4,2	56,3
	Κάτι άλλο	31	31,0	43,7	100,0
	Total	71	71,0	100,0	
Missing	System	29	29,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 31: Συναισθήματα για ενδιαφέροντα-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	21	21,0	38,2	38,2
	Αίσθημα Ευθύνης	10	10,0	18,2	56,4
	Αδιαφορία	3	3,0	5,5	61,8
	Κάτι άλλο	21	21,0	38,2	100,0
	Total	55	55,0	100,0	
Missing	System	45	45,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 32: Συναισθήματα για ντύσιμο-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	9	9,0	13,2	13,2
	Θυμός	14	14,0	20,6	33,8
	Αίσθημα Ευθύνης	5	5,0	7,4	41,2
	Αδιαφορία	1	1,0	1,5	42,6
	Κάτι άλλο	39	39,0	57,4	100,0
	Total	68	68,0	100,0	
Missing	System	32	32,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 33: Συναισθήματα για ομιλία-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	8	8,0	12,5	12,5
	Θυμός	19	19,0	29,7	42,2
	Αίσθημα Ευθύνης	6	6,0	9,4	51,6
	Αδιαφορία	3	3,0	4,7	56,3
	Κάτι άλλο	28	28,0	43,8	100,0
	Total	64	64,0	100,0	
Missing	System	36	36,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 34: Συναισθήματα για παρέες-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	12	12,0	32,4	32,4
	Θυμός	2	2,0	5,4	37,8
	Αίσθημα Ευθύνης	3	3,0	8,1	45,9
	Κάτι άλλο	20	20,0	54,1	100,0
	Total	37	37,0	100,0	
Missing	System	63	63,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 35: Συναισθήματα για συμπεριφορά-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	8	8,0	21,6	21,6
	Θυμός	7	7,0	18,9	40,5
	Αίσθημα Ευθύνης	5	5,0	13,5	54,1
	Κάτι άλλο	17	17,0	45,9	100,0
	Total	37	37,0	100,0	
Missing	System	63	63,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 36: Συναισθήματα για αντίθ. φύλο-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	16	16,0	24,2	24,2
	Θυμός	1	1,0	1,5	25,8
	Αίσθημα Ευθύνης	6	6,0	9,1	34,8
	Αδιαφορία	2	2,0	3,0	37,9
	Κάτι άλλο	41	41,0	62,1	100,0
	Total	66	66,0	100,0	
Missing	System	34	34,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 37: Συναισθήματα για ενδιαφέροντα-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	13	13,0	28,9	28,9
	Αίσθημα Ευθύνης	7	7,0	15,6	44,4
	Κάτι άλλο	25	25,0	55,6	100,0
	Total	45	45,0	100,0	
Missing	System	55	55,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 38: Λόγοι για αλλαγές στο ντύσιμο-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	13	13,0	13,0	13,0
	Οι φίλοι τους	34	34,0	34,0	47,0
	Εσείς	1	1,0	1,0	48,0
	Το σχολείο	2	2,0	2,0	50,0
	Η ηλικία τους	36	36,0	36,0	86,0
	Η τηλεόραση	14	14,0	14,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 39: Λόγοι για αλλαγές στην ομιλία-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	3	3,0	3,0	3,0
	Οι φίλοι τους	44	44,0	44,0	47,0
	Εσείς	8	8,0	8,0	55,0
	Το σχολείο	7	7,0	7,0	62,0
	Η ηλικία τους	33	33,0	33,0	95,0
	Η τηλεόραση	5	5,0	5,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 40: Λόγοι για αλλαγές στις παρέες-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα Παιδί/ιά	56	56,0	56,6	56,6
	Οι φίλοι τους	12	12,0	12,1	68,7
	Εσείς	6	6,0	6,1	74,7
	Το σχολείο	11	11,0	11,1	85,9
	Η ηλικία τους	13	13,0	13,1	99,0
	Η τηλεόραση	1	1,0	1,0	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 41: Λόγοι για αλλαγές στη συμπεριφορά-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	40	40,0	40,0	40,0
	Οι φίλοι τους	4	4,0	4,0	44,0
	Εσείς	32	32,0	32,0	76,0
	Η ηλικία τους	20	20,0	20,0	96,0
	Η τηλεόραση	3	3,0	3,0	99,0
	13	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 42: Λόγοι για αλλαγές στο σχολείο-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	54	54,0	54,0	54,0
	Οι φίλοι τους	14	14,0	14,0	68,0
	Εσείς	15	15,0	15,0	83,0
	Το σχολείο	6	6,0	6,0	89,0
	Η ηλικία τους	9	9,0	9,0	98,0
	Η τηλεόραση	2	2,0	2,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 43: Λόγοι για αλλαγές στο αντίθετο φύλο-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	24	24,0	24,0	24,0
	Οι φίλοι τους	14	14,0	14,0	38,0
	Εσείς	4	4,0	4,0	42,0
	Το σχολείο	2	2,0	2,0	44,0
	Η ηλικία τους	52	52,0	52,0	96,0
	Η τηλεόραση	4	4,0	4,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 44: Λόγοι για αλλαγές στα ενδιαφέροντα-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	37	37,0	37,0	37,0
	Οι φίλοι τους	19	19,0	19,0	56,0
	Εσείς	5	5,0	5,0	61,0
	Το σχολείο	6	6,0	6,0	67,0
	Η ηλικία τους	27	27,0	27,0	94,0
	Η τηλεόραση	6	6,0	6,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 45: Λόγοι για αλλαγές στο ντύσιμο-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	11	11,0	11,0	11,0
	Οι φίλοι τους	37	37,0	37,0	48,0
	Εσείς	5	5,0	5,0	53,0
	Το σχολείο	2	2,0	2,0	55,0
	Η ηλικία τους	33	33,0	33,0	88,0
	Η τηλεόραση	12	12,0	12,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 46: Λόγοι για αλλαγές στην ομιλία-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	8	8,0	8,0	8,0
	Οι φίλοι τους	39	39,0	39,0	47,0
	Εσείς	7	7,0	7,0	54,0
	Το σχολείο	9	9,0	9,0	63,0
	Η ηλικία τους	29	29,0	29,0	92,0
	Η τηλεόραση	8	8,0	8,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 47: Λόγοι για αλλαγές στις παρέες-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	56	56,0	56,0	56,0
	Οι φίλοι τους	11	11,0	11,0	67,0
	Εσείς	6	6,0	6,0	73,0
	Το σχολείο	11	11,0	11,0	84,0
	Η ηλικία τους	16	16,0	16,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 48: Λόγοι για αλλαγές στη συμπεριφορά-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	31	31,0	31,0	31,0
	Οι φίλοι τους	17	17,0	17,0	48,0
	Εσείς	30	30,0	30,0	78,0
	Το σχολείο	4	4,0	4,0	82,0
	Η ηλικία τους	14	14,0	14,0	96,0
	Η τηλεόραση	4	4,0	4,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 49: Λόγοι για αλλαγές στο σχολείο-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	45	45,0	45,0	45,0
	Οι φίλοι τους	23	23,0	23,0	68,0
	Εσείς	17	17,0	17,0	85,0
	Το σχολείο	3	3,0	3,0	88,0
	Η ηλικία τους	9	9,0	9,0	97,0
	Η τηλεόραση	3	3,0	3,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 50: Λόγοι για αλλαγές στο αντίθετο φύλο-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	17	17,0	17,0	17,0
	Οι φίλοι τους	17	17,0	17,0	34,0
	Εσείς	1	1,0	1,0	35,0
	Το σχολείο	3	3,0	3,0	38,0
	Η ηλικία τους	57	57,0	57,0	95,0
	Η τηλεόραση	5	5,0	5,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 51: Λόγοι για αλλαγές στα ενδιαφέροντα-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	36	36,0	36,0	36,0
	Οι φίλοι τους	24	24,0	24,0	60,0
	Εσείς	3	3,0	3,0	63,0
	Το σχολείο	3	3,0	3,0	66,0
	Η ηλικία τους	27	27,0	27,0	93,0
	Η τηλεόραση	7	7,0	7,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 52: Αμφισβήτηση/Αρνηση-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	31	31,0	31,0	31,0
	Λίγο	46	46,0	46,0	77,0
	Καθόλου	23	23,0	23,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 53: Επαναστατικότητα-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	27	27,0	27,0	27,0
	Λίγο	48	48,0	48,0	75,0
	Καθόλου	25	25,0	25,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 54: Επιθετικότητα-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	6	6,0	6,0	6,0
	Λίγο	42	42,0	42,0	48,0
	Καθόλου	52	52,0	52,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 55: Ισχυρογνωμοσύνη/Πείσμα-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	44	44,0	44,0	44,0
	Λίγο	37	37,0	37,0	81,0
	Καθόλου	19	19,0	19,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 56: Τάση απομόνωσης/Ονειροπόληση-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	20	20,0	20,0	20,0
	Λίγο	25	25,0	25,0	45,0
	Καθόλου	55	55,0	55,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 57: Ανασφάλεια/Χαμηλή αυτοεκτίμηση-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	8	8,0	8,0	8,0
	Λίγο	27	27,0	27,0	35,0
	Καθόλου	65	65,0	65,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 58: Εναλλαγή συναισθημάτων-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	12	12,0	12,0	12,0
	Λίγο	57	57,0	57,0	69,0
	Καθόλου	31	31,0	31,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 59: Ενδιαφέρον για σεξ-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	15	15,0	15,0	15,0
	Λίγο	46	46,0	46,0	61,0
	Καθόλου	39	39,0	39,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 60: Αμφισβήτηση/Άρνηση-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	23	23,0	23,0	23,0
	Λίγο	34	34,0	34,0	57,0
	Καθόλου	43	43,0	43,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 61: Επαναστατικότητα-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	24	24,0	24,0	24,0
	Λίγο	39	39,0	39,0	63,0
	Καθόλου	37	37,0	37,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 62: Επιθετικότητα-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	9	9,0	9,0	9,0
	Λίγο	28	28,0	28,0	37,0
	Καθόλου	63	63,0	63,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 63: Ισχυρογνωμοσύνη/Πείσμα-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	37	37,0	37,0	37,0
	Λίγο	38	38,0	38,0	75,0
	Καθόλου	25	25,0	25,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 64: Τάση απομόνωσης/Ονειροπόληση-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	10	10,0	10,0	10,0
	Λίγο	29	29,0	29,0	39,0
	Καθόλου	61	61,0	61,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 65: Ανασφάλεια/Χαμηλή αυτοεκτίμηση-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	6	6,0	6,0	6,0
	Λίγο	27	27,0	27,0	33,0
	Καθόλου	67	67,0	67,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 66: Εναλλαγή συναισθημάτων-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	9	9,0	9,0	9,0
	Λίγο	42	42,0	42,0	51,0
	Καθόλου	49	49,0	49,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 67: Ενδιαφέρον για σεξ-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	15	15,0	15,0	15,0
	Λίγο	34	34,0	34,0	49,0
	Καθόλου	51	51,0	51,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 68: Συναισθήματα για Αμφισβ./Άρνηση-1^ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	31	31,0	40,3	40,3
	Θυμός	25	25,0	32,5	72,7
	Αίσθημα Ευθύνης	10	10,0	13,0	85,7
	Αδιαφορία	2	2,0	2,6	88,3
	Κάτι άλλο	9	9,0	11,7	100,0
	Total	77	77,0	100,0	
Missing	System	23	23,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 69: Συναισθήματα για Επαναστατικότητα-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	28	28,0	37,3	37,3
	Θυμός	26	26,0	34,7	72,0
	Αίσθημα Ευθύνης	9	9,0	12,0	84,0
	Κάτι άλλο	12	12,0	16,0	100,0
	Total	75	75,0	100,0	
Missing	System	25	25,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 70: Συναισθήματα για Επιθετικότητα-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	20	20,0	42,6	42,6
	Θυμός	14	14,0	29,8	72,3
	Αίσθημα Ευθύνης	6	6,0	12,8	85,1
	Κάτι άλλο	7	7,0	14,9	100,0
	Total	47	47,0	100,0	
Missing	System	53	53,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 71: Συναισθήματα για Ισχυρή/Πείσμα-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	23	23,0	29,1	29,1
	Θυμός	37	37,0	46,8	75,9
	Αίσθημα Ευθύνης	11	11,0	13,9	89,9
	Αδιαφορία	3	3,0	3,8	93,7
	Κάτι άλλο	5	5,0	6,3	100,0
	Total	79	79,0	100,0	
Missing	System	21	21,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 72: Συναισθήματα για Τάση απομόνωσης-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	20	20,0	57,1	57,1
	Θυμός	1	1,0	2,9	60,0
	Αίσθημα Ευθύνης	10	10,0	28,6	88,6
	Κάτι άλλο	4	4,0	11,4	100,0
	Total	35	35,0	100,0	
Missing	System	65	65,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 73: Συναισθήματα για Ανασφάλεια-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	21	21,0	48,8	48,8
	Αίσθημα Ευθύνης	4	4,0	9,3	58,1
	Αδιαφορία	1	1,0	2,3	60,5
	Κάτι άλλο	17	17,0	39,5	100,0
	Total	43	43,0	100,0	
Missing	System	57	57,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 74: Συναισθήματα για Εναλλαγή συναισθημάτων-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	37	37,0	56,9	56,9
	Θυμός	1	1,0	1,5	58,5
	Αίσθημα Ευθύνης	7	7,0	10,8	69,2
	Αδιαφορία	4	4,0	6,2	75,4
	Κάτι άλλο	16	16,0	24,6	100,0
	Total	65	65,0	100,0	
Missing	System	35	35,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 75: Συναισθήματα για Ενδιαφέρον για σεξ-1ο/μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	14	14,0	23,7	23,7
	Αίσθημα Ευθύνης	12	12,0	20,3	44,1
	Αδιαφορία	1	1,0	1,7	45,8
	Κάτι άλλο	32	32,0	54,2	100,0
	Total	59	59,0	100,0	
Missing	System	41	41,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 76: Συναισθήματα για Αμφισβ./Άρνηση-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	17	17,0	30,9	30,9
	Θυμός	21	21,0	38,2	69,1
	Αίσθημα Ευθύνης	7	7,0	12,7	81,8
	Αδιαφορία	2	2,0	3,6	85,5
	Κάτι άλλο	8	8,0	14,5	100,0
	Total	55	55,0	100,0	
Missing	System	45	45,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 77: Συναισθήματα για Επαναστατικότητα-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent		Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	22	22,0	34,9	34,9
	Θυμός	19	19,0	30,2	65,1
	Αίσθημα Ευθύνης	6	6,0	9,5	74,6
	Αδιαφορία	1	1,0	1,6	76,2
	Κάτι άλλο	15	15,0	23,8	100,0
	Total	63	63,0	100,0	
Missing	System	37	37,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 78: Συναισθήματα για Επιθετικότητα-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	10	10,0	28,6	28,6
	Θυμός	18	18,0	51,4	80,0
	Αίσθημα Ευθύνης	2	2,0	5,7	85,7
	Αδιαφορία	2	2,0	5,7	91,4
	Κάτι άλλο	3	3,0	8,6	100,0
	Total	35	35,0	100,0	
Missing	System	65	65,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 79: Συναισθήματα για Ισχυρή/Πείσμα-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	23	23,0	29,9	29,9
	Θυμός	34	34,0	44,2	74,0
	Αίσθημα Ευθύνης	2	2,0	2,6	76,6
	Αδιαφορία	3	3,0	3,9	80,5
	Κάτι άλλο	15	15,0	19,5	100,0
	Total	77	77,0	100,0	
Missing	System	23	23,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 80: Συναισθήματα για Τάση απομόνωσης-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	16	16,0	45,7	45,7
	Θυμός	2	2,0	5,7	51,4
	Αίσθημα Ευθύνης	8	8,0	22,9	74,3
	Αδιαφορία	1	1,0	2,9	77,1
	Κάτι άλλο	8	8,0	22,9	100,0
	Total	35	35,0	100,0	
Missing	System	65	65,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 81 : Συναισθήματα για Ανασφάλεια-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	14	14,0	38,9	38,9
	Θυμός	1	1,0	2,8	41,7
	Αίσθημα Ευθύνης	3	3,0	8,3	50,0
	Αδιαφορία	3	3,0	8,3	58,3
	Κάτι άλλο	15	15,0	41,7	100,0
	Total	36	36,0	100,0	
Missing	System	64	64,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 82: Συναισθήματα για Εναλλαγή συναισθημάτων-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	23	23,0	43,4	43,4
	Θυμός	1	1,0	1,9	45,3
	Αίσθημα Ευθύνης	6	6,0	11,3	56,6
	Αδιαφορία	4	4,0	7,5	64,2
	Κάτι άλλο	19	19,0	35,8	100,0
	Total	53	53,0	100,0	
Missing	System	47	47,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 83: Συναισθήματα για Ενδιαφέρον για σεξ-1ο/πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ανησυχία	10	10,0	21,3	21,3
	Αίσθημα Ευθύνης	7	7,0	14,9	36,2
	Κάτι άλλο	30	30,0	63,8	100,0
	Total	47	47,0	100,0	
Missing	System	53	53,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 84: Λόγοι για Αμφισβ./Άρνηση-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	29	29,0	29,0	29,0
	Οι φίλοι τους	14	14,0	14,0	43,0
	Εσείς	10	10,0	10,0	53,0
	Το σχολείο	1	1,0	1,0	54,0
	Η ηλικία τους	44	44,0	44,0	98,0
	Η τηλεόραση	2	2,0	2,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 85: Λόγοι για Επαναστατικότητα-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	16	16,0	16,0	16,0
	Οι φίλοι τους	16	16,0	16,0	32,0
	Εσείς	7	7,0	7,0	39,0
	Το σχολείο	2	2,0	2,0	41,0
	Η ηλικία τους	54	54,0	54,0	95,0
	Η τηλεόραση	5	5,0	5,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 86: Λόγοι για Επιθετικότητα-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	15	15,0	15,0	15,0
	Οι φίλοι τους	15	15,0	15,0	30,0
	Εσείς	4	4,0	4,0	34,0
	Το σχολείο	4	4,0	4,0	38,0
	Η ηλικία τους	48	48,0	48,0	86,0
	Η τηλεόραση	14	14,0	14,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 87: Λόγοι για Ισχ/σύνη/Πείσμα-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	56	56,0	56,0	56,0
	Οι φίλοι τους	4	4,0	4,0	60,0
	Εσείς	7	7,0	7,0	67,0
	Η ηλικία τους	32	32,0	32,0	99,0
	Η τηλεόραση	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 88: Λόγοι για Τάση απομόνωσης-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	28	28,0	28,0	28,0
	Οι φίλοι τους	8	8,0	8,0	36,0
	Εσείς	6	6,0	6,0	42,0
	Το σχολείο	3	3,0	3,0	45,0
	Η ηλικία τους	54	54,0	54,0	99,0
	Η τηλεόραση	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 89: Λόγοι για Ανασφάλεια-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	24	24,0	24,0	24,0
	Οι φίλοι τους	13	13,0	13,0	37,0
	Εσείς	33	33,0	33,0	70,0
	Το σχολείο	5	5,0	5,0	75,0
	Η ηλικία τους	25	25,0	25,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 90: Λόγοι για Εναλλαγή συναισθημάτων-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	25	25,0	25,0	25,0
	Οι φίλοι τους	8	8,0	8,0	33,0
	Εσείς	13	13,0	13,0	46,0
	Το σχολείο	5	5,0	5,0	51,0
	Η ηλικία τους	49	49,0	49,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 91: Λόγοι για Ενδιαφέρον για σεξ-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	9	9,0	9,0	9,0
	Οι φίλοι τους	15	15,0	15,0	24,0
	Εσείς	2	2,0	2,0	26,0
	Το σχολείο	1	1,0	1,0	27,0
	Η ηλικία τους	66	66,0	66,0	93,0
	Η τηλεόραση	7	7,0	7,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 92: Λόγοι για Αμφισβ./Άρνηση-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	28	28,0	28,0	28,0
	Οι φίλοι τους	17	17,0	17,0	45,0
	Εσείς	10	10,0	10,0	55,0
	Το σχολείο	2	2,0	2,0	57,0
	Η ηλικία τους	38	38,0	38,0	95,0
	Η τηλεόραση	5	5,0	5,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 93: Λόγοι για Επαναστατικότητα-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	18	18,0	18,0	18,0
	Οι φίλοι τους	20	20,0	20,0	38,0
	Εσείς	4	4,0	4,0	42,0
	Το σχολείο	3	3,0	3,0	45,0
	Η ηλικία τους/ς	49	49,0	49,0	94,0
	Η τηλεόραση	6	6,0	6,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 94: Λόγοι για Επιθετικότητα-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	20	20,0	20,0	20,0
	Οι φίλοι τος	20	20,0	20,0	40,0
	Εσείς	4	4,0	4,0	44,0
	Το σχολείο	1	1,0	1,0	45,0
	Η ηλικία του/ς	43	43,0	43,0	88,0
	Η τηλεόραση	12	12,0	12,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 95: Λόγοι για Ισχυ/ύνη/Πείσμα-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	56	56,0	56,0	56,0
	Οι φίλοι τος	4	4,0	4,0	60,0
	Εσείς	9	9,0	9,0	69,0
	Η ηλικία του/ς	30	30,0	30,0	99,0
	Η τηλεόραση	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 96: Λόγοι για Τάση απομόνωσης-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	41	41,0	41,0	41,0
	Οι φίλοι τος	4	4,0	4,0	45,0
	Εσείς	7	7,0	7,0	52,0
	Το σχολείο	1	1,0	1,0	53,0
	Η ηλικία του/ς	42	42,0	42,0	95,0
	Η τηλεόραση	4	4,0	4,0	99,0
	55	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 97: Λόγοι για Ανασφάλεια-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	34	34,0	34,0	34,0
	Οι φίλοι τος	10	10,0	10,0	44,0
	Εσείς	26	26,0	26,0	70,0
	Το σχολείο	3	3,0	3,0	73,0
	Η ηλικία του/ς	26	26,0	26,0	99,0
	Η τηλεόραση	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 98: Λόγοι για Εναλλαγή συναισθημάτων-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	30	30,0	30,0	30,0
	Οι φίλοι τος	9	9,0	9,0	39,0
	Εσείς	7	7,0	7,0	46,0
	Το σχολείο	5	5,0	5,0	51,0
	Η ηλικία του/ς	49	49,0	49,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 99: Λόγοι για Ενδιαφέρον για σεξ-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το/τα παιδί/ιά	9	9,0	9,0	9,0
	Οι φίλοι τος	9	9,0	9,0	18,0
	Εσείς	2	2,0	2,0	20,0
	Το σχολείο	1	1,0	1,0	21,0
	Η ηλικία του/ς	69	69,0	69,0	90,0
	Η τηλεόραση	10	10,0	10,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 100(α): Με ποιον συζητάτε τα θέματα αυτά συνήθως;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Με τον/την σύντροφο	49	49,0	49,0	49,0
	Με τα Παιδιά	46	46,0	46,0	95,0
	Με φίλους	2	2,0	2,0	97,0
	Με τους γονείς σας	1	1,0	1,0	98,0
	Με ειδικούς	1	1,0	1,0	99,0
	Με κανέναν	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 100(β): Με ποιον συζητάτε τα θέματα αυτά συνήθως;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Με τον/την σύντροφο	62	62,0	62,0	62,0
	Με τα Παιδιά	28	28,0	28,0	90,0
	Με φίλους	1	1,0	1,0	91,0
	Με ειδικούς	1	1,0	1,0	92,0
	Με κανέναν	8	8,0	8,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 101(α): Πόσο συχνά συζητάτε τα θέματα αυτά;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ συχνά	54	54,0	54,5	54,5
	Σπάνια	4	4,0	4,0	58,6
	Όποτε παρατηρείται αυτή η συμπεριφορά	41	41,0	41,4	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 101(β): Πόσο συχνά συζητάτε τα θέματα αυτά;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ συχνά	44	44,0	47,8	47,8
	Σπάνια	5	5,0	5,4	53,3
	Όποτε παρατηρείται αυτή η συμπεριφορά	43	43,0	46,7	100,0
	Total	92	92,0	100,0	
Missing	System	8	8,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 102(α): Πώς θα αντιδρούσατε αν θεωρούσατε κάποια αλλαγή σοβαρή;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Θα απευθυνόμουν σε ειδικό	16	16,0	16,0	16,0
	Θα το συζητάγα με το παιδί	44	44,0	44,0	60,0
	Θα το συζητάγα με το/τη σύντροφο	40	40,0	40,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 102(β): Πώς θα αντιδρούσατε αν θεωρούσατε κάποια αλλαγή σοβαρή;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Θα απευθυνόμουν σε ειδικό	14	14,0	14,0	14,0
	Θα το συζητάγα με το παιδί	28	28,0	28,0	42,0
	Θα το συζητάγα με το/τη σύντροφο	58	58,0	58,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 103: Αντιθέσεις για το σχολείο/σπουδές-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	46	46,0	46,0	46,0
	Σπάνια	39	39,0	39,0	85,0
	Ποτέ	15	15,0	15,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 104: Αντιθέσεις για τους φίλους/παρέες-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	25	25,0	25,0	25,0
	Σπάνια	41	41,0	41,0	66,0
	Ποτέ	34	34,0	34,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 105: Αντιθέσεις για τη διασκέδαση/εξόδους-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	27	27,0	27,0	27,0
	Σπάνια	41	41,0	41,0	68,0
	Ποτέ	32	32,0	32,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 106: Αντιθέσεις για τις οικιακές ασχολίες-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	31	31,0	31,0	31,0
	Σπάνια	33	33,0	33,0	64,0
	Ποτέ	36	36,0	36,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 107: Αντιθέσεις για τις συνασθηματικές σχέσεις-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	15	15,0	15,0	15,0
	Σπάνια	35	35,0	35,0	50,0
	Ποτέ	50	50,0	50,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 108: Αντιθέσεις για τα χρήματα-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	28	28,0	28,0	28,0
	Σπάνια	32	32,0	32,0	60,0
	Ποτέ	40	40,0	40,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 109: Αντιθέσεις για το ντύσιμο/εμφάνιση-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	21	21,0	21,0	21,0
	Σπάνια	43	43,0	43,0	64,0
	Ποτέ	36	36,0	36,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 110: Αντιθέσεις για το κάπνισμα/αλκοόλ-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	23	23,0	23,2	23,2
	Σπάνια	12	12,0	12,1	35,4
	Ποτέ	64	64,0	64,6	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 111: Αντιθέσεις για μοτοσυκλέτες/αυτοκίνητα-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	28	28,0	28,0	28,0
	Σπάνια	19	19,0	19,0	47,0
	Ποτέ	52	52,0	52,0	99,0
	33	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 112: Αντιθέσεις για τις σχέσεις με το άλλο φύλο-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	6	6,0	6,0	6,0
	Σπάνια	28	28,0	28,0	34,0
	Ποτέ	66	66,0	66,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 113: Αντιθέσεις για την τηλεόραση-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	28	28,0	28,0	28,0
	Σπάνια	34	34,0	34,0	62,0
	Ποτέ	38	38,0	38,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 114: Αντιθέσεις για το σχολείο/σπουδές-πατέραε

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	35	35,0	35,4	35,4
	Σπάνια	34	34,0	34,3	69,7
	Ποτέ	30	30,0	30,3	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 115: Αντιθέσεις για τους φίλους/παρέες-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	26	26,0	26,0	26,0
	Σπάνια	33	33,0	33,0	59,0
	Ποτέ	40	40,0	40,0	99,0
	13	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 116: Αντιθέσεις για τη διασκέδαση/εξόδους-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	19	19,0	19,2	19,2
	Σπάνια	36	36,0	36,4	55,6
	Ποτέ	44	44,0	44,4	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 117: Αντιθέσεις για τις οικιακές ασχολίες-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	19	19,0	19,0	19,0
	Σπάνια	16	16,0	16,0	35,0
	Ποτέ	64	64,0	64,0	99,0
	12	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 118: Αντιθέσεις για τις συνασθηματικές σχέσεις-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	8	8,0	8,0	8,0
	Σπάνια	27	27,0	27,0	35,0
	Ποτέ	65	65,0	65,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 119: Αντιθέσεις για τα χρήματα-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	22	22,0	22,0	22,0
	Σπάνια	16	16,0	16,0	38,0
	Ποτέ	62	62,0	62,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 120: Αντιθέσεις για το ντύσιμο/εμφάνιση-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	14	14,0	14,1	14,1
	Σπάνια	32	32,0	32,3	46,5
	Ποτέ	53	53,0	53,5	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 121: Αντιθέσεις για το κάπνισμα/αλκοόλ-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	22	22,0	22,0	22,0
	Σπάνια	12	12,0	12,0	34,0
	Ποτέ	65	65,0	65,0	99,0
	33	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 122: Αντιθέσεις για μοτοσυκλέτες/αυτοκίνητα-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	27	27,0	27,0	27,0
	Σπάνια	16	16,0	16,0	43,0
	Ποτέ	57	57,0	57,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 123: Αντιθέσεις για τις σχέσεις με το άλλο φύλο-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	10	10,0	10,0	10,0
	Σπάνια	13	13,0	13,0	23,0
	Ποτέ	77	77,0	77,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 124: Αντιθέσεις για την τηλεόραση-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Συχνά	24	24,0	24,0	24,0
	Σπάνια	26	26,0	26,0	50,0
	Ποτέ	50	50,0	50,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 125(α): Συζητάτε με τα παιδιά σας;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	99	99,0	99,0	99,0
	Όχι	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 125(β): Συζητάτε με τα παιδιά σας;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	80	80,0	80,0	80,0
	Όχι	20	20,0	20,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 126(α): Πόσο συχνά συζητάτε με τα παιδιά σας;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Κάθε μέρα	53	53,0	53,5	53,5
	Μία φορά την εβδομάδα	23	23,0	23,2	76,8
	Μία φορά το μήνα	3	3,0	3,0	79,8
	Κάτι άλλο	20	20,0	20,2	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 126(β): Πόσο συχνά συζητάτε με τα παιδιά σας;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Κάθε μέρα	37	37,0	46,3	46,3
	Μία φορά την εβδομάδα	21	21,0	26,3	72,5
	Μία φορά το μήνα	8	8,0	10,0	82,5
	Κάτι άλλο	14	14,0	17,5	100,0
	Total	80	80,0	100,0	
Missing	System	20	20,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 127(α): Πώς αντιδρούν τα παιδιά σας στις συζητήσεις;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ενδιαφέρον	71	71,0	71,7	71,7
	Αδιαφορία	4	4,0	4,0	75,8
	Επιθετικότητα	2	2,0	2,0	77,8
	Άρνηση	11	11,0	11,1	88,9
	Κάτι άλλο	11	11,0	11,1	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 127(β): Πώς αντιδρούν τα παιδιά σας στις συζητήσεις;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ενδιαφέρον	60	60,0	75,0	75,0
	Αδιαφορία	2	2,0	2,5	77,5
	Επιθετικότητα	4	4,0	5,0	82,5
	Άρνηση	8	8,0	10,0	92,5
	Κάτι άλλο	6	6,0	7,5	100,0
	Total	80	80,0	100,0	
Missing	System	20	20,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 128(α): Πόσο χρόνο περνάτε με τα παιδιά σας;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγες ώρες καθημερινά	82	82,0	82,0	82,0
	Λίγες μόνο ώρες την εβδομάδα	11	11,0	11,0	93,0
	Σαββατοκύριακα και τι αργίες	6	6,0	6,0	99,0
	Κάτι άλλο	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 128(β): Πόσο χρόνο περνάτε με τα παιδιά σας;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγες ώρες καθημερινά	58	58,0	58,0	58,0
	Λίγες μόνο ώρες την εβδομάδα	24	24,0	24,0	82,0
	Σαββατοκύριακα και τι αργίες	16	16,0	16,0	98,0
	Κάτι άλλο	2	2,0	2,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 129(α): Είστε ικανοποιημένοι από το χρόνο που περνάτε με τα παιδιά;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πάρα πολύ	40	40,0	40,0	40,0
	Αρκετά	38	38,0	38,0	78,0
	Καθόλου	22	22,0	22,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 129(β): Είστε ικανοποιημένοι από το χρόνο που περνάτε με τα παιδιά;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πάρα πολύ	17	17,0	17,0	17,0
	Αρκετά	51	51,0	51,0	68,0
	Καθόλου	32	32,0	32,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 130: Επηρεάζεστε από τον τρόπο που μεγαλώσατε;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	54	54,0	54,0	54,0
	Λίγο	25	25,0	25,0	79,0
	Καθόλου	21	21,0	21,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 131: Επηρεάζετε από τον κοινωνικό σας περίγυρο;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	19	19,0	19,0	19,0
	Λίγο	36	36,0	36,0	55,0
	Καθόλου	45	45,0	45,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 132: Επηρεάζετε από τους συγγενής;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	10	10,0	10,0	10,0
	Λίγο	35	35,0	35,0	45,0
	Καθόλου	55	55,0	55,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 133: Επηρεάζετε από την πληροφόρηση που έχετε;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	30	30,0	30,0	30,0
	Λίγο	49	49,0	49,0	79,0
	Καθόλου	21	21,0	21,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 134: Επηρεάζετε από το επάγγελμά σας;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	36	36,0	36,0	36,0
	Λίγο	32	32,0	32,0	68,0
	Καθόλου	32	32,0	32,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 135: Επηρεάζεστε από την περιοχή που μένετε;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	19	19,0	19,0	19,0
	Λίγο	28	28,0	28,0	47,0
	Καθόλου	53	53,0	53,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 136: Επηρεάζεστε από τον τρόπο που μεγαλώσατε;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	45	45,0	45,0	45,0
	Λίγο	21	21,0	21,0	66,0
	Καθόλου	34	34,0	34,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 137: Επηρεάζεστε από τον κοινωνικό σας περίγυρο;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	17	17,0	17,0	17,0
	Λίγο	22	22,0	22,0	39,0
	Καθόλου	61	61,0	61,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 138: Επηρεάζεστε από τους συγγενής;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	14	14,0	14,0	14,0
	Λίγο	16	16,0	16,0	30,0
	Καθόλου	70	70,0	70,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 139: Επηρεάζεστε από την πληροφόρηση που έχετε;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	22	22,0	22,0	22,0
	Λίγο	36	36,0	36,0	58,0
	Καθόλου	42	42,0	42,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 140: Επηρεάζεστε από το επάγγελμά σας;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	28	28,0	28,0	28,0
	Λίγο	26	26,0	26,0	54,0
	Καθόλου	46	46,0	46,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 141: Επηρεάζεστε από την περιοχή που μένετε;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ	19	19,0	19,0	19,0
	Λίγο	17	17,0	17,0	36,0
	Καθόλου	64	64,0	64,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 142(α): Πώς θα χαρακτηρίζατε τον εαυτό σας ως γονέα;-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Υπερπροστατευτικό	39	39,0	39,0	39,0
	Αυταρχικό	5	5,0	5,0	44,0
	Υπομονετικό	23	23,0	23,0	67,0
	Ανήσυχο	26	26,0	26,0	93,0
	Φιλόδοξο	6	6,0	6,0	99,0
	Κάτι άλλο	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 142(β): Πώς θα χαρακτηρίζατε τον εαυτό σας ως γονέα;-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Υπερπροστατευτικό	15	15,0	15,0	15,0
	Αυταρχικό	6	6,0	6,0	21,0
	Υπομονετικό	46	46,0	46,0	67,0
	Ανήσυχο	23	23,0	23,0	90,0
	Φιλόδοξο	6	6,0	6,0	96,0
	Κάτι άλλο	4	4,0	4,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 143(α): Γνωρίζετε ότι η εφηβεία είναι:-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Η περίοδος που το παιδί πάει στο Λύκειο	5	5,0	5,0	5,0
	Η περίοδος που το παιδί είναι ώριμο να αποφασίζει για τη ζωή	4	4,0	4,0	9,0
	Η μεταβατική περίοδος από την παιδικότητα στην ενηλικίωση	90	90,0	90,0	99,0
	Δεν γνωρίζω	1	1,0	1,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 143(β): Γνωρίζετε ότι η εφηβεία είναι:-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Η περίοδος που το παιδί πάει στο Λύκειο	7	7,0	7,0	7,0
	Η περίοδος που το παιδί είναι ώριμο να αποφασίζει για τη ζωή	6	6,0	6,0	13,0
	Η μεταβατική περίοδος από την παιδικότητα στην ενηλικίωση	80	80,0	80,0	93,0
	Δεν γνωρίζω	7	7,0	7,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

ΠΙΝΑΚΑΣ 144(α): Οι πληροφορίες σας για την εφηβεία προέρχονται:-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το σχολείο	7	7,0	7,1	7,1
	Ειδικούς	6	6,0	6,1	13,1
	Τους γονείς μου	2	2,0	2,0	15,2
	Τους φίλους μου	13	13,0	13,1	28,3
	Την τηλεόραση	20	20,0	20,2	48,5
	Από βιβλία	40	40,0	40,4	88,9
	Κάτι άλλο	11	11,0	11,1	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 144(β): Οι πληροφορίες σας για την εφηβεία προέρχονται:-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το σχολείο	7	7,0	7,5	7,5
	Ειδικούς	3	3,0	3,2	10,8
	Τους φίλους μου	25	25,0	26,9	37,6
	Την τηλεόραση	13	13,0	14,0	51,6
	Από βιβλία	26	26,0	28,0	79,6
	Κάτι άλλο	19	19,0	20,4	100,0
	Total	93	93,0	100,0	
Missing	System	7	7,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 145(α): Οι πληροφορίες σας για την εφηβεία θεωρείτε ότι είναι:-μητέρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολλές	3	3,0	3,0	3,0
	Ικανοποιητικές	65	65,0	65,7	68,7
	Λίγες	31	31,0	31,3	100,0
	Total	99	99,0	100,0	
Missing	System	1	1,0		
Total		100	100,0		

ΠΙΝΑΚΑΣ 145(β): Οι πληροφορίες σας για την εφηβεία θεωρείτε ότι είναι:-πατέρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολλές	5	5,0	5,4	5,4
	Ικανοποιητικές	56	56,0	60,2	65,6
	Λίγες	32	32,0	34,4	100,0
	Total	93	93,0	100,0	
Missing	System	7	7,0		
Total		100	100,0		

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 146: Αλλαγές στο σχολείο/Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας

		Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας					Total	
		Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο	Τεχνική Σχολή	Πανεπιστήμιο		Κάτι άλλο
Αλλαγές στο σχολείο-1ο/μητέρα	Ναί	9		11	6	3	29	
	Όχι	23	12	16	5	8	7	71
Total		32	12	27	11	11	7	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 147: Αλλαγές στην ομιλία-1ο/πατέρας * Κατοικία πατέρα

		Κατοικία πατέρα		Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Πόλη	
Αλλαγές στην ομιλία-1ο/πατέρας	Ναί	38	25	63
	Όχι	12	25	37
Total		50	50	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 148: Αλλαγές στο αντιθ. φύλο-1ο/πατέρας * Καταγωγή πατέρα

		Καταγωγή πατέρα			Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	Πόλη	
Αλλαγές στο αντιθ. φύλο-1ο/πατέρας	Ναί	54	4	7	65
	Όχι	22	2	11	35
Total		76	6	18	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 149: Ανασφάλεια/Χαμηλή αυτοεκτίμηση-1ο/μητέρα * Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας

		Επίπεδο εκπαίδευσης μητέρας						Total
		Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο	Τεχνική Σχολή	Πανεπιστήμιο	Κάτι άλλο	
Ανασφάλεια/Χαμηλή αυτοεκτίμηση-1 ^ο /μητέρα	Πολύ		3	1	1	1	2	8
	Λίγο	8	1	12	2	1	3	27
	Καθόλου	24	8	14	8	9	2	65
Total		32	12	27	11	11	7	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 150: Επαναστατικότητα-1ο/πατέρας * Κατοικία πατέρα

		Κατοικία πατέρα		Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Πόλη	
Επαναστατικότητα-1ο/πατέρας	Πολύ	16	8	24
	Λίγο	12	27	39
	Καθόλου	22	15	37
Total		50	50	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 151: Τάση απομόνωσης/Ονειροπόληση-1ο/πατέρας * Επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα

		Επίπεδο εκπαίδευσης πατέρα						Total	
		Δεν έχω αποφοιτήσει	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο	Τεχνική Σχολή	Πανεπιστήμιο		Κάτι άλλο
Τάση απομόνωσης/Ονειροπόληση-1ο/πατέρας	Πολύ	1		1		4	3	1	10
	Λίγο		4	6	6	7	5	1	29
	Καθόλου		17	4	19	11	5	5	61
Total		1	21	11	25	22	13	7	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 152: Με ποιον συζητάτε τα θέματα αυτά συνήθως;-μητέρα * Ομαδοποίηση ηλικίας-μητέρα

		Ομαδοποίηση ηλικίας-μητέρα			Total
		31 έως 40	41 έως 50	51 έως 60	
Με ποιον συζητάτε τα θέματα αυτά συνήθως;-μητέρα	Με τον/την σύντροφο	24	24	1	49
	Με τα παιδιά	22	24		46
	Με φίλους	1	1		2
	Με τους γονείς σας	1			1
	Με ειδικούς	1			1
	Με κανέναν			1	1
Total		49	49	2	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 153: Λόγοι για αλλαγές στο ντύσιμο-μητέρα * Ομαδοποίηση ηλικίας-μητέρα

		Ομαδοποίηση ηλικίας-μητέρα			Total
		31 έως 40	41 έως 50	51 έως 60	
Λόγοι για αλλαγές στο ντύσιμο-μητέρα	Το/τα παιδί/ιά	7	6		13
	Οι φίλοι τος	13	20	1	34
	Εσείς			1	1
	Το σχολείο	1	1		2
	Η ηλικία του/ς	20	16		36
	Η τηλεόραση	8	6		14
Total		49	49	2	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 154: Λόγοι για αλλαγές στη συμπεριφορά-μητέρα * Ομαδοποίηση ηλικίας-μητέρα

		Ομαδοποίηση ηλικίας-μητέρα			Total
		31 έως 40	41 έως 50	51 έως 60	
Λόγοι για αλλαγές στη συμπεριφορά-μητέρα	Το/τα παιδί/ιά	19	20	1	40
	Οι φίλοι τος	1	2	1	4
	Εσείς	21	11		32
	Η ηλικία του/ς	7	13		20
	Η τηλεόραση	1	2		3
	13		1		1
Total		49	49	2	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 155: Με ποιον συζητάτε τα θέματα αυτά συνήθως;-μητέρα * Επάγγελμα μητέρας

		Επάγγελμα μητέρας									Total
		Οικιακά	Αγρότης	Ελεύθερος Επαγγελματίας	Ιατρικά/Παραϊατρικά Επαγγέλματα	Υπάλληλος Γραφείου/Πωλήτης	Εργάτης-Τεχνήτης	Στατιωτικός/Αστυνομικός	Συνταξιούχος	Εκπαιδευτικός	
Με ποιον συζητάτε τα θέματα αυτά συνήθως;-μητέρα	Με τον/την σύντροφο	23	2	7	6	7	2			2	49
	Με τα παιδιά	22	1	7	2	7	2	1		4	46
	Με φίλους	1		1							2
	Με τους γονείς σας	1									1
	Με ειδικούς	1									1
	Με κανέναν								1		1
Total		48	3	15	8	14	4	1	1	6	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 156: Λόγοι για αλλαγές στο ντύσιμο-μητέρα * Επάγγελμα μητέρας

		Επάγγελμα μητέρας								Total	
		Οικιακά	Αγρότης	Ελεύθερος Επαγγελματίας	Ιατρικά/Παραϊατρικά Επαγγέλματα	Υπάλληλος Γραφείου/Πωλητής	Εργάτης-Τεχνίτης	Στατιωτικός/Αστυνομικός	Συνταξιούχος		Εκπαιδευτικός
Λόγοι για αλλαγές στο ντύσιμο-μητέρα	Το/τα παιδιά/ιά	6	1	3	1	1				1	13
	Οι φίλοι τους	18		5	4	5	2				34
	Εσείς								1		1
	Το σχολείο	1				1					2
	Η ηλικία του/ς	18	1	2	3	7	2	1		2	36
	Η τηλεόραση	5	1	5						3	14
Total		48	3	15	8	14	4	1	1	6	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 157: Λόγοι για αλλαγές στη συμπεριφορά-μητέρα * Επάγγελμα μητέρας

		Επάγγελμα μητέρας								Total	
		Οικιακά	Αγρότης	Ελεύθερος Επαγγελματίας	Ιατρικά/Παραϊατρικά Επαγγέλματα	Υπάλληλος Γραφείου/Πωλητής	Εργάτης-Τεχνήτης	Στατιωτικός/Αστυνομικός	Συνταξιούχος		Εκπαιδευτικός
Λόγοι για αλλαγές στη συμπεριφορά-μητέρα	Το/τα παιδί/ιά	20	1	7	5	5				2	40
	Οι φίλοι	2							1	1	4
	Εσείς	18	1	3	2	3	3	1		1	32
	Η ηλικία του/ς	7	1	4	1	6				1	20
	Η τηλεόραση	1					1			1	3
	13			1							1
Total		48	3	15	8	14	4	1	1	6	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 158: Λόγοι για αλλαγές στο σχολείο-μητέρα * Καταγωγή μητέρας

		Καταγωγή μητέρας				Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	Πόλη	Πρωτεύουσα	
Λόγοι για αλλαγές στο σχολείο-μητέρα	Το/τα παιδί/ιά	44	3	7		54
	Οι φίλοι	11		3		14
	Εσείς	8	3	2	2	15
	Το σχολείο	3	2	1		6
	Η ηλικία του/ς	9				9
	Η τηλεόραση	1		1		2
Total		76	8	14	2	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 159: Λόγοι για αλλαγές στο αντίθετο φύλο-μητέρα * Καταγωγή μητέρας

		Καταγωγή μητέρας				Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	Πόλη	Πρωτεύουσα	
Λόγοι για αλλαγές στο αντίθετο φύλο-μητέρα	Το/τα παιδί/ιά	20	2	2		24
	Οι φίλοι τος	9	2	2	1	14
	Εσείς	2	1	1		4
	Το σχολείο	1	1			2
	Η ηλικία του/ς	43	2	6	1	52
	Η τηλεόραση	1		3		4
Total		76	8	14	2	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 160: Λόγοι για Επιθετικότητα-μητέρα * Μορφή οικογένειας προέλευσης-μητέρα

		Μορφή οικογένειας προέλευσης-μητέρα			Total
		Πυρηνική	Εκτεταμένη	Άλλο	
Λόγοι για Επιθετικότητα-μητέρα	Το/τα παιδί/ιά	8	7		15
	Οι φίλοι τος	8	7		15
	Εσείς	3		1	4
	Το σχολείο	3	1		4
	Η ηλικία του/ς	27	21		48
	Η τηλεόραση	5	8	1	14
Total		54	44	2	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 161: Λόγοι για Ενδιαφέρον για σεξ-μητέρα * Τουλάχιστον δύο παιδιά που περνούν/πέρασαν την εφηβεία

		Τουλάχιστον δύο παιδιά που περνούν/πέρασαν την εφηβεία		Total
		Ναι	Όχι	
Λόγοι για Ενδιαφέρον για σεξ-μητέρα	Το/τα παιδί/ιά	4	5	9
	Οι φίλοι τος	12	3	15
	Εσείς	1	1	2
	Το σχολείο		1	1
	Η ηλικία του/ς	50	11	61
	Η τηλεόραση	2	2	4
Total		69	23	92

ΠΙΝΑΚΑΣ 162: Λόγοι για αλλαγές στο ντύσιμο-πατέρας * Ομαδοποίηση ηλικίας-πατέρας

		Ομαδοποίηση ηλικίας-πατέρας				Total
		31 έως 40	41 έως 50	51 έως 60	61 έως 70	
Λόγοι για αλλαγές στο ντύσιμο-πατέρας	Το/τα παιδί/ιά	2	9			11
	Οι φίλοι τος	3	29	5		37
	Εσείς	3	1		1	5
	Το σχολείο	1	1			2
	Η ηλικία του/ς	5	27	1		33
	Η τηλεόραση	2	9	1		12
Total		16	76	7	1	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 163: Πώς θα αντιδρούσατε αν θεωρούσατε κάποια αλλαγή σοβαρή;-πατέρας
 * Ομαδοποίηση ηλικίας-πατέρας

		Ομαδοποίηση ηλικίας-πατέρας				Total
		31 έως 40	41 έως 50	51 έως 60	61 έως 70	
Πώς θα αντιδρούσατε αν θεωρούσατε κάποια αλλαγή σοβαρή;-πατέρας	Θα απευθυνόμουν σε ειδικό	1	10	3		14
	Θα το συζητάγα με το παιδί	6	18	4		28
	Θα το συζητάγα με το/τη σύντροφο	9	48		1	58
Total		16	76	7	1	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 164: Λόγοι για Εναλλαγή συναισθημάτων-πατέρας * Επάγγελμα πατέρα

		Επάγγελμα πατέρα							Total	
		Αγρότης	Ελεύθερος Επαγγελματίας	Ιατρικά/Παραϊατρικά Επαγγέλματα	Υπάλληλος Γραφείου/Πωλητής	Εργάτης-Τεχνίτης	Στατιωτικός/Αστυνομικός	Συνταξιούχος		Εκπαιδευτικός
Λόγοι για Εναλλαγή συναισθημάτων-πατέρας	Το/τα παιδιά/ιά	7	9		6	4	3		1	30
	Οι φίλοι	4				3		1	1	9
	Εσείς	2		1		3	1			7
	Το σχολείο	2	2		1					5
	Η ηλικία του/ς	3	16	1	9	17	2		1	49
Total		18	27	2	16	27	6	1	3	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 165: Με ποιον συζητάτε τα θέματα αυτά συνήθως;-πατέρας * Κατοικία πατέρα

		Κατοικία πατέρα		Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Πόλη	
Με ποιον συζητάτε τα θέματα αυτά συνήθως;-πατέρας	Με τον/την σύντροφο	25	37	62
	Με τα παιδιά	17	11	28
	Με φίλους		1	1
	Με ειδικούς		1	1
	Με κανέναν	8		8
Total		50	50	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 166: Πόσο συχνά συζητάτε τα θέματα αυτά;-πατέρας * Καταγωγή πατέρα

		Καταγωγή πατέρα			Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	Πόλη	
Πόσο συχνά συζητάτε τα θέματα αυτά;-πατέρας	Πολύ συχνά	37	2	5	44
	Σπάνια	2	2	1	5
	Όποτε παρατηρείται αυτή η συμπεριφορά	29	2	12	43
Total		68	6	18	92

ΠΙΝΑΚΑΣ 167: Λόγοι για αλλαγές στις παρέες-πατέρας * Κατοικία πατέρα

		Κατοικία πατέρα		Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Πόλη	
Λόγοι για αλλαγές στις παρέες-πατέρας	Το/τα παιδί/ιά	36	20	56
	Οι φίλοι τους	3	8	11
	Εσείς	3	3	6
	Το σχολείο	2	9	11
	Η ηλικία του/ς	6	10	16
Total		50	50	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 168: Λόγοι για αλλαγές στις παρέες-πατέρας * Καταγωγή πατέρα

		Καταγωγή πατέρα			Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	Πόλη	
Λόγοι για αλλαγές στις παρέες-πατέρας	Το/τα παιδί/ιά	46	3	7	56
	Οι φίλοι τους	7		4	11
	Εσείς	6			6
	Το σχολείο	4	1	6	11
	Η ηλικία του/ς	13		2	16
Total		76	6	18	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 169: Λόγοι για αλλαγές στη συμπεριφορά-πατέρας * Καταγωγή πατέρα

		Καταγωγή πατέρα			Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	Πόλη	
Λόγοι για αλλαγές στη συμπεριφορά-πατέρας	Το/τα παιδί/ιά	24	1	6	31
	Οι φίλοι τους	13		4	17
	Εσείς	24	1	5	30
	Το σχολείο	3		1	4
	Η ηλικία του/ς	10	4		14
	Η τηλεόραση	2		2	4
Total		76	6	18	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 170: Λόγοι για αλλαγές στο σχολείο-πατέρας * Καταγωγή πατέρα

		Καταγωγή πατέρα			Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	Πόλη	
Λόγοι για αλλαγές στο σχολείο-πατέρας	Το/τα παιδί/ιά	37	1	7	45
	Οι φίλοι τους	15		8	23
	Εσείς	13	2	2	17
	Το σχολείο	3			3
	Η ηλικία του/ς	6	3		9
	Η τηλεόραση	2		1	3
Total		76	6	18	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 171: Λόγοι για Τάση απομόνωσης-πατέρας * Καταγωγή πατέρα

		Καταγωγή πατέρα			Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Επαρχιακή Πόλη έως 10.000 κατ.	Πόλη	
Λόγοι για Τάση απομόνωσης-πατέρας	Το/τα παιδί/ιά	29	1	11	41
	Οι φίλοι τους	3		1	4
	Εσείς	5		2	7
	Το σχολείο	1			1
	Η ηλικία του/ς	34	4	4	42
	Η τηλεόραση	4			4
	55			1	1
Total		76	6	18	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 172: Λόγοι για Ενδιαφέρον για σεξ-πατέρας * Κατοικία πατέρα

		Κατοικία πατέρα		Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Πόλη	
Λόγοι για Ενδιαφέρον για σεξ-πατέρας	Το/τα παιδί/ιά	6	3	9
	Οι φίλοι τος	4	5	9
	Εσείς		2	2
	Το σχολείο		1	1
	Η ηλικία του/ς	40	29	69
	Η τηλεόραση		10	10
Total		50	50	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 173: Πώς θα αντιδρούσατε αν θεωρούσατε κάποια αλλαγή σοβαρή;-πατέρας * Μορφή οικογένειας προέλευσης-πατέρας

		Μορφή οικογένειας προέλευσης-πατέρας			Total
		Πυρηνική	Εκτεταμένα	Άλλο	
Πώς θα αντιδρούσατε αν θεωρούσατε κάποια αλλαγή σοβαρή;-πατέρας	Θα απευθυνόμουν σε ειδικό	12	2		14
	Θα το συζητάγα με το παιδί	12	16		28
	Θα το συζητάγα με το/τη σύντροφο	26	30	2	58
Total		50	48	2	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 174: Επηρεάζεστε από τον κοινωνικό σας περίγυρο;-μητέρα * Σχέσεις με την οικογένεια-μητέρα

		Σχέσεις με την οικογένεια-μητέρα				Total
		Καλές	Μέτριες	Ανύπαρκτες	Κάτι άλλο	
Επηρεάζεστε από τον κοινωνικό σας περίγυρο;-μητέρα	Πολύ	14	4	1		19
	Λίγο	33			3	36
	Καθόλου	43	1	1		45
Total		90	5	2	3	100

ΠΙΝΑΚΑΣ 175: ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΜΗΤΕΡΑΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

		Κατοικία μητέρας		Total
		Χωριό έως 1.000 κατ.	Πόλη	
Επαναστατικότητα-1ο/μητέρα	Πολύ	19	8	27
	Λίγο	22	26	48
	Καθόλου	9	16	25
Total		50	50	100

